

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Özge ZEYBEKOĞLU

TOPLUMSAL CİNSİYET BAĞLAMINDA ERKEKLİK OLGUSU

Danışman

Doç. Dr. Esmâ DURUGÖNÜL

Sosyoloji Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2009

İÇİNDEKİLER

ÖZET	III
SUMMARY	IV
ÖNSÖZ	V
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	3
TOPLUMSAL CİNSİYET	3
1.1. Kavramlar: Cinsiyet (Sex) / Toplumsal Cinsiyet (Gender)	3
1.2. Toplumsal Cinsiyetin Kazanılması ve Toplumsal Cinsiyet Rollerini	9
1.3. Toplumsal Cinsiyet Oluşumu İle İlgili Kuramlar	15
1.3.1. Psikanalitik Kuram	15
1.3.2. Sosyal Öğrenme Kuramı	19
1.3.3. Bilişsel Gelişim Kuramı	21
1.4. Küreselleşme Bağlamında Toplumsal Cinsiyete İlişkin Örnekler	23
1.5. Teknoloji – Toplumsal Cinsiyet İlişkisi	27
1.6. Kitle İletişim Araçlarında Toplumsal Cinsiyet	30
1.7. Eğitimde ve Ders Kitaplarında Toplumsal Cinsiyet	32
İKİNCİ BÖLÜM	36
ULUSAL VE ULUSLARARASI BOYUTUYLA TOPLUMSAL CİNSİYET	36
2.1. Ulusal Boyutuyla Toplumsal Cinsiyete İlişkin Algılamalar	36
2.2. Uluslar arası Boyutuyla Toplumsal Cinsiyet Tartışmalarına Örnekler	39
2.2.1. Almanya’da Toplumsal Cinsiyet	39
2.2.2. Polonya’da Toplumsal Cinsiyet	41
2.2.3. Filistin’de Toplumsal Cinsiyet	43

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	45
“ ERKEKLİK ”	45
3.1. Giriş Niyetine: “Erk İle Erkek”	45
3.2. Kavram Olarak “Erkeklik”	47
3.2.1. Kavram Olarak “Hegemonik Erkeklik”	54
3.3. “Erkeklik” Kavramına İlişkin Algılamaların Uluslararası Boyutu.....	59
3.4. “Erkeklik” Kavramına İlişkin Algılamaların Türkiye Boyutu	70
SONUÇ VE ÖNERİLER	85
KAYNAKÇA	89
ÖZGEÇMİŞ	96

ÖZET

Toplumsal cinsiyet bağlamında erkeklik olgusu, toplumsal cinsiyet çalışmaları açısından irdelenmesi gereken oldukça önemli bir konudur. Kadın ve erkek olmanın biyolojik anlamının dışında sosyo-kültürel bir anlamı da olduğunu vurgulayan toplumsal cinsiyet çalışmaları, kadına ilişkin birçok konuyu farklı bağlamlarda ele almış ve kadın çalışmaları adı altında toplamıştır. Ancak kadın ve erkek toplumun iki temel unsurudur, bu nedenle de kadını anlamak için erkeğe; erkeği anlamak için de kadına bakmak gerekliliği ortadadır. Toplumsal cinsiyet çalışmalarının bütünleyiciliği açısından oldukça önemli olan erkeklik çalışmaları, erkekliğin yaşanış ve algılanış tarzları arasındaki farklılıklara dikkat çekerek egemen erkekliğin yanı sıra farklı erkeklik örüntülerinin de var olduğunu ortaya koymaya çalışmaktadır. Erkeklik çalışmaları, erkeklik denilen tek bir şeyden söz etmenin imkânsızlığının altını çizmektedir. Bununla birlikte erkeklik olgusunun nasıl inşa edildiği; yeni kuşaklar tarafından nasıl benimsenip içselleştirildiği; kadınların bu içselleştirmede nasıl bir rol oynadığı; topluma ve döneme göre erkeklik kurgusunun nasıl farklılık gösterdiği; erkeklerin değişen roller karşısında nasıl bir tutum sergiledikleri de erkeklik çalışmaları tarafından cevaplanmayı bekleyen diğer sorular olarak karşımıza çıkmaktadır.

“Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Erkeklik Olgusu” başlıklı bu çalışmada, literatür taraması yöntemiyle toplumsal cinsiyet ve erkeklik kavramlarına ilişkin tanımlamalar ortaya konulmakta ve hem ulusal hem de uluslararası boyutlarıyla bu kavramlara ilişkin genel görüşler aktarılmaya çalışılmaktadır. Günümüz toplumlarında, toplumsal değişimle birlikte toplumsal cinsiyet rolleri ve toplumsal cinsiyete ilişkin kabullerin hızla değiştiği görülmektedir. Kadına ve erkeğe ilişkin değişen toplumsal cinsiyet örüntülerinin ortaya konulması ve erkeklik kavramına ilişkin çalışmaların arttırılması gerekliliği çalışmanın çıkış noktası olarak kabul edilebilmektedir.

SUMMARY

The phenomenon of masculinity in the context of gender is a significant subject which has to be studied. Gender studies emphasizing that being a man or a woman has a social – cultural meaning besides its biological meaning have handled many subjects concerning women in different contexts under the name the women’s studies. Both women and men, however, are two fundamental components of society; therefore it is obvious that men have to be dealt with in order to understand the women and the women has to be dealt with in order to understand the men as well. Masculinity studies, which are crucial for the entireness of gender studies, attempt to put forward that there are various patterns of masculinity besides the dominant one by attracting attention to the diversities within the manners of living and perception of masculinity. Men’s studies underlines that it is impossible to mention only one masculinity. Nevertheless, how the concept of masculinity is being constructed and internalized by the new generations; which roles women play in this internalization process; how the definition of masculinity varies depending on different societies and periods, and what kind of attitudes men exhibit towards these varying roles are the questions waiting to be answered by the masculinity studies as well.

In this study titled “The Phenomenon of Masculinity Concerning Gender”, the definitions regarding gender and concepts of masculinity, and both national and international views related to these concepts are being offered. It is being seen that gender roles and acceptances relating to gender are changing rapidly along with the social change in contemporary societies. This study sets out at determining the changing gender patterns concerning men and women as well as bringing up the necessity of increasing the study of masculinity.

ÖNSÖZ

Sosyal bilimler açısından son derece önemli olan toplumsal cinsiyet çalışmaları bağlamında erkeklik konusu, bugüne kadar hakkında çok konuşulan ancak akademik olarak fazla irdelenmemiş bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durumun fark edilmesiyle birlikte, hem ulusal hem de uluslararası boyutta erkeklik kavramının irdelenmeye başlandığını görülmektedir. Toplumsal cinsiyet çalışmaları bağlamında kadının birçok yönünün araştırılma konusu edilmesinden sonra, artık sıranın erkeklere ve erkeklik olgusuna geldiği düşüncesi kabul görmektedir.

Bu noktadan hareketle yola çıktığım “Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Erkeklik Olgusu” başlıklı bu tez çalışmamın öncelikle konu seçimi olmak üzere her aşamasında beni yönlendiren; bilmediğim bir dünyaya adım atmamı sağlayan; değerli katkılarını, önerilerini ve en önemlisi manevi desteğini benden hiçbir zaman esirgemeyen çok değerli hocam **Doç. Dr. Esmâ DURUGÖNÜL**’e sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

GİRİŞ

Toplumun iki temel unsuru olan kadın ve erkeğin, biyolojik özellikler bakımından farklı olduğu kabul edilmekte ve bu farklılıklara cinsiyet adı verilmektedir. Kadın ve erkek olmak, biyolojik anlamın dışında sosyo-kültürel bir anlama da sahiptir. İngilizcede cinsiyetin toplumsal boyutuna karşılık gelen ‘gender’ sözcüğü kullanılırken; Türkçede bu anlama karşılık gelen bir sözcük bulunmadığı için ‘toplumsal cinsiyet’ ifadesi kullanılmaktadır.

Toplumsal cinsiyet, kadın ve erkeğin toplumsal rol ve sorumluluklarına vurgu yaparak, toplumun bizi nasıl algıladığı, nasıl davranmamızı istediği ve bizden neler beklediğine ilişkin ipuçları vermektedir. Toplumsallaşma süresince edindiğimiz toplumsal cinsiyete ilişkin algılar, sürekli olarak yeniden öğrenilmekte ve üretilmektedir. Toplumsal cinsiyete dair algıların topluma, kültüre ve zamana göre farklılıklar içerdiği görülmektedir.

Toplumsal cinsiyet bağlamında yapılan çalışmalar, toplumlarda süregelen toplumsal cinsiyete ilişkin kalıpların ve yargıların, özellikle kadını olumsuz yönde etkilediğini; kadının ikincil konumunu pekiştirdiğini ve cinsiyete dayalı ayrımcılık olgusunu sürekli olarak yeniden ürettiğini ifade etmektedir. Toplumsal cinsiyet çalışmalarının dikkat çektiği bir başka nokta ise kadının kendi aleyhine olan bu süreçleri üretme ve pekiştirmede oynadığı aktif roldür. Bu süreçte ataerkil toplum yapısının etkisi de dile getirilmektedir.

Toplumsal cinsiyet bağlamında yapılan araştırmaların büyük bir bölümünün kadınlar üzerine odaklandığı görülmekle birlikte, erkekler ile ilgili çalışmaların yapılmaya başlandığı da görülmektedir. Kadınlık ve erkeklik, birbirleriyle ilişki içinde anlam kazanan kavramlardır ve kadını anlamak için erkeğe; erkeği anlamak için de kadına bakmak bir zorunluluktur. Bu nedenle toplumsal cinsiyet araştırmaları, kadını araştırmakla yetinmemeli; ‘kadın sorunları’ olarak dile getirilen sorunların sadece kadını irdelemekle çözümlenemeyeceğinin altını çizmeli ve erkeklik konusunda çalışmalarını arttırmalıdır. Erkeklik olgusunun nasıl inşa edildiği; yeni kuşaklar tarafından nasıl benimsenip içselleştirildiği; kadınların bu içselleştirmede nasıl bir rol oynadığı; toplumdan topluma ve dönemden döneme erkeklik kurgusunun nasıl farklılık gösterdiği; erkeklerin değişen roller karşısında nasıl bir tutum sergiledikleri cevaplanmayı bekleyen sorulardan sadece birkaçı olarak karşımıza çıkmaktadır.

“Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Erkeklik Olgusu” konulu çalışmamızın ilk bölümünde, öncelikle cinsiyet (sex) ve toplumsal cinsiyet (gender) kavramlarına ilişkin tanımlamalar irdelenmiştir. Cinsiyet ve toplumsal cinsiyet kavramlarına açıklık getirildikten sonra toplumsal cinsiyetin oluşumu sürecine; toplumsal cinsiyet rollerine; toplumsal cinsiyet oluşumu ile ilgili bazı temel kuramlara yer verilmiştir. Birinci bölümümüzün devamında ise küreselleşmenin ve teknolojik gelişmenin toplumsal cinsiyet olgusuyla olan etkileşimine; kitle iletişim araçlarında ve ders kitaplarında toplumsal cinsiyete ilişkin kalıpların nasıl sunulduklarına değinilerek toplumsal cinsiyet olgusuna ilişkin genel bir ereve oluşturulmaya çalışılmıştır.

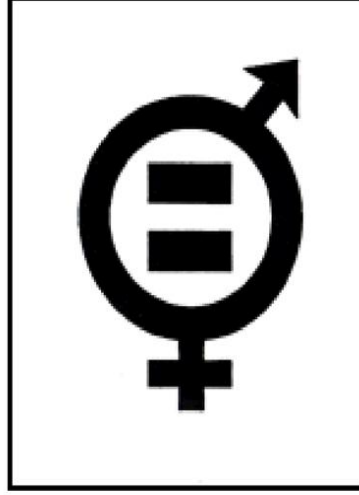
Çalışmamızın ikinci bölümünde, ulusal ve uluslararası boyutuyla toplumsal cinsiyet olgusu ele alınmış; uluslar arası boyuttaki toplumsal cinsiyet tartışmalarına Almanya, Polonya ve Filistin rnekleri verilmiştir.

Çalışmamızın nc ve son bölümünde ise, birinci ve ikinci bölümlerde ele aldığımız toplumsal cinsiyet ve kadın vurgusundan sıyrılarak, “erkeklik” konusu üzerine odaklanılmıştır. Bu bölümümüzde, erkeklik ve hegemonik erkeklik kavramları tanımlanmakla birlikte, bu kavramlara ilişkin farklı bilim insanları tarafından ortaya atılan görüşler ve tartışmalar sunulmuştur. Son olarak da, erkeklik kavramına ilişkin algılamaların ulusal ve uluslararası boyutları irdelenmiş; Türkiye’de ve dünyada erkeklige ilişkin görüşlere değinilmiştir. “Erkeklik” başlıklı son bölümümüzde, erkekliğin yaşanış ve algılanış tarzları arasındaki farklılıkların ve egemen erkekliğin yanı sıra farklı erkekliklerin de var olduğunun altı çizilmeye çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

TOPLUMSAL CİNSİYET

1.1. Kavramlar: Cinsiyet (Sex) / Toplumsal Cinsiyet (Gender)

Toplum kadın ve erkeğe farklı özellikler, davranışlar, roller, sorumluluklar yükleyerek farklı davranmaktadır. Bu farklılıkların nedenleri ile ilgili yapılan araştırmaların her geçen gün giderek artması sonucunda cinsiyet ve toplumsal cinsiyet ayrımı üzerinde durulmaya başlanmıştır. Toplumsal cinsiyet (gender) ile cinsiyet (sex) kavramlarının genellikle birbirleri yerine kullanıldıkları görülse de, aslında çok farklı anlamları bulunmaktadır. Illich'e (1996, s. 88) göre, gender (toplumsal cinsiyet) cinsiyetten başka ve daha fazla bir şeydir. Ancak Dökmen'in de (2006, s. 5) belirttiği gibi, cinsiyet ve toplumsal cinsiyeti tamamen birbirinden ayırmak mümkün değildir; çünkü kültürün kadından ve erkekten bekledikleri (toplumsal cinsiyet), kadının ve erkeğin fiziksel bedenlerine (cinsiyet) ilişkin gözlemlerden tamamen ayrı değildir.

İngilizce'de cinsiyet için 'sex', toplumsal cinsiyet için 'gender' terimleri kullanılmaktadır. Son zamanlarda Türkçe'de de böyle bir ayrıma ihtiyaç duyulduğundan 'cinsiyet' ve 'toplumsal cinsiyet' terimleri bu iki kavramı karşılamaya çalışmaktadır. Sex ve gender sözcüklerinin Türkçe karşılığı olarak 'cins' ve 'cinsiyet' sözcüklerinin de kullanıldığı görülmektedir.

Cinsiyetçilik kavramı, kadın ve erkek arasındaki farklılıkları tümüyle fiziksel ve biyolojik temellere yani cinsiyet (sex) kavramına dayandırmaktadır. Oysa günümüzde bu farklılıkların tümüyle cinsiyet olgusuna indirgenmesinin doğru olmadığı kabul edilen bir gerçekliktir. Bu çerçevede doğrultusunda cinsiyet (sex) ile toplumsal cinsiyet (gender) arasında bir ayırım yapılmaktadır. Cinsiyet, sadece biyolojik kimliğe işaret ederken; toplumsal cinsiyet toplumdaki topluma, kültürden kültüre değişen psikolojik, sosyal ve kültürel farklılıklara işaret etmektedir. Kadın ve erkek arasında sadece cinsiyet farklılıkları değil, kültürel olarak inşa edilmiş rol, tutum ve davranış farklılıklarının da bulunduğu kabul edilmektedir. Bu tür farklılıkların cinsiyetle doğrudan bir ilgisi bulunmamaktadır. Cinsiyet doğumla kazanılmakta, toplumsal cinsiyet ise doğumdan sonra ve toplumsallaşma süreci boyunca öğrenilmektedir. Cinsiyet (sex) ontolojik, toplumsal cinsiyet (gender) sosyolojiktir. Cinsiyetçilik ile toplumsal cinsiyet kavramları, farklı şeyler olmakla birlikte aralarında sıkı bir ilişki bulunmaktadır. Zira cinsiyetçilik, belirli bir toplumsal cinsiyet tanımını gerektirmektedir. Toplumun cinsiyet algısı değişince, bu temel üzerine inşa edilmiş olan cinsiyetçilik de tutarlılığını yitirmektedir (Canatan, 2006, s. 21).

Toplumsal cinsiyet kavramı yakın zamanlara ait bir kavramdır. 1968 yılında ‘toplumsal cinsiyet’in biyolojik ‘cinsiyet’ten nasıl farklı olabileceğini göstermek için Robert Stoller tarafından ortaya atılmıştır (Stoller, 1968’den aktaran Segal, 1992, s. 98). Bu kavram yetmişlerin başında Ann Oakley ile popülerlik kazanmış ve sosyolojiye girmiştir. Ann Oakley’e göre, “‘cinsiyet’ (sex) biyolojik erkek-kadın ayrımını anlatırken, ‘toplumsal cinsiyet’ (gender) erkeklik ile kadınlık arasındaki buna paralel ve toplumsal bakımdan eşitsiz bölünmeye gönderme yapmaktadır” (Sex, Gender and Society, 1972’den aktaran Marshall, 1999, s. 98). Oakley, cinsiyetin biyolojik olarak belirlenmiş, toplumsal cinsiyetin ise toplumsal olarak oluşmuş düzlemlere tekabül ettiğini ileri sürmektedir (Savran, 2004, s. 234).

1960’ların sonunda özellikle ABD’de başlayan kadın hareketinin sonucunda ortaya çıkan feminizmin sosyal bilimlerdeki etkisi, kendisini kadın araştırmaları (women’s studies) olarak göstermiştir. Ancak özellikle 80’lerden itibaren sosyal bilimlerdeki kadın araştırmaları, cinsiyet araştırmaları (gender studies) olarak yön değiştirmiştir. Sosyal bilimlerdeki ve özellikle etnolojik araştırmalardaki bu değişiklik önemini toplumsal cinsiyet rollerinin araştırılmasında göstermektedir ki, bu da biyolojik ve toplumsal cinsiyeti o ana kadar bir ikilik anlayışından yola çıkarak ele alan sosyal bilimlerde cinsiyetin ortaya çıkış ve toplumsal algılanışının araştırılmasında göz ardı edilmeyecek değişikliklere neden olmuştur. Özellikle antropoloji alanında farklı kültürler üzerine yapılan çalışmalar değişik toplumlarda toplumsal

cinsiyetin ve toplumsal cinsiyet rollerinin araştırılması sonucu elde edilen bilgiler var olagelen Batı ve ikililik merkezli toplumsal cinsiyet kavramının sorgulanmasına neden olmuşlardır (Polat, 2008, s. 147). Toplumsal cinsiyete ilişkin algılama ve yorumlamalarda birtakım değişikliklere gidilmesi gerekliliği kabul edilmiş ve toplumsal cinsiyet olgusu farklı teorisyenlerce tanımlanmıştır. Bu tanımlamalardan bazılarını burada vermek toplumsal cinsiyete yönelik algılamaları anlamak açısından faydalı olacaktır.

- Demez'e (2005, s. 29) göre, toplumsal cinsiyet kavramı cinsiyetin biyolojik özelliklerinden bağımsız olarak kadın ve erkeğin toplumsal algılanışlarına ve kültürel olarak kadın ve erkek olma sürecine işaret etmektedir. Toplum kadını ve erkeği tarihsel süreç boyunca bazı alanlara ait kılmakta; yaşanan toplumsal yapı ve dönem kadının ve erkeğin sosyal işlevlerini belirlemektedir. Kadının ve erkeğin görünürlüğü ve değeri yine kültür tarafından belirlenmektedir.

- Türk'e (2008, s. 120) göre cinsiyet ele aldığı nesneyi tarihin ve her türlü kültürel bağlamın dışında değişmez bir öze sahip olarak değerlendirirken, toplumsal cinsiyet kavramı tarihsel ve sosyo kültürel bağlamların farklılaştırıcı etkisinin altını çizmektedir. Genel olarak değerlendirildiğinde cinsiyet belirlenime, toplumsal cinsiyet etkileşime vurgu yapmaktadır. (Kelly ve Duerst-Lahti, 1995, s. 42'den aktaran Türk, 2008, s. 120).

- Scott'a (2007, s. 11) göre toplumsal cinsiyet, erkeklerin ve kadınların öznel kimliklerinin sadece toplumsal kökenlerini belirgin kılmamanın bir yoludur. Bu tanımlamada "toplumsal cinsiyet", cinsiyeti olan bir bedene zorla kabul ettirilmiş bir toplumsal kategoridir.

- Yüksel'e (2001, s. 73) göre toplumsal cinsiyet kavramı, kadın ve erkek arasındaki toplumsal, kültürel, ekonomik, politik ve davranışsal tüm farklılıkları içermektedir. Mac Kenzie bu farklılıkların doğumdan itibaren egemen ideoloji tarafından güçlendirildiğini ve bu yolla etkili bir toplumsal denetim sağlandığını vurgulamaktadır. Ivan Illich, gender'ın (toplumsal cinsiyet) asimetrik ve muammalı bir bütünleyiciliğin belirtisi olduğunu ve bu terimin erkeklerle bütünleşen yerleri, zamanları, aletleri, görevleri, konuşma biçimlerini, jestleri ve kavrayışları kadınlarla bütünleşenlerden ayırt ettiğini ifade etmektedir (Ramet, 1996'dan aktaran Yüksel, 2001, s. 73). Tüm bunlar toplumsal ve kültürel normlara göre belirlenmekte; bireyin kadın ya da erkek olma gibi temel bireysel niteliklerinin ve kişisel kanılarının toplumun kadınlık ve erkeklik normlarına uygun olması gerekmektedir (Bullough ve Bullough, 1993, s. 312'den aktaran Yüksel, 2001, s. 73). Bu normlar arasında, kadın ve

erkeklik rolleri, kadın ve erkeğin kendini sunuş şekli, konuşması, davranış kalıpları ve giyim kuşam kodları bulunmaktadır. Bu kalıp ve kodlamalar toplumdan topluma farklılık göstermektedir. Kısacası toplumsal cinsiyet kavramı tüm toplumsal kurum ve pratiklerle ilişkilidir.

- Batı'ya (2006, s. 79) göre toplumsal cinsiyet, kişinin kadınsılığı (femininity) ve/veya erkeksiliği (masculinity) gibi cinsiyet tanımlamalarında söz konusu edilen ve süreç içerisinde kültürel ve toplumsal yapılara eklemlenen anlamları ve tecrübeleri ifade etmektedir.

- Schlegel'e göre toplumsal cinsiyet, toplumun kültür ideolojisini yansıtmaktadır. Ritüeller, yazınsal ürünler, mitler ve tüm simgesel anlatımlar toplumsal cinsiyet ile ilgilidir (Schlegel, 1990, s. 24'ten aktaran Yıldız, 2001, s. 75).

- Kesler ve McKenna'e (1978, s. 7) göre toplumsal cinsiyet, erillik ve dişilliklerin psikolojik, sosyal ve kültürel görünümüdür (Kesler ve McKenna, 1978, s. 7'den aktaran Wharton, 2006, s. 6).

- Connell'e (1998, s. 190) göre toplumsal cinsiyet, insanların eril ve dişil olarak, üremeye dayalı bölünmesi kapsamında ve bölünmeyle bağlantılı olarak örgütlenmiş pratiktir.

Bütün bu tanımlamalardan yola çıkarak cinsiyetin (sex), bireyin kadın ya da erkek olarak gösterdiği genetik, fizyolojik ve biyolojik özelliklerine; toplumsal cinsiyetin (gender) ise kadının ve erkeğin sosyal olarak belirlenen rollerine ve sorumluluklarına vurgu yaptığının altını çizebiliriz. Toplumsal cinsiyet, kadın ve erkek olarak toplumun bizi nasıl gördüğü, nasıl algıladığı, nasıl düşündüğü ve nasıl davranmamızı beklediği ile ilişkili bir kavram olarak kendini göstermektedir.

Toplumsal cinsiyete ilişkin algılamalar, toplumsal değişimle birlikte değişen kültürel bir olgudur. Toplumsal cinsiyetin kazanılması ve pekiştirilmesi sürecinde aile başta olmak üzere tüm toplumsal kurumların etkisi görülmektedir. Toplumsal cinsiyete ilişkin rol ve sorumluluklar toplumsallaşma süreci içerisinde öğrenilmektedir. Bu süreçte kadın ve erkek rollerini öğrenen birey, toplumun beklentilerine uygun olarak davranmakta zorluk çekmemekte, hatta çoğu zaman farkına bile varmamaktadır. Başka bir deyişle, toplumsal cinsiyet var olan bir şey değildir; kadın ya da erkek olmayı öğrenmekten daha fazla bir şeydir, başkalarıyla olan toplumsal etkileşimlerimizle de toplumsal cinsiyetin oluşmasına yardım

etmekteyiz. Toplumsal cinsiyet ve farklılıklarının her gün yeniden yaşanılan bir süreç olması, toplumsal cinsiyetin sürekli olarak yeniden öğrenildiği ve üretildiğinin bir göstergesidir. Kısacası, toplumsal cinsiyet var olan, gelişimini tamamlamış bir kavram değildir. Connell'in (1998, s. 191) de belirttiği gibi toplumsal cinsiyet, "bir nesne olmaktan çok bir süreç" niteliğini göstermektedir.

Toplumsal cinsiyet kavramına ilişkin yukarıda verdiğimiz tanımlamalarda kültürün, toplumsal cinsiyete ilişkin algılamalardaki etkisi kendini göstermektedir. Yüksel'e (2001, s. 75) göre kültürel bir kodlama anlamında giysi bu konuda belirleyicidir. Ortalama biçim ve görüntü olarak bedensel farklılıkları çok fazla olmayan kadın ve erkek, giysilerle farklılaşmakta; Connell'in (1998, s. 109) deyişiyle "kadınlar etekle, erkekler pantolonla kategorikleştirilmektedir". Giysi, bireyin kişisel tercihlerini hemen dışa vuran en temel toplumsal cinsiyet göstergesidir. Kadınlığın etekle, erkekliğin pantolonla kodlanmasının yanı sıra, bireyin tarzı (seçtiği renkler, modeller, takip ettiği akınlar), cinsel eğilimi (erkeğin hangi kulağına küpe taktığı), meslek ve uğraşıya özgü kostümler (hemşire üniforması, mutfak önlüğü ya da iş tulumu) ile yapılan kodlamalar da toplumsal cinsiyete uygunluk konusunda ipuçları vermektedir (Bullough ve Bullough, 1993, s. 312'den aktaran Yüksel, 2001, s. 76).

Toplumsallaşma süreci içerisinde oluşan toplumsal cinsiyet farklılıkları, bu özelliğiyle toplumdaki topluma ve kültürden kültüre değişebilmektedir. Pek çok toplumda kadın ve erkek farklı bireyler olarak algılanmakta; kadın ya da erkek olmanın kendine ait rolleri, sorumlulukları bulunmaktadır. Kadının ve erkeğin yaşamına şekil veren toplumsal cinsiyet olgusu kaynaklara ulaşma ve elde etme konularında cinsiyetler arası eşitsizlik ve ayrımcılığı desteklemektedir. Toplumsal cinsiyet rol kalıplarına baktığımızda ise kadın olmaya kültürel yönden daha az değer verildiği gözlenmektedir.

Giddens (2000, s. 102), toplumsal cinsiyet toplumsallaşmasının çok güçlü olduğunu ve buna meydan okumanın huzursuzluğa yol açabileceğini belirtmektedir. Bir kez toplumsal cinsiyet 'yüklenildiğinde', toplumun bireylerden 'kadınlar' ve 'erkekler' olarak davranmalarını beklediğini ve bu beklentilerin yerine getirildiği ve yeniden üretildiği yerin, gündelik yaşamın pratikleri içinde olduğunu ifade etmektedir.

Karışıklıkları önlemek ve cinsiyet (sex) ve toplumsal cinsiyet (gender) terimlerine yüklenen farklı anlamların ayırt edilmesini sağlamak amacıyla Gentile (1998), beş ayrı terim önermektedir: (1) **Cinsiyet (sex)**; biyolojik işlevi –cinsel eylemleri- kastetmek üzere, (2)

biyolojik olarak cinsiyetle bağlantılı (biologically sex-linked); kadın ya da erkek olmanın biyolojik yönüne bağlı özellikleri –renk körlüğü gibi- kastetmek üzere, **(3) toplumsal cinsiyetle bağlantılı** (gender-linked); kadın ya da erkek olmanın kültürel ya da toplumsal yönüne bağlı özellikleri –erkeklerin daha saldırgan olduklarının kabul edilmesi gibi- kastetmek üzere, **(4) cinsiyetle ve toplumsal cinsiyetle bağlantılı** (sex and gender linked); hem biyolojik hem de toplumsal kökenli olan özellikleri –kadınların bebek bakımı ile ilgilenmeleri gibi- kastetmek üzere, **(5) cinsiyetle ilişkili** (sex-correlated); kadın ya da erkek olmakla ilişkili ama kökeni biyolojik mi yoksa kültürel mi olduğu bilinmeyen özellikleri kastetmek üzere. Ancak Gentile’in bu terminoloji önerisi, sorunun terminoloji değil, cinsiyet bağlantılı davranışlarının nedeni hakkındaki görüş farklılıkları olduğu ve nedensel açıklamaların da zaman içinde değişim gösterdiği ileri sürülerek çok kullanışlı bulunmamıştır (Dökmen, 2006, s. 5–6).

Fausto-Sterling de, insanların ille de erkek ya da kadın olarak kategorileştirilmesine karşı çıkmaktadır; ona göre insanları iki cinsiyetten birine ait olarak düşünmek yeterli değildir, bazı insanların biyolojik yapıları bu ikili sisteme uymayabilmektedir. Fausto-Sterling, beş cinsiyetten söz edilebileceğini vurgulamaktadır. Kadın ve erkeğin yanı sıra, biyolojik olarak hem erkek hem kadın olanlar (hermaphrodites), baskın olarak erkek olan ama kadın özellikleri de taşıyanlar (male pseudohermaphrodites) ve baskın olarak kadın olan ama erkek özellikleri de taşıyanlar (female pseudohermaphrodites) vardır. Fausto-Sterling, çok cinsiyetliliği kabul etmek ve bireyleri ille de ikili sisteme uygun olmaya zorlamanın bir ütopya olduğunu ve bazı sorunlara yol açabileceğini kabul etmekle birlikte pek çok psikolojik sorunu da halledebileceğini belirtmektedir (Dökmen, 2006, s. 6).

Toplumsal cinsiyet konusunu çeşitli yönleriyle irdelemeye başlamadan önce cinsiyet (sex) ile toplumsal cinsiyet (gender) kavramları arasındaki ayrımı anlamak gerekmektedir. Toplumsal cinsiyetin ne olduğunu genel hatlarıyla belirttikten sonra, toplumsal cinsiyetin oluşumu ve toplumsal cinsiyet rollerinin edinilmesi sürecini kavramak çok daha kolay olacaktır.

1.2. Toplumsal Cinsiyetin Kazanılması ve Toplumsal Cinsiyet Rollerini

Toplumsal cinsiyet rolleri bireylerin, sırf kadın ya da erkek olmaları nedeniyle, kadınların ve erkeklerin nasıl davranmaları gerektiğini ve onlardan yapmaları beklenen farklı görevleri ortaya koyan bir kavramdır. Bütün toplumlarda kadın ve erkeği birbirinden ayıran, toplumsal rollerini oluşturan bir dizi sosyo-kültürel değerler bulunmakta ve bireyleri biçimlendiren, yönlendiren, denetleyen bir özellik taşımaktadır. Birey, toplumsallaşma sürecinin her aşamasında toplumsal cinsiyete dayalı rolleri içselleştirmektedir.

Connell'e (1998, s. 255) göre, yeni doğan çocuğun biyolojik cinsiyeti vardır, ama henüz toplumsal bir cinsiyete sahip değildir. Çocuk büyürken toplum da, çocuğun önüne cinsiyetine uygun bir kurallar, şablonlar ya da davranış modelleri dizisi koyar. Belirli toplumsallaştırma etkenleri ya da faileri –özellikle aile, medya, arkadaş grupları ve okul- söz konusu bu beklentileri ve modelleri somutlaştırarak çocuğun bunları sahipleneceği ortamları hazırlar. Etkenlerin sıralaması önemli olabilir ve bu kapsamda çoğunlukla birincil ve ikincil toplumsallaşma ayrımları yapılır. Bunların yanı sıra çeşitli öğrenme mekanizmaları da işin içine girmektedir: Şartlanma, öğretim, model alma, özdeşleşme, kuralları öğrenme gibi. Toplumsal cinsiyet-toplumsallaşma literatüründe bu mekanizmaların görece önemine ilişkin pek çok tartışma bulunmaktadır. Toplumsal modeller ya da kurallar, ayrıntıları ne olursa olsun, az ya da çok içselleştirilirler. Bunun sonucunda, normalde belirli bir cinsiyetin toplumsal beklentileriyle örtüşen bir toplumsal cinsiyet kimliği ortaya çıkar. Bazı durumlarda ise, bir toplumsallaştırma etkeninin olağan dışı işleyişi (örneğin babasız bir aile) ya da alışılmadık bir biyoloji yüzünden bir “sapma” yaşanır. Bu tür sapmaların ürünleri ise eşcinseller, transseksüeller, çift cinsiyetliler ve toplumsal cinsiyet kimliği kendi cinsiyetleriyle alışıldık biçimde örtüşmeyen diğer kişilerdir.

Toplumsallaşma kuramı, toplumsal cinsiyetlenmiş kimliklerin edinilmesine dair basit bir açıklama sunmaktadır. Çocuklar, çevreleri tarafından üzerlerine yazılmayı bekleyen boş bir levha gibi görülmektedirler. Kendilerine yakın olan insanlarla kurdukları etkileşimler ve çevrelerindeki değerlere maruz kalmalarıyla kendilerine yüklenen cinsiyeti ve onlardan küçük kız ya da oğlan olarak beklenen şeyleri öğrenmektedirler. Pekiştirme (toplumsal cinsiyete uygun davranışlar için övme ve diğer ödüller, sapmadan dolayı cezalandırma) mesajı eve getirmektedir. Çocuklar sonunda yaşadıkları toplumun toplumsal cinsiyet buyruklarını içselleştirinceye (benlik duygularının parçası olarak alıp kendilerine eklemeyinceye) kadar bir modelleme süreci de (aynı cinsiyetten ebeveyn, diğer kardeşler ya

da öğretmenlere öykünme) ortaya çıkabilmektedir. Ve toplumsal cinsiyete göre kültür ne kadar çok kutuplaşırsa, kız ve erkek çocukların kimliklerindeki toplumsal cinsiyet farkı da o kadar büyük olmaktadır (Bilton ve diğerleri, 2008, s. 134).

Demez (2005, s. 33) cinsiyet rolü teorisinin, toplumsal yapıyı kişiliğin oluşumuyla birleştirdiğini belirtmektedir. Cinsiyet rolü ile ilgili teorilerde asıl savunulan görüşe göre, rolün öğrenilmesi, toplumsallaşma ve içselleşme ile bireyin toplumsal ilişkilere yerleştirilmesini sağlamaktadır. Böylece kadınlık karakteri kadınlık rolüne, erkeklik karakteri de erkeklik rolüne toplumsallaşma ile yerleştirilmektedir. Bu nedenle kız ve erkek çocuklarına farklı davranılmakta; kız ve erkek çocuklar da, bu farklı davranışlar sonucu kendilerine sunulan rolleri oynamayı öğrenmektedirler.

Giddens'a göre, bebeklerin toplumsal cinsiyetlerini öğrenmeleri neredeyse bilinçsiz olarak gerçekleşmektedir. Çocuklar kendilerini doğru bir biçimde erkek ya da kız olarak adlandırmadan önce bir dizi sözle ifade edilmeyen sinyaller almaktadırlar. Örneğin, erkek ve kadın yetişkinler bebekleri genellikle farklı biçimlerde tutmaktadırlar. İki yaş civarındaki çocukların, toplumsal cinsiyetin ne olduğuna ilişkin tam olmayan bir anlayışları olmaktadır. Kendilerinin erkek mi yoksa kız mı olduklarını bilirler; başkalarını da genellikle doğru bir biçimde sınıflandırabilirler. Bir kişinin kendi kimliğini birincil olarak erkek ya da kadın diye belirlemesi, bu belirlemeye eşlik eden tutum, düşünce ve istekler toplamıyla birlikte, bu kişiye çocukken hangi kimliğin yüklendiğine bağlıdır. Olayların olağan seyrinde, bu kimlikler, uyumlu kromozom, hormon ve morfoloji farklılıklarına karşılık gelir. Dolayısıyla, biyolojik farklılıklar, toplumsal roller arasındaki farklılaşmanın bir nedeni olmak yerine, habercisi haline gelirler (Giddens, 2000, s. 99-100).

İçinde yaşadığımız toplumda biyolojik cinsiyet tanımı, dış görünüme göre oldukça keskin bir biçimde yapılmaktadır. Yeni doğan bir bebek ya kız ya da erkek olarak resmi kayıtlara geçmektedir. Eğer, nadiren rastlandığı gibi, fiziksel görünüm kız ya da erkek arasında ise bebek iki tercihten birine zorlanmaktadır. Bazı insanlar aslında kendileri için uygun olmayan bir cinsiyeti tercihe zorlandıklarını itiraf etmektedirler. Doğum esnasında tespit edilen cinsiyet, toplumun o insandan beklentilerini de şiddetle belirlemektedir. Erkek çocuklar adam olmak üzere, kız çocuklar ise birer hanım olmak üzere yetiştirilmektedir. Toplumsal cinsiyet / cinsiyet sistemi kadın ve erkek arasındaki keskin ayrıma dayanmaktadır. Erkek egemen toplumun cinsiyet belirsizliğine ve homoseksüelliğe tahammülü yoktur (Cockburn, 1991, s. 6-7'den aktaran Kocabıçak, 2004, s. 18).

Toplumsal cinsiyette eşitlik (gender equality) kavramı fırsatların kullanılması, kaynakların ayrılması, hizmetlere ulaşma gibi konularda bireyin cinsiyeti nedeni ile ayrımcılığa maruz kalmaması durumuna gönderme yapmaktadır. Toplumsal cinsiyette hakkaniyet (gender equity) kavramı ise, kadın ve erkek arasında sorumlulukların ve gelirin dağılımında adalet ve hakkaniyet olması gerekliliğini betimlemektedir. Bu kavramda kadın ve erkeğin farklı özelliklerinin, gereksinimlerinin olduğu kabul edilmekte; bu farklılıkların belirlenerek, iki cinsiyet arasındaki dengeyi düzelterek şekilde gerekenlerin yapılması gerektiği belirtilmektedir. Örneğin sorumluluk, görev ve rollerin dağılımında adalet ve hakkaniyet olması gerekmektedir. Toplumun kadın ve erkeğe biçtiği “toplumsal cinsiyet rolü” pek çok mekanizma aracılığıyla her iki biyolojik cinsiyetin de sağlığını olumsuz şekilde etkileyebilmektedir. Sağlıklı bir toplum ancak sağlıklı bireylerden oluşabileceğinden toplumsal cinsiyetle ilgili eşitlikleri sağlamak son derece önemli bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu konuyla ilgili olarak emeğin toplumsal cinsiyetçi bölünmesi ve çifte cinsel ahlak standardı kavramları aslında birçok şeyi açıklamaktadır. Emeğin toplumsal cinsiyetçi bölünmesi kavramı, iş ile ilgili rol ve yapılacak şeylerin erkekler ve kadınlar tarafından yapılanlar olarak ayrılmasını ifade etmektedir. Bilton ve diğerlerine göre (2008, s. 311), emeğin toplumsal cinsiyetçi bölünmesi, hala kadınların zararına, erkeklere fayda sağlamaktadır. Kadınların iş pazarlarında temsil edilme oranları giderek artmakta ve yaptıkları işlerin yelpazesi genişlemekte olsa da; işin ev içinde dağılımında doğal talepler, iş anlamında, kökten değişikliklerin olmasını önlemeye devam etmektedir.

Çifte cinsel ahlak standardı da, toplumsal cinsiyet eşitsizliğini hem yansıtan hem de pekiştiren bir olgudur. Çifte cinsel ahlak standardı, önüne gelenle düşüp kalkma ya da cinsel olarak fazla öne çıkan davranışların erkeklerden beklendiği ya da erkeklerde takdir edildiği halde kadınlarda sapkınlık olduğu varsayımına dayanmaktadır. Erkekler, kadınlar üzerinde hâkimiyet kurarak ve onları nesneleştirerek ‘gerçek erkek’ olduklarını göstermeye teşvik edilmektedirler. Kadınlar, kendi bağımsızlıklarını perdeleyerek aşklarını göstermeye ve erkekler için çekici olmaya itilmektedirler. Asıl olarak erkekleri hoşnut kılmak için giyinmeyen, kendi yollarına giden, erkek otoritesine riayet etmeyen, diğer kadınların dostluğuna değer veren kadınlar, ‘eşcinsel kadınlar’ ya da ‘erkekten nefret edenler’ olarak dışlanma riskiyle karşılaşmaktadırlar. Lezbiyenliğin bastırılması, dişil özerklik üzerinde fren yapmak için iş görmektedir. Rich’e göre heteroseksüellikle kadınlar yönlerini diğer kadınlardan başka yöne çevirmeye ve yaşamlarının merkezine erkekleri yerleştirmeye ikna

edilmektedirler. Heteroseksüelliğin alternatifleri baskı altına alması, toplumsal cinsiyet farklılığı, toplumsal cinsiyet ilişkileri ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğini anlamak bakımından çok önemlidir. Homoseksüellik ve lezbiyenliğe ilişkin kültürel olarak kurulmuş korku - homofobi-, cinsel tercihleri ne olursa olsun, tüm erkek ve kadınların davranışlarını denetim altında tutmak için işlemektedir. Erkekler arasındaki seks ve aşka ilişkin sosyal tabular, uygun erilliğin ne olduğunu tanımlayarak tüm erkekleri sırada tutmaya hizmet etmektedir (Bilton ve diğerleri, 2008, s. 153-154).

Toplumsal cinsiyete dayalı rollerin ve sorumlulukların yapısı, kadınları olumsuz yönde etkileyip dezavantajlı konuma getirirken, yaşamın farklı alanlarında erkeği imtiyazlı konuma getirmektedir. Nitekim hane ve topluluk düzeyinde karar verme süreçlerine katılım; istihdam göstergeleri ile ekonomik kaynaklara ve eğitim, sağlık, adalet hizmetlerine erişim gibi farklı sosyoekonomik gelişmişlik göstergeleri, toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılığı kanıtlar niteliktedir (BM İnsani Gelişme Raporları; Dünya Bankası, 2001'den aktaran Şen ve Akmut, 2006, s. 44).

Helvacıoğlu'na (1996, s. 13-14) göre, toplum tüm kurumlarıyla kadınların karşısında yer almaktadır. Toplumsal kurumlar tarafından üretilen, toplumsal cinsiyeti de belirleyen cinsiyetçi ideoloji; biz büyürken, bizimle birlikte büyümekte ve çoğalmakta; daha küçücük bir bebekken “nazlı kızım”, “aslan oğlum” sözcükleriyle duyularımıza ve davranışlarımıza yerleşmektedir. Bu ve benzeri mesajlar öylesine kanıksanır ki, kuşaktan kuşağa aktarılır. Çoğu kez de kadınlar tarafından! Kadınlar; cinsinin ezilmesinin yeniden üreticisi olmakla kalmamakta, bunun uygulayıcısı ve çocukları aracılığıyla sürdürücüsü de olmaktadır. Cinsiyetçi ideolojiye göre kadın olmak; yaşamın her alanında erkeğe göre tanımlanmak, erkeğe özgü sayılan davranışlarda bulunmamak, duygu ve düşüncelerini erkeğe göre belirlemek vb. anlamlar taşır. Yani edilgen, akılcı davranmasını engelleyecek boyutta duygusal, cesaretsiz ve var oluşu ailesinin sınırları içinde meşru görülen bir varlıktır.

İster gelişmiş ister gelişmekte olsun tüm toplumlarda özel alan olarak adlandırılan ev-içi üretim işleri kadına, kamusal alan olarak adlandırılan ev-dışı üretim işleri erkeğe devredilmişti. Kadınlardan beklenen özel alanlarında kalarak ev içi faaliyetleri yerine getirmeleriyle, erkeklerden beklenen kamusal alanda başarılı olmaları ve aile geçimini sağlamalarıydı. Kadına yüklenen en önemli toplumsal rol annelikti. Kadın, anneliğin yanı sıra ev idaresinden de sorumluydu. Maddi karşılığı, mesai saatleri, sosyal güvencesi ve emekliliği olmayan ev işi, yapıldığında değil de, yapılmadığında fark edilen görünmeyen bir emektir ve

maddi karşılığının olmaması kadını, kocasına bağımlı kılmaktaydı. Erkeğin cinsiyet rolünün en önemli parçası ise ailenin geçiminin sağlanmasıydı.

Kadınların üretim hayatı içinde yer alması insanlık tarihi kadar eski bir olgu iken, ücretli çalışması “sanayi devrimi” ile başlamış, savaşların etkisi ile erkek emeğinin yerine ikame edilmiş, daha sonraki toplumsal koşullara bağlı olarak kadın emeği nicelik ve nitelik olarak değişim göstermiştir. Savaşların etkisiyle ilk kez çalışma yaşamına ücretli olarak giren kadın, eğitim düzeyinin yükselmesi, ekonomik zorluklar nedeniyle kadının gelirine olan ihtiyacın artması, ucuz işgücü oluşturması gibi nedenlerle giderek artan sayıda çalışma yaşamında yer almaya başlamıştır. Böylece kadınlar, anne, eş, ev kadını üçlemine bir de çalışan kadın rolünü eklemişlerdir. Kadınların ev kadını ve çalışan kadın rollerini aynı anda yerine getirmelerine bağlı olarak ortaya çıkan sorunlar cinsiyet rollerinin yeniden sorgulanmasını gerekli kılmıştır (Arslan, 2000, s. 5). Altan’ın (2002, s. 80) da belirttiği gibi, kadınların iş yaşamına katılmaları ve rekabet etmeleri çoğunlukla kadın için dezavantaj olarak değerlendirilmektedir. Erkeklerin dünyasında başarılı olmak için erkeklerden daha vahşi olmak zorunda oldukları söylenmektedir.

Toplumsal değişimin hız kazandığı günümüz toplumlarında geleneksel geniş aile yapılarının çekirdek aile yapılarına dönüşmesi, kadınların çalışma yaşamına katılımının artması, ortalama yaşam süresinin uzaması gibi gelişmeler geleneksel kadınlık ve erkeklik örüntülerinin belirli bir ölçüde geçerliliğini kaybetmesine yol açmıştır. Özellikle de kadının çalışma hayatına girmesiyle birlikte evin geçimini sağlamak, sadece erkeğin görevi olmaktan çıkmıştır. Geleneksel aile yapısında ev içi yani özel alanda tanımlanan kadın, çekirdek aile yapısına geçişle birlikte erkeğe ait olarak tanımlanan kamusal alana çıkmaya başlamıştır. Kadının erkek egemen alana girmeye başlamasıyla birlikte, erkek de ev içi alanda kadının sorumluluklarını paylaşmaya başlamış ve gittikçe kadınların ve erkeklerin toplumsal rolleri birbirine benzemeye başlamıştır. Kadınların ve erkeklerin toplumsal rollerinin birbirine benzemesi durumu ise “androjeni” olarak adlandırılmıştır.

June Statham, cinsiyet ayrımcılığı yapmayarak çocuk yetiştirmeye istekli bir grup anne ve babayı incelemiştir. Araştırmada, altı aylıktan on iki yaşına kadar çocukları olan on sekiz aileden otuz yetişkin yer almıştır. Anne babalar, orta sınıftan gelmektedir ve çoğu, öğretmen ya da öğretim üyesi olarak akademik çalışma içindedirler. Bu anne babalar, erkek çocukların başkalarının duygularına karşı duyarlı olmalarını ve samimiyetlerini dile getirebilmelerini istemişler; buna karşılık kızlar da öğrenme ve kendilerini geliştirme fırsatları aramaya

yöneltilmişlerdir. Bütün anne babalar, var olan cinsiyet kalıplarıyla savaşmanın zor olduğunu görmüşlerdir. Onlar, çocukları toplumsal cinsiyete göre sınıflanmayan oyuncaklarla oynamaya ikna etmekte oldukça başarılı olmuşlarsa da, bu bile pek çoğunun beklediğinden daha zor olmuştur. Bir anne, araştırmacıya şu yorumda bulunmuştur:

Bir oyuncakçıya girerseniz, erkekler için savaş oyuncakları, kızlar için de evcilik oyuncaklarıyla dolu olduğunu görüyorsunuz; bu da toplumun durumunu özetlemektedir. Bu, çocukların toplumsallaşma biçimidir: Erkek çocuklara öldürmeyi ve incitmeyi öğretmenin bir sakıncası yoktur; bence bu korkunç, beni hasta ediyor. Oyuncakçılara gitmemeye çalışıyorum, öylesine kızgırım (Giddens, 2000, s. 101-102).

Navaro (2006, s. 251-252), içinde doğmuş olduğumuz kültür ve ailenin bize yüklediği cinsel rol beklentilerinin, zaman zaman özbenliğimizin görünürde olmamasına ya da kaybolmasına yol açtığını; çevrenin beklentilerine yanıt vermeye ya da onay elde etmeye çabalarırken, insanca ihtiyaçlarımızın çoğunlukla göz ardı edildiğini ve temel duygularımıza bir tür sağırlık geliştirdiğimizi ifade etmektedir. Bize ait olmayan ya da özbenliğimizle uyuşmayan bu alıntı ya da giydirilmiş roller, eğreti giysiler gibi üzerimize yapışmakta ve önemli huzursuzluk odakları oluşturmaktadır. Ayrıca Navaro, toplumun bireylerine yüklediği toplumsal cinsiyete ilişkin rol beklentilerinden sıyrılmamanın önemli bir bilinç ve farkındalık gerektirdiğinin ve doğuştan itibaren davranış ve düşüncelerimizi koşullayan tutumlardan arınmanın uzun yılların sorgulamasıyla mümkün olabileceğinin altını çizmektedir. Toplumun ve ailenin bizlere yüklediği rol beklentileri içinde, öz benliğimizi bulmak, ihtiyaçlarımızı duymak, gerçek duygu ve düşüncelerimize sahiplenmek, düşünerek, okuyarak ve sorgulayarak kazanılan çok değerli bir edimdir. Toplum tarafından hem kadın hem de erkek olarak sürekli kısıtlanmaktayız. Ataerkil bir toplumun ihtiyaçlarına cevap vermek üzere kurgulanmış kadın ve erkek rolleri, günümüzde insanca var olabilmemizi sınırlamakta, insani ölçülerimiz içinde temel duygu ve ihtiyaçlarımızı fark edebilmemizi engellemektedir.

1.3. Toplumsal Cinsiyet Oluşumu İle İlgili Kuramlar

Kuram, bilgi edinme sürecinin herhangi bir aşamasında ortaya atılan gerçeklik ve güvenilirliği bilimsel yöntemle saptanmış iç tutarlılığı olan bir genel bilgi ve açıklama düzenidir (Gökçe, 1999, s. 52). Bilimsel gelişmenin sağlanabilmesi yeni olaylar ve kuramlarla mümkündür. Toplumsal cinsiyetin kazanımı ve cinsiyetler arası farklılıkları açıklamaya çalışan pek çok kuram vardır. Bu farklı kuramlar birbirlerini yanlışlamaya değil, konunun farklı yönlerine ışık tutmaya çalışırlar. Bazı yönlerden çelişiyormuş gibi görünseler bile çoğu zaman birbirlerini tamamlarlar. Toplumsal cinsiyetin oluşumu ile ilgili pek çok kuramdan söz etmek mümkün olmakla birlikte, biz burada sadece psikanalitik kuram, sosyal öğrenme kuramı ve bilişsel gelişim kuramından söz etmekle yetineceğiz.

1.3.1. Psikanalitik Kuram

Kadın ve erkeğin, kadınsı ve erkeksi özellikleri nasıl edindiğini sorgulayan ilk araştırmacı olan Freud, toplumsal cinsiyetin kazanımını açıklamaya çalışan psikanalitik kuramın temsilcisidir. Psikanalitik kurama göre cinsel gelişim, doğumla birlikte başlayan bir süreçtir. Çocuk, doğumundan itibaren dış dünyadaki canlı ya da cansız nesnelere ilişki kurarak, “ego”yu yapılandırma sürecini gerçekleştirmektedir.

Freud’un toplumsal cinsiyetin oluşmasına ilişkin kuramının merkezinde, libido kavramı yer almaktadır. Freud (2006, s. 23), halk dilinde cinsel gereksinim için açlığın karşılığı bir kelime olmadığını; bilim dilinde ise “libido” kavramının kullanıldığını belirtmektedir.

Freud’a göre insan kişiliğinin üç temel birimi bulunmaktadır: İd, ego ve süperego. Freud, kişiliğimizin en kaba, en ilkel, kalıtımsal dürtü ve arzularını içeren kısmına id adını vermiştir. İd, davranışlarımızın altında yatan psikolojik enerjinin kaynağıdır. İd zevk ilkesine (pleasure principle) göre işler ve hiç geciktirilmeden (şu anda) bütün isteklerinin yerine getirilmesini bekler. Kişiliğin bu kısmı hiç beklemek istemez. İd’in libido denen biyolojik, hayvansal yaşam enerjisini dengeleyip, ortamın gereklerine uygun bir biçimde ifade etmesini ego adı verilen kişilik birimi sağlar. Ego, libidoyu sosyal ortama uygun bir biçimde davranışta ifade eden birimdir. İd’den gelen bu dürtü ve güdüler bilinç düzeyine ender olarak çıkar. Bir buzdağının büyük bir kısmının su altında saklı kaldığı gibi, id’den gelen güdü ve dürtüler, başka bir deyişle libido, bilinçaltımızda kalır. Freud, toplumun inandığı, “doğru” ve “yanlış”

kararlarının kaynağını teşkil eden kısmına ise süper ego (üst-ben) adını verir. İd ve ego gibi, süper ego'nun da büyük bir kısmı bilinçaltındadır. Bir toplumun “vicdanı” o toplumun bireylerinin süper ego'sunda yer alır ve süper ego, bireyin davranışlarını sürekli süzgeçten geçirerek bireye “bu yaptığın doğru, aferin sana!” ya da “bu yaptığın yanlış, utan kendinden!” mesajlarını verir (Cüceloğlu, 2000, s. 407-408). Kağıtçıbaşı'na (1999, s. 328) göre süper ego, “vicdan” ve “ego-ideali” içerir. Ego ideali, çocuğun nasıl bir kimse olmak istediğini yansıtır.

Ego gelişiminde önemli rol oynayan etken “özdeşleşme”dir. Özdeşleşme, çocuğun etrafındaki nesnelere özelliklerini benimsemesidir. Yani psikanalitik kuram erkeksi ve kadınsı davranışların kazanılmasını, bireylerdeki özdeşim sürecinin bir ürünü olarak açıklar. Kurama göre çocuğun cinsiyet farkını keşfetmesi sonucunda cinsiyetine uygun davranışta bulunması, kendi cinsiyetinden olan ebeveyni ile kurduğu özdeşim süreci ile bağlantılıdır. Karşı cinsiyete uygun davranışlarda bulunması ise karşı cinsiyette bulunan ebeveyni ile özdeşim kurmasıyla açıklanır. Kurama göre her iki cinsiyetin kendi cinsiyetleri doğrultusunda özdeşleşme süreci süperegonun yapılanmasına yol açar. Ego'nun da anne ya da babayla özdeşleşmeyi desteklemesiyle birlikte, hemcinsinin süperegosuna sahip olan kız veya erkek çocuk, süperego ile yasak istekleri bastırmayı başarabilir. Süperego genel anlamda neyin yapıp yapılmayacağını simgeleyen yargıç niteliğine bürünür. Erkek ve kız çocuklarının, kendi cinsleriyle özdeşleşerek kendi cinsel kimliklerini kazanmaları ve anne babalarının süperegolarını özdeşleşme yoluyla kendilerine aktarmaları, kız ve erkek çocuklarının cinsiyet rolleri açısından da farklılaşmasına neden olmaktadır (Arslan, 2000, s. 24-25).

Freud'a göre, bebek ve çocuklardaki toplumsal cinsiyet farklılıklarını algılamının merkezinde, penisin varlığı ya da yokluğu yer almaktadır. Penisin varlığı erkekliği, yokluğu kadınlığı simgelemekte; bununla birlikte çocuk kendini anne ya da babayla özdeşleştirmektedir.

Freud'un psikoseksüel gelişim kuramı, yaygın olarak bilinen gelişim kuramlarından biridir. Freud'a göre yeni doğan bir bebek, değişik aşamalardan geçerek gelişimini gerçekleştirmektedir. Freud bu aşamalara bedeninin belirli bir organının adını vererek, psikoseksüel aşamalar adı altında beş dönemde ele almaktadır. Bunlar oral, anal, fallik, latent ve genital dönemlerdir.

Oral dönemde (0-18 ay) bebeğin ilgisi ağız bölgesinde odaklanmaktadır. Bu dönemde emme, yeme gibi ağızla ilgili etkinlikler çocuğun en çok zevk aldığı davranışlardır. Anal dönemde (1.5-3.5 yaş) bebeğin ilgisi anüse kaymakta; çocuk, emmekten daha çok dışkılamayla zevk almaya başlamaktadır. Fallik dönemde (3-5 yaş) ilgi, cinsel organa yönelir ve çocuk, cinsel organına dokunmaktan zevk almaya başlar. Latent dönemle birlikte (5-13 yaş) çocuk, cinsiyetle ilgili konulardan hoşlanmamaya ve kendini oyuna vermeye başlar. Psikoseksüel dönemlerin sonuncusu olan genital dönemde (12-13 yaştan sonra) ise çocuk, cinsel organları ve duyguları arasında bir bağ olduğunu fark etmeye başlar.

Freud'un kuramında toplumsal cinsiyetin kazanımına ilişkin olarak üç dönem görülmektedir: Çocukların cinsiyetler arasındaki farklılıkların farkında olmadıkları dönem, farklılıkları anlamaya başladıkları dönem ve ödipal dönem (Fast, 1993; Freud, 1965/1969; Golombok ve Fivush, 1996'dan aktaran Dökmen, 2006, s. 33).

Çocukların cinsiyetler arasındaki farklılıkların farkında olmadıkları, oral ve anal dönemleri içeren *ilk dönemde*, doğumdan itibaren erkek ve kız çocukların cinsiyet ve toplumsal cinsiyet deneyimleri aynıdır. Erkek çocuklar, yaşama erkek anatomisine sahip olarak başlarlar, libidoları erkek cinsel organı ile yani penisle bağlantılı olarak erkektir ve anneleriyle olan ilişkileri karşı cins ilişkisidir. Kız çocuklar ise anatomik olarak iki cinsiyetlidirler; dişilik organı olarak vajinaları, erkeklik organı olarak da klitorisleri vardır. Yaşamın başında kız çocukların deneyimleri içinde sadece klitoris yer alır, libidoları bununla ilişkili olarak erkektir ve anneleriyle olan ilişkileri yine karşı cins ilişkisidir. Yani ilk dönemde kız çocukların da erkek çocukların da cinsiyetleri erkektir ve toplumsal cinsiyetleri de erkeksidir. 18-24. aylarda başlayan *ikinci dönemde* çocuklar, kadın ve erkek arasındaki farklılıkları anlamaya başlamakta ve beş yaş civarında da cinsel kimliklerini oluşturmaktadır. Freud'a göre yine erkeklik merkezdedir ve sevgi objesi yine annedir. Çünkü çocuklar yalnızca bir cinsiyeti bilmektedirler: Erkek. Çocukların anlayışına göre, cinsiyet farkı penise sahip olmak ya da olmamak sorunudur. Freud'a göre, erkek çocuklar kızların kendilerinin sahip oldukları penise sahip olmadıklarını görürler ve kendilerinin de bu organı kaybedebileceklerinden korkarlar (kastasyon anksiyetesi). Erkek çocuklar babalarının fiziksel ve cinsel olarak daha güçlü olduklarını görmektedirler ve eğer cinsel ilgilerini annelerine yöneltirlerse babalarının onları kastre edeceğinden korkarlar. Bu dönemde kız çocuklarının gelişimleri daha da karmaşıktır. Freud'a göre kız çocukları penisleri olmadığı için kendilerinin cinsel organlarının olmadığını ya da çok basit bir organları (klitoris) olduğunu düşünürler; bu durumu kayıp olarak görürler ve kıskanma duygularıyla gizliden gizliye bir gün penise sahip olacaklarını ümit ederler.

Hayal kırıklığı ve öfke ile annelerinden babalarına yönelirler, çünkü anneleri onlara erkek çocuklara verdiklerinden vermemiştir ve zaten anneleri de eksiktir. Bu anneden uzaklaşıp babaya yönelişleri onların heteroseksüel anlamda kadınsılık yoluna girişlerinin başlangıcıdır. Toplumsal cinsiyet rolünün kazanımının *üçüncü döneminde*, yani ödipal dönemde, anneleri için babaları ile erkeklik yarışına giren çocuklar, kastrasyon korkusuyla babalarıyla olan bu çekişmelerinden ve annelerine olan cinsel yönelimlerinden vazgeçerek, babalarıyla özdeşleşirler. Böylece daha geniş sosyal dünyada erkek ve erkeksi olarak kendilerine uygun yerlerini alırlar. Ödipal çatışmanın çözülmesiyle ahlaki yargılamanın kaynağı olan süper ego da gelişir. Kız çocuklar ise babaları ile yeni ilişkilerinde, önce babalarının onlara istedikleri penis vereceğini umarlar. Ancak sonra bu istekten, ilişkili davranışlardan ve saldırganlıktan yavaş yavaş vazgeçerler ve babalarıyla pasif, kadınsı bir ilişki içine girip ondan bir bebek sahibi olmayı istemeye başlarlar. Kız çocuklarının babaları için anneleriyle yarışmalarında, erkek çocukları için söz konusu olan kastrasyon korkusu yoktur, çünkü o zaten penise sahip değildir ve annesi de zaten eksik ve zayıftır. Freud'a göre, kız çocuklarının anneleriyle tamamen özdeşleşmeye zorunlulukları olmadığı için süper egoları da erkek çocukları kadar gelişmemiştir. Bu nedenle, Freud'a göre, kadınlar hem cinsel hem de ahlaki olarak erkekler kadar üstün değildir (Dökmen, 2006, s. 33-36).

Toplumsal cinsiyetin gelişimini açıklamaya çalışan pek çok yazar, Freud'un yaklaşımını kullanmakla birlikte, bu yaklaşımı belli ölçüde değiştirmiş, eklemeler yapmışlardır. Bu yazarlardan biri Nancy Chodorow'dur. Chodorow, annenin önemini vurgulamakta; hem kız hem de erkek çocukların, ilk olarak kendilerini anneye özdeşleştirdiklerini, ancak erkeklerin zaman içerisinde kendi erkekliklerini ortaya koymak için anneden koptuklarını; buna karşılık kızların anneye daha uzun süre bağlı kaldıklarını ifade etmektedir. Anneden kesin bir kopuş olmaması yüzünden kız çocuğun ve ilerleyen dönemde de yetişkin kadının, bir başkasına bağımlı olma ihtimali daha fazladır. Chodorow'a göre bu durum, kadınlardaki duyarlılık, duygusallık, sevecenlik gibi özellikleri ortaya çıkartır. Erkek çocuk ise kendi erkeklik anlayışını, kadınsı olmayandan türeterek elde eder. Erkekler yaşamlarının ilerleyen dönemlerinde, başkalarıyla yakın duygusal bağlar içine girdiklerinde, kendi kimliklerinin tehlikeye düştüğünü hissederken; kadınlar, bir başka kişiyle yakın ilişki kuramamalarının rahatsızlığını hissederek. Chodorow, Freud'un aksi bir vurguyla, kadınlık yerine erkekliği bir kayıpla, anneye süregelen sıkı bağlılığın yitilmesiyle ilişkilendirerek; "erkek dile getirememeliği" yani erkeklerin duygularını dile getirmekte çektikleri güçlüğü açıklamaya çalışır.

Freud anatomi kaderdir anlayışına sahiptir ve bunu da ağırlıklı olarak kadınların penis kıskançlığı ile açıklamaktadır. Freud'a göre kadınların, erkeklerin sahip olduğu ama tüm çabalarına karşın edinemedikleri penise imrenmelerinin, daha doğrusu penis kıskançlıklarının çeşitli doğurguları vardır: Cinsel soğukluk, sevmeye sevmekten daha çok ihtiyaç duyma, fiziksel olarak kendini beğenmişlik, utangaçlık, zayıf sosyal ilgiler ve değişime direnç. Freud'un öğrencisi psikanalistlerden Helene Deutsch, Karen Horney ve Clara Thompson, penis kıskançlığının biyolojik nedenli olmadığını, erkeğin sosyal gücünden ve kontrolünden kaynaklandığını ileri sürmüşlerdir. Erik Erikson ise, kadınların penis kıskançlığı geliştirmediklerini, aksine vücutlarından hoşnut olduklarını ama erkeklerin doğurgan kadının yaratıcılık yeteneğini kıskandıklarını ileri sürmektedir (Dökmen, 2006, s. 37-38).

Freud'a yöneltilen eleştirilerin başında, Freud'un kavramlarının hep kuramsal oluşu, bu kuramları destekleyen veya karşı çıkan hiçbir deneysel verinin olmayışı gelmektedir. Freud'un görüşlerine, pek çok başka yazarın yanında özellikle feministler tarafından önemli eleştiriler yöneltilmiştir. İlk olarak, Freud, toplumsal cinsiyet kimliğini, cinsel organların fark edilmesiyle gereğinden fazla eşleştiriyor gibidir; burada kesinlikle başka, daha incelikli etkenler de söz konusudur. İkinci olarak, kuram, penisin, yalnızca erkeklik organının yokluğu diye düşünülen vajinadan daha üstün olduğu anlayışına bağımlı gibidir. Neden kadın cinsel organları erkeğinkilerden daha üstün olmasın ki? Üçüncüsü, Freud babayı, birincil disiplin edici eyleyen olarak görmektedir; ne ki, pek çok kültürde, anne disiplin uygulanmasında daha önemli bir rol oynar. Dördüncüsü, Freud, toplumsal cinsiyetin öğrenilmesinin, dört ya da beş yaş civarında yoğunlaştığına inanmaktadır. Daha sonraki yazarların çoğunluğu ise bebeklikte başlayan, daha önceki öğrenmenin önemini vurgulamışlardır (Giddens, 2000, s. 105).

1.3.2. Sosyal Öğrenme Kuramı

Çocuğun cinsiyet rolü ile ilişkili olan ve olmayan davranışları, ödüllendirme ve cezalandırma yoluyla edindiğini ve bu süreçte gözlem ve örnek almanın önemini vurgulayan sosyal öğrenme kuramının oluşmasında Albert Bandura'nın rolü büyüktür.

Freud'un sosyalleşme sürecindeki içsel çatışmalar üzerine odaklanan psikanalitik kuramından farklı olarak sosyal öğrenme kuramı, belirgin davranışlar üzerine odaklanmaktadır (Lindsey, 2005, s. 55). Sosyal öğrenme kuramı, çocuğun model alma, taklit etme ve pekiştirmeyi içeren öğrenme süreçlerinden geçerek hem toplumsal cinsiyet kimliğini hem de toplumsal cinsiyet rollerini geliştirdiğini ileri sürmektedir. Sosyal öğrenme kuramı,

toplumsal cinsiyet rolüne uygun davranış ödüllendirildiği; uygun olmayan davranış cezalandırıldığı ya da yok sayıldığı için erkek çocukların erkeksi, kız çocukların da kadınsı olmayı öğrendikleri varsayımına dayanmaktadır (Bandura, 1977'den aktaran Lips, 2008, s. 86).

Sosyal öğrenme kuramının bazı önemli sayıtlıları vardır (Lott ve Maluso, 1993'ten aktaran Dökmen, 2006, s. 54). (1) Her birey belli bir durum için bir tepkiler repertuarı sağlayan bir öğrenme geçmişine sahiptir. (2) Her durumun genel ve ayırıcı uyaranları vardır ve her durum hem özel hem de ortama bağlı anlamlara sahiptir. (3) GÜdüsel faktörler ya durumlardan etkilenir ya da onları etkiler. (4) Eğer uygulama fırsatı varsa yeni tepkiler kazanılabilir. (5) Davranış eğer olumlu sonuçlara yol açıyorsa kazanılır ve sürdürülür.

Sosyal öğrenme kuramında özellikle iki öğrenme sürecine önem verilmektedir (Bandura, 1977'den aktaran Dökmen, 2006, s. 54):

Edimsel koşullama: Ödüllendirilen ya da olumlu sonuçları olan (pekiştirilen) davranışın gelecekte tekrarlanma olasılığı artar. Cinsiyetine uygun davranışlarda bulunan çocuk ödüllendirilir, cinsiyetine uygun davranmazsa cezalandırılır. Ödüllendirilen davranış (cinsiyete uygun davranış) tekrarlanır ve davranış dağarcığına dâhil edilirken, ödüllendirilmeyen, hatta cezalandırılan davranış tekrarlanmaz, o davranışlardan kaçınılır ve davranış dağarcığında yer almaz.

Model alma ve taklit: Gözlenen figürler (ana, baba, öğretmen, arkadaş, beğenilen herhangi bir kişi, televizyondaki kahraman vb.) model alınır ve bu figürlerin davranışları uygun bir zamanda taklit edilir. Cinsiyet rollerinin kazanımında da genellikle kız çocuklar annelerini ve kadın figürleri, erkek çocuklar da babalarını ve erkek figürleri model alırlar ve taklit ederler. Bunların yanı sıra, sosyal öğrenme kuramcıları, çocukların uygun cinsiyet rolü davranışlarını dolaylı olarak da öğrenebildiklerini, yani başkalarının davranışlarını dolaylı olarak da öğrenebildiklerini, yani başkalarının davranışlarını gözleyerek ve onların hangi davranışlarının ödül ve ceza aldığı izleyerek (dolaylı pekiştirme-vicarious reinforcement, dolaylı ceza-vicarious punishment) de öğrenebildiklerini ileri sürmektedirler. **Gözleyerek öğrenme** de denen bu süreç, çocukların ödül aldığı gözledikleri modeli taklit etmelerine yol açmaktadır.

Sosyal öğrenme kuramı, diğer davranışların edinilmesini açıklamaya çalışırken kullanılan genel öğrenme ilkelerine, kadınlık ve erkekliğe yönelik davranışların öğrenilmesinde de başvurmuştur. Kuram, çocukların diğer sosyal davranışları öğrendikleri gibi cinsiyetleri ayırmayı da öğrendiklerini ileri sürmektedir. Sosyal öğrenme kuramına göre, çocukların cinsiyetleri ayırmaları kültürlerinde cinsiyetin farklı olarak sosyalleşmesinden kaynaklanmaktadır. Kızlar ve erkekler, farklı davranış örüntülerini geliştirmeye yönelik bir cezalandırma ve pekiştirmeye tabi tutulmaktadır. Sosyal öğrenme kuramı, çocukların belli davranışları edinmelerini kültürde yer alan ve cinsiyete uygun davranışları tanımlayan kalıpyargılarla açıklamaktadır. Kuram çocukları daha çok çevresel etkenlerin verdiklerini alan edilgen alıcılar olarak görmektedir (Arslan, 2000, s. 26).

Sosyal öğrenme kuramına yöneltile en önemli eleştiri ise edimsel koşullanmanın cinsiyet rolüne uygun davranışı şekillendirdiği ve bu şekillendirmenin adım adım gerçekleştiği üzerinedir. Cinsiyet rolüne uygun davranışın şekillendirilmesine gerek olmadığı, tek bir ödüllendirmenin yettiği belirtilmektedir. Çünkü cinsiyet rolleri kolay öğrenilmektedir ve kalıcıdır (Dökmen, 2006, s. 57). Cinsiyet rollerinin öğrenilmesinde ailenin ve çevrenin yanı sıra, kitle iletişim araçlarının da etkisi oldukça belirgindir. Sosyal öğrenme kuramı, kız ve erkek çocuklara aile, okul, arkadaşlar, çevre ve kitle iletişim araçları vasıtasıyla cinsiyetlerine uygun davranışları sergilemeleriyle ilgili mesajlar verildiğini; bu mesajların ödüllendirilme ve cezalandırılma yoluyla güçlendirildiğini; çocukların da bu mesajları alan pasif alıcılar olduğunu vurgulamaktadır. Bu bağlamda kitle iletişim araçları, özellikle de televizyon, çocuklar için önemli rol modelleri sunmakta; çocuk, bu rol modelleri içselleştirerek farkında olmadan toplumsal cinsiyete dayalı kalıpları ve yargıları benimsemektedir. Bu konuyu kitle iletişim araçlarında toplumsal cinsiyet başlıklı bölümümüzde daha derinlemesine irdedeceğiz.

1.3.3. Bilişsel Gelişim Kuramı

Toplumsal cinsiyet oluşumu ile ilgili ele alacağımız diğer bir kuram da, bilişsel gelişim kuramıdır. Lawrence Kohlberg, toplumsal cinsiyetin gelişimini açıklarken psikanalitik ve sosyal öğrenme kuramlarından farklı olarak bilişsel bir yaklaşım sunan bilişsel gelişim kuramını ortaya koymuştur.

Bilişsel gelişimin toplumsal cinsiyet sosyalizasyonuna ilişkin teorik açıklamaları, sosyal öğrenme teorisiyle keskin bir şekilde zıttır. Bilişsel teori, çocuğun dünyayı yapılandırma ve

yorumlayışındaki aktif rolünü vurgulamaktadır (Lindsey, 2005, s. 57). Kohlberg'in bilişsel gelişim kuramı, Piaget'in bilişsel gelişim kuramına dayanmaktadır. Piaget'e göre çocuk, pasif bir alıcı değildir ve bilgiyi kazanma sürecinde aktif bir role sahiptir.

Sosyal öğrenme kuramı, daha öncede belirttiğimiz gibi, çocuğu pasif olarak alıcı; çevreyi ve yetişkinleri de çocuğun davranışlarını biçimlendirenler olarak kabul etmektedir. Bilişsel yaklaşımı benimseyenler ise cinsiyet rolü kazanımını, çocuğun bilişsel süreçleri ile açıklamaktadırlar. Onlara göre çocuk kendi sosyalleşmesine aktif olarak katılmakta ve kendi cinsiyet rolünü biçimlendirmeden sorumlu olmakta; buna da kendini sosyalleştirme denmektedir. Kohlberg, çocukların niceliksel ve ahlaki yargılarının gelişiminde kavramları öğrenmeleri gibi cinsiyete uygun davranmayı da öğrendiklerini; bilişsel olarak olgunlaşan çocuğun kendisini kadın ya da erkek olarak kategorileştirdiğini ve bu cinsel kimlikle, bu kategoriye uygun olduğunu düşündükleri şekilde davranmaya çalıştığını ileri sürmektedir (Bussey ve Bandura, 1999; Durkin, 1996; Matlin, 1996'dan aktaran Dökmen, 2006, s. 60).

Bilişsel yaklaşımın temel sayıtlısına göre, insanların bilişsel tutarlılığa ihtiyaçları vardır; bu ihtiyaç kendilerine ve dünyaya ilişkin tutarlı ve dengeli bir görüş oluşturmayı ve sürdürmeyi istemelerine yol açmaktadır. Çocuklar için bu tutarlılığı sürdürmenin bir yolu, nasıl en uygun kız ya da erkek olduğunu bulmaktır. Kız olduğunu anlayan bir çocuk kadını nesne, etkinlik ve davranışları; kendini erkek olarak tanımlayan bir çocuk da erkeksi nesne, etkinlik ve davranışları tercih etmeye başlayacaktır. Bu kuram, sosyal öğrenme kuramının aksine, çocuğun kadını ya da erkeksi olmayı istemesinin nedeninin diğerleri tarafından ödüllendirilmesi değil, kendisini bir kız ya da erkek olarak kimliklendirmesi olduğunu ileri sürmektedir. Bilişsel tutarlılık isteğinin çocuklardaki bir sonucu ise çocukların cinsiyet kalıpyargılarını katı, değişmez ve ahlaki kurallar olarak kabul etmeleridir (Dökmen, 2006, s. 61).

Kohlberg'e göre çocukların cinsiyet rol gelişimleri cinsiyeti etiketleme, cinsiyetin kararlılığı ve cinsiyetin değişmezliği olmak üzere üç dönemde gerçekleşmektedir. Yaklaşık olarak 2 ile 3,5 yaşları arasında gözlenen **cinsiyeti etiketleme** döneminde çocuklar, insanların iki cinsiyetten birine ait olduklarının yavaş yavaş farkına varmaya başlarlar ama önceleri kız ya da erkek olmak bir adı olmaktan farklı değildir ve başkalarının cinsiyetini her zaman doğru olarak bilemeyebilirler. Ancak kendilerinin kız ya da erkek olduklarını bilirler ve cinsiyetlerini doğru olarak etiketleyebilirler. Bu dönemde çocuklar, cinsiyetin kalıcılığını ve değişmezliğini henüz kavramamışlardır; örneğin bir kız çocuk büyüyünce baba olacağını

söyleyebilmektedir. **Cinsiyetin kararlılığı** dönemi, yaklaşık 3,5 ile 4,5 yaşları arasındaki, çocukların bir kişinin cinsiyetinin sürekliliğini anlamaya başladığı dönemdir. Ancak yine de fiziksel özelliklerden etkilenirler. Objelerin fiziksel görünüşleri farklılaşınca farklı olduklarını düşünürler. Son dönem ise yaklaşık 4,5 ile 7 yaşları arasındaki **cinsiyetin değişmezliği**dir. Cinsiyetin değişmezliği döneminde çocuklar, artık cinsiyetin değişmezliği ilkesini kazanmışlar ve cinsiyetin fiziksel görünümünden bağımsız olduğunu, dış görünüm ne olursa olsun değişmeyeceğini kavramışlardır. Bu dönemde çocuklar cinsiyetlerine uygun tercihler, beğeniler geliştirip etkinliklerde bulunurlar ve bunu bu yönde ödüllendirildikleri için değil de cinsiyetleriyle tutarlı olduğu için yaparlar (Bussey ve Bandura, 1999; Durkin, 1996; Matlin, 1996'dan aktaran Dökmen, 2006, s. 62-63).

Genel hatlarıyla bilişsel gelişim kuramına baktığımızda, bilişsel gelişim kuramının cinsiyet rolünün sosyalleşmesi sürecinde çocuğun kendisini temel etken olarak kabul ettiğini görmekteyiz. Kurama göre çocuk, ilk önce insanların kadın ve erkek olmak üzere iki gruba ayrıldığını ve kendilerinin hangi gruba ait olduklarını anlamaya çalışmakta; sonra da kadın ve erkeği birbirinden ayıran özelliklerin farkına vararak kendi cinsiyetlerine uygun özellikleri benimsemektedir.

1.4. Küreselleşme Bağlamında Toplumsal Cinsiyete İlişkin Örnekler

20. yüzyılın sonunda dünya, iletişim, ulaşım ve bilgi alanlarındaki gelişmeler ve ekonominin giderek uluslararasılaşması sonucunda küresel bir toplum ve pazar haline gelmiştir. 80'li yıllarda ortaya atılan bir kavram olan küreselleşme, sınırlar ötesi ve dünya çapında etkileri olan ve toplumları teknoloji, siyaset, hukuk, ekonomi, kültür, çevre vs. gibi alanlardaki gelişmeler sonucunda zaman ve mekân sınırı tanımadan birbirine bağlayan süreçleri betimlemektedir. Bir diğer deyişle, “küreselleşme: hangi alanda olursa olsun, ekonomiden sanata, bilimden iletişime herhangi bir çalışmada, üretimde, yapımda dünya çapında geçerliliği, ağırlığı, öncülüğü olan normların, ölçütlerin dikkate alınması veya etkili hale gelmesi, benimsenmesi; dünyaya açılarak yerelliğin ulusallığın reddedilmeksizin dışına çıkılması ve evrenselleştirilmesi, birleşmesidir” (Durugönül, 2002, s. 752).

Kaçınılmaz ve geri dönüşü olmayan bir süreç olan küreselleşmeyle birlikte artan yoksulluk ve gelir dağılımındaki eşitsizliklere, toplumsal cinsiyet ilişkileri ve aile yapılarındaki bozulmalar eşlik etmektedir. Dünyanın her yerinde yaşanan hızlı toplumsal değişimler eşliğinde toplumsal cinsiyete dayalı eşitsizliklerin ve ayrımcılığın giderek artmasıyla kadınlar

daha da fazla zarar görmeye başlamışlardır. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) 1997–1999 yılları İnsani Gelişme Raporlarına göre küreselleşen ekonomi politikaları ile ekonomik büyüme sağlanırken, buna koşut olarak eşitsizlikler artmaya devam etmekte ve yaşam standartlarında belirgin düşüşler meydana gelmektedir. Hablemitoğlu (2004, s. 31-34), 8 Mart 2004'te Ankara Barosu Kadın Hakları Platformu'nda yaptığı konuşmasında küreselleşmenin kadınlar açısından oldukça kötü sonuçlar yarattığını, bu nedenle de “küreselleşmenin erkek” olduğunu düşündüğünü ifade etmiştir. Küreselleşmenin kadınlar üzerinde yarattığı olumsuzlukları ise şu örneklerle ifade etmiştir:

* 6 milyarı aşan dünya nüfusunun, çoğunluğu kadın ve çocuk olan 4 milyarı görece yoksulluk sınırının altında yaşıyor. Mutlak yoksulluk sınırının altında yaşayan 1.3 milyar bireyin % 70'ini kadınlar oluşturuyor.

* Son otuz yılda dünyanın zenginliği 5 kat arttı. Son otuz yılda dünyanın en zengin % 20'si ile en yoksul % 20'si arasındaki uçurum ikiye katlandı.

* Dünya Bankası, Dünya Ticaret Örgütü ve IMF gibi uluslar arası finans kuruluşlarının politikaları sonucunda en zengin ülkelerin geliri, en yoksul ülkelerin 59 katına ulaştı. Bu oran 1960'lı yıllarda 30 katıydı.

* Dünya nüfusunun yarısını oluşturan kadınlar, dünyadaki toplam nüfusun 2/3'ünü üretmelerine rağmen toplam gelirin % 5'ini alabiliyorlar.

* Kadınların küresel işgücüne katılımı ülkeler arasında güvencesiz, ucuz ve vasıfsız bir işgücü hareketine yol açtı. Filipinli kadın Kuveyt mutfağında sebze ayıklamaya, Polonyalı kadın Almanya'da yaşlı bakmaya, Karayip Adaları'nın kadınları evlerindeki bilgisayarlarda ABD bankalarının muhasebe işlerini yapmaya, Moldovyalı kadın Türkiye'de çocuk bakmaya ya da ev işlerinde çalışmaya başladı. Ayrıca küreselleşme, özellikle tekstil sektöründe kadınlar üzerinden yüksek karların elde edildiği ucuz emek sömürüsüne yol açtı. Dublin'den Bangkok'a, Konya'dan Çin'in küçük kasabalarına kadar şirketler, Dünya Ticaret Örgütü'nün çalışmalarını kolaylaştıran yasaları sayesinde ucuz işgücüne yatırımlarını hızlandırdılar.

* Neo liberal politikaların uygulandığı AB ülkelerinde de durum pek farklı değil. Çünkü sosyal harcamalarda hızlı bir kesinti var. Bu da kadınları olumsuz etkiliyor. Kadınlar

sanıldığıının aksine daha az ücret alıyorlar. Örneğin, İspanya’da aynı işi yapan erkeklere göre kadınlar % 27, İtalya’da % 20, Hollanda’da % 24 daha az ücret alıyorlar.

* AB ülkelerinde part-time (kısmi zamanlı) işlerin % 80’inde kadınlar çalışıyorlar. Bu tür çalışma avantajı gibi görünmekle birlikte kadınların ekonomik bağımsızlığını kısıtlıyor. Sosyal güvencesi olmayan bu işlerde kadınlar daha kolay işten çıkartılıyorlar.

* Fransa’da cinayete kurban giden kadınların % 50’sini eşleri öldürüyor, aile içi kavgalarda her beş günde bir kadın öldürülüyor.

* Rusya’da her yıl 14 bin kadın aile içi şiddet sonucu can veriyor.

* Düzenli olarak eşinden dayak yiyen kadınların oranı üçüncü dünyada % 30–40 arasındadır.

* Dünyada her yıl iki milyondan fazla kız çocuğu sünnet ediliyor.

* Pakistan ve Hindistan’da kadınlar meçhul mezarlara gömülüyorlar, hiç varolmamışlar gibi.

* Dünyanın özellikle Hindistan, Pakistan, Bangladeş gibi geri kalmış bölgelerinde namus, çeyiz, eş şiddeti gibi ilkel nedenlerle çok sayıda kadın geleneklerin infazı ile öldürülüyor.

* Dünya Bankası verilerine göre dünyada her üç kadından biri fiziksel ya da cinsel şiddete uğruyor. Çağdaş bir kölelik sistemi olarak uluslar arası ağ oluşturan fuhuş sektörü gelişmiş durumda. Birleşmiş Milletler’in tahminlerine göre dünya çapında 4 milyon kadın ve çocuk alınıp satılıyor. Bu ticaretin yıllık cirosu 17 milyar dolar. Pek çok ülkenin milli gelirinin % 2–14’ü kadın ticaretinden sağlanıyor. Tüm bunların ortaya koyduğu gerçek ise küreselleşmenin karanlık arka sokaklarında kadınlar adına hiç de iyi şeyler yaşanmadığıdır.

Kadın hakları örgütü olan Equality Now’un 45 ülkeyi kapsayan 2005 raporunda yer alan bazı örnekler de, yukarıda belirttiğimiz dünya genelindeki toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılık örneklerini destekleyici niteliktedir. Bu örneklerden bazıları da şunlardır:

* Suriye ve Haiti’de bir kocanın, karısını zina yaptığı için öldürdüğünde ceza almadığı,

* Nijerya’da kocalar karılarını, yerel hukuk ya da gelenekler izin verdiği ve “ağır acı vermediği” sürece dövebildiği ve ceza almadığı,

* İsrail’de kadınların, kocalarının rızası olmaksızın boşanamadığı,

* Guatemala ve Lübnan’da sonrasında evlendikleri takdirde, erkeklerin kadın kaçırmalarının yasadışı olmadığı,

* ABD Göçmenlik ve Yurttaşlık Yasası’nın, çocuklarının yurttaşlığa geçişi için, yurttaş olmayan annelerden talep ettiklerinin, babalardan talep ettiklerine göre daha ağır olduğu,

* Yemen’de bir kadının, evin dışındaki hareketlerinde ve cinsel taleplerinde kocasına yasal olarak itaat etmek zorunda olduğu,

* Pakistan’da bir tecavüzün kanıtlanabilmesi için ya itiraf ya da en az dört erkek görgü tanığının tanıklığı gerektiği,

* Suudi Arabistan’da kadınların araba kullanamadığı, Kuveyt’te de kadınların meclis seçimleri için oy kullanamadığı görülmektedir.

Raporda, son beş yılda toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılıkla ilgili yasalarını ya etkin bir şekilde değiştiren ya da ayrımcı maddeleri yürürlükten kaldıran 14 ülke ise Bahamalar, Kolombiya, Kosta Rika, Fransa, Ürdün, Meksika, Fas, Papua Yeni Gine, Peru, Sırbistan Karadağ, İsviçre, Venezüella ve Türkiye olarak belirtilmiştir (<http://eski.bianet.org/2005/03/18/56726.htm> / 12.09.2007).

İskandinavya ise en yüksek insani gelişmişlik düzeyine ve toplumsal cinsiyet eşitliğine sahiptir. Norveç’te toplumsal cinsiyet perspektifi bütün hükümet kararlarının merkezindedir. İsveç’te ise toplumsal cinsiyet hakkaniyeti, erkeklerin değişen rolleri üzerine odaklanarak geliştirilmektedir (Lindsey, 2005, s. 172). Toplumsal cinsiyete dayalı hak ve eşitlik sağlanamayınca, insanca yaşama hakkının gerçekleşmesi, ülkelerin insan kapitalini geliştirmeleri de söz konusu olamamaktadır. Oysaki 21. yüzyılda uygar yaşam ölçütü, insani gelişmişlik düzeyidir. İnsani gelişmişlik düzeyinin belirlenmesinde; ortalama yaşam süresi, eğitim, sağlık hizmetlerinden yararlanma, gelir dağılımından eşit pay alabilme, çalışma süresi gibi kriterler söz konusudur.

Hablemitoğlu (2004, s. 21-22), Türkiye’de insani gelişme düzeyi açısından toplumsal cinsiyete dayalı ciddi bir eşitsizlik olduğunun altını çizmektedir. İnsani gelişmişlik düzeyinde Birleşmiş Milletler tarafından oluşturulan endeksin en yüksek değerı 1 olarak kabul edilmektedir. Buna göre kadın-erkek ayrımı yapmadan Türkiye’nin genel olarak insani gelişmişlik düzeyi yaşam sresinde 0.7, eğitimde 0.7 ve gelir dağılımında 0.8 puan olarak belirlenmiştir. Cinsiyete göre bakıldığında ise bölgeler arası farklılıkların hemen devreye girdiği, kadının insani gelişmişlik düzeyinde erkeği yakaladığı tek bölgenin Marmara Bölgesi olduğu (her iki cinsiyetin gelişmişlik puanı 0.8), ancak Doğu ve Güneydoğu Bölgelerinde kadınların orta ya da alt gelişmişlik düzeyinde yaşadıkları saptanmıştır. Gelir dağılımından alınan pay ve eğitim olanaklarından yararlanma konusunda bu bölgelerimizde erkekle kadın arasında iki misli fark bulunmaktadır. Güneydoğuda kadının gelir endeksi 0.24 iken, erkeğin gelir endeksi ülke geneline göre düşük olmakla birlikte kadının iki katı, 0.48’dir. Eğitim endeksi kadınlar için 0.38, erkekler için 0.75’dir. Birleşmiş Milletlerin Türkiye için belirlediği İnsani Gelişmişlik Düzeyi Endeksi’nde genel olarak insanca yaşama eşiğine yaklaşmak ve bu eşiği aşmak için çaba gösterdiğimiz açıktır ancak kadınların aynı eşiğe yaklaşabilmeleri için özel çalışmalara duyulan ihtiyaç da ortadadır.

1.5. Teknoloji – Toplumsal Cinsiyet İlişkisi

İnsanların gündelik yaşamda karşılaşabilecekleri problemleri zlemek amacıyla bilimsel bilginin uygulanmasına dayanan sanat ile ilişkili bir disiplin olarak tanımlayabileceğimiz teknoloji; toplumdaki güç dağılımı, maddi ve ideolojik dağılımla yakından ilişkili bir olgudur. Bu nedenle de teknoloji, tarafsız ve yansız olamamaktadır. Teknolojik gelişmeyle birlikte ortaya çıkan yeni bir ürünün, üretim, dağıtım ve kullanım süreçlerinde, başka bir deyişle ne için, nasıl ve kim tarafından kullanılacağında toplumsal etmenler belirleyici bir rol oynamaktadır.

Özellikle Sanayi Devrimi sonrasındaki süreçte teknolojik gelişmenin topluma etkileri üzerine yapılan tartışmalar büyük bir hızla artmaya başlamış ve bu tartışmalara ‘teknolojik belirlenimcilik’ düşüncesinin hâkim olduğu gözlenmiştir. Teknolojik belirlenimcilik, teknoloji ve toplum arasındaki ilişkiyi açıklamakta en çok kabul gören teori olmakla birlikte, teknolojinin toplumdaki tüm sorunları çözebilecek güce sahip olduğu; her toplumsal gelişme ve ilerlemeye, bir teknolojik değişimin eşlik ettiği savını kabul etmektedir.

Maral (2004, s. 130), hem teknolojinin hem de toplumsal cinsiyetin toplumsal olarak kurulduğunu; bu kurulma sürecinde birbirleri ile ilişki halinde olduklarını ve bu ilişkinin birbirlerini şekillendirme sonucunu doğurduğunun altını çizmektedir. Her ikisi de, belirlenmiş, sabit birer kavram olmamakla birlikte belirli bir sürece aittirler. Bu durum, toplumsal cinsiyet ve teknoloji arasındaki iki taraflı, karşılıklı şekillendirme ilişkisini anlatmak için teorik bir dayanak oluşturmaktadır. Bu çerçevede, teknoloji toplumsal cinsiyet ilişkilerinin hem kaynağı hem de sonucudur ve bunun tersi de doğrudur, yani toplumsal cinsiyet de teknolojinin kaynağı ve sonucudur.

Toplumsal cinsiyet ve teknoloji arasındaki ilişkinin sorgulanmasına yönelik çalışmalara en büyük ilgiyi feminist araştırmacılar göstermiştir. Teknolojik belirlenimcilik görüşünü destekleyen feministlere göre, teknolojinin kendisi değil ama bu teknolojilerin kullanım biçimleri, cinsiyet ayrımcılığını yeniden üretmektedir. Bu bakış açısı “iyi, doğru yönlendirilmiş teknoloji” ve “kötü-yanlış yönlendirilmiş teknoloji” şeklinde ikili bir kategori geliştirilmesine yol açmıştır. Teknoloji, doğru ve amacına uygun bir şekilde kullanılırsa, kullanımla ortaya çıkan cinsiyetçilik olgusu ortadan kalkacaktır. Bununla birlikte, kadınlar da erkekler gibi bilim ve teknoloji alanında eğitim almaya teşvik edilseler, bilim ve teknoloji ile ilgili alanlarda kariyer yapmalarını engelleyen koşullar ortadan kaldırılsa, bilimsel pratikler ve metodolojilerde var olan cinsiyetçi önyargılar düzeltilse, cinsiyet temelindeki ayrımcılık sorununun da çözüleceğini belirtmektedirler. (Kocacı, 2004, s. 21).

Teknoloji ve toplumsal cinsiyet ilişkileri için genel olarak söylenebilecekleri sıralamak gerekirse şunları sıralayabiliriz: Birincisi, yeni teknolojilerin tasarımında doğrudan etkili olanlar çoğunlukla erkeklerdir; kadınlar daha çok “alıcı” konumundadırlar ve bu da yeni teknolojilerin şekillendirilmesine yansımaktadır. İkinci olarak; inşa, bakım-onarım işleri ve pazarlama gibi teknoloji ile çeşitli ilişkileri içeren “teknik yeterlilik ve beceri” kavramı, kadınlardan çok erkeklerle ilişkilendirilen bir özelliktir. Üçüncüsü, yukarıdaki iki noktayla da bağlantılı olarak, teknolojinin yaygın kültürel imaj ve görünümleri yaygın erkeklik ve iktidar imajlarıyla örtüşmekte, bu da teknolojiyle erkeklik arasındaki ilişkiyi güçlendirmektedir. Teknolojinin “eril kültür” olarak tanımlanması ve erkeğe ait olan toplumsal cinsiyet kimliği, “erkeklik” kavramıyla ifade edilmektedir. Erkeklik ve teknoloji, toplumsal olarak kurgulanmaları sürecinde birbirlerini çeşitli şekillerde içermekte ve desteklemektedir. Bununla birlikte, teknoloji ile ilişkili iş kollarında cinsiyete dayalı işbölümüne rastlanmaktadır. Buradaki erkek hâkimiyeti ise, daha sonraki aşamalarda teknolojinin

tasarımı, pazarlanması, kullanılması gibi süreçlerin de ‘erkekleşmesine’ katkıda bulunmaktadır (Maral, 2004, s. 131).

1990’lı yıllardan itibaren yeni bir araştırma alanı olarak teknolojinin feminist bakış açısından incelenmesi gündemdedir. “Teknolojiler eril özelliktedir” şeklindeki yaygın kanının incelenmesi birçok kuramsal çalışmanın merkezini oluşturmaktadır. Bu önermeye kaynaklık eden toplumsal cinsiyetle ilgili çözümlenmelerde dişil (doğa) ve eril (bilim) olarak kimliklendirilmiş bir dizi farklı değerler kümesi vardır. Bilimi temsil eden erkek nesnel, akılcı, güçlü ve kişisel olmama gibi özellikler ile betimlenirken; doğa ile özdeşleştirilen kadına öznellik, duygusallık, sevgi ve kişisel olma gibi özellikler atfedilmektedir. Bu ikili ayırım analogi yoluyla toplumsal yaşamın her alanına damgasını vurmaktadır. Toplumsallaşma sürecinde toplumsal rollerin oluşumu ve aktarımında kadın ve erkeğin yaşam alanlarının ayrılarak sınırlandırılması neredeyse kültürel bir evrensellik arz etmektedir. Turkle, her iki cinsin de kendi alanlarının efendisi olduğunu; kadının yumuşak (soft), erkeğin sert (hard) egemenlik alanlarının efendisi olarak belirlendiklerini ifade etmektedir. Teknoloji ile toplumsal cinsiyet arasındaki ilişkiyi irdelerken, teknolojinin erkeklerle kurduğu ilişkinin yanı sıra, kadınlarla olan ilişkisini de ortaya koymak oldukça önemlidir. Kadın ve erkeğin teknik yeterlilikleri arasında farklılıklar bulunduğu savı, dişil ve eril kimliğin oluşturulmasına hizmet eden inanışlardan biridir. Kadınların zihinsel yeteneklerinin erkeğe nazaran daha zayıf olduğu üzerine birçok kültürde, “saçı uzun, aklı kısa” gibi deyimlere dökülmüş, kalıplaşmış tutumlar yaşatılmaktadır. Bu inancı taşıyanlar için teknoloji güçlü, uzak, anlaşılmaz, bilimsel, pahalı ve hepsinden önemlisi erkeğe aittir. Erkeklerin yaptığı işlerin daha fazla fiziksel güç ve vasıf istediği, eğer fiziksel güç gerektirmiyorsa daha fazla zihinsel yetenek isteyen karmaşıklıkta olduğu inancı, toplumsal cinsiyete dayalı işbölümünün kaynağı olmuş ve bu işlerin daha değerli ve yüksek ücretli olmalarını sağlamıştır. Bunun sonucu olarak işlerin resmi sınıflandırılmalarında, kadınların yaptığı işlerin yarı vasıflı ya da vasıfsız olarak nitelendiği görülmektedir. Oysaki kadınların örgü örme gibi ev işi addedilen uğraşları, dikkat çekici biçimde vasıf; deneyim, el becerisi, azımsanmayacak ölçüde sayısal bilgi ve hesaplama gerektirdiği halde, teknoloji olarak tanımlanmamaktadır. O halde teknolojinin toplumsal bir mülk, hem de erkeğin biçimsel egemenlik araçlarından biri olduğu şeklindeki açıklama abartılı olmayacaktır (Savcı, 1999, s. 131).

Teknoloji, günümüz modern toplumlarında da erkeklere ait bir alan olarak görülmeye devam etmektedir. Teknolojinin erkeğe ait bir alan olarak kabul edilmesi ve kadınların bu alanın dışında tutulmasında geleneksel ataerkil yapının etkisi oldukça fazladır. Kadınlar ile

teknoloji arasındaki uzaklığın ortadan kaldırılabilmesi için yapılması gereken ise, eğitim başta olmak üzere birçok alanda kendini gösteren cinsiyete dayalı ayrımcılığın ortadan kaldırılmaya çalışılması ve yeni düzenlemelere gidilmesidir.

1.6. Kitle İletişim Araçlarında Toplumsal Cinsiyet

Kitle iletişimi bilgilerin veya sembollerin insan, grup, kurum veya kuruluş tarafından üretilmesi, kitleye aktarılması ve onlar tarafından yorumlanması sürecidir. İletiler, kitle iletişim aracının türüne göre kodlanmakta; neyi nasıl söylediklerine göre tanımlanmakta; nasıl açıldığına göre de algılanmaktadır. Kitle iletişim araçları, genelde, çağdaş toplumda toplumsal düzenlemeleri değiştiren, yeni kültürel biçimler getiren önemli güçlerdir. Bilgi ve yenilikler kitleye yeni kültürel biçimler aracılığıyla yayılmaktadır. Kitle iletişiminin geleneksel toplulukların modernleşmesinde önemli etkileri vardır. Kitle iletişim araçları toplulukların paylaştıkları değerleri, siyasaları, teknolojiyi saptayabilir; bilgi akışıyla toplumsal değişimi gerçekleştirebilirler (Tutar ve Yılmaz, 2005, s. 203). Başka bir ifadeyle, kitle iletişim araçları gündelik yaşamın vazgeçilmez ve önemli unsurlarından biri olarak karşımıza çıkmakta ve geniş kitleleri etkisi altına almaktadır.

Denis McQuail'e göre kitle iletişim araçları; toplumda etki, denetim ve yeniliklerin potansiyel araçları olarak güç kaynağı; çoğu toplumsal kurumun çalışması için de gerekli bilgilerin kaynağı ve aktarım aracıdır. Ulusal ve uluslararası toplumsal yaşamın yer aldığı bir konum, bir arena görünümündedirler. Toplumsal gerçekliğin imgeleri ve tanımları için referans olarak kullanılmaktadırlar. Toplumun ve grupların değerlerinin oluşturulduğu, saklandığı ve açıkça görünür kılındığı temel bir kaynaktır (McQuail, 1994, s. 1-30'dan aktaran Türkoğlu, 2004, s. 69). Kitle iletişim araçları cinsiyet kalıpyargılarını ve önyargılarını sürdürmede ve insanları bu yönde etkilemede önemli bir role sahiptir. Toplumsal cinsiyet oluşumu ile ilgili kuramlar kısmında ele aldığımız sosyal öğrenme kuramı, bu etkiyi açıklamamızda bize yardımcı olmaktadır. Sosyal öğrenme kuramında da belirttiğimiz gibi, gözlenen modeller örnek alınmakta; davranışları taklit edilmekte ve ödüllendirilen kişilerin davranışları zamanı gelince tekrarlanarak gözleyerek öğrenme gerçekleşmektedir (Dökmen, 2006, s. 140).

Kitle iletişim araçları, bireylerin tutum ve davranışlarını etkileyebilme ve değiştirebilme konularında oldukça güçlü bir etkiye sahiptir. Özellikle de çocukların bu etkiden kaçınması oldukça zordur. Çocuklar üzerinde kitle iletişim araçlarının, özellikle de televizyonun, model

oluşturma konusundaki etkileri sıklıkla tartışma konusu olmaktadır. Kitle iletişim araçlarının kadını ve erkeği sunuş şeklini, hem çocuk ve gençler hem de yetişkinler örnek model olarak kabul edebilmektedir. Bu nedenle kitle iletişim araçlarında kadınların ve erkeklerin nasıl ve ne kadar gösterildikleri, hangi rol ve davranışlar içinde sergilendikleri önem kazanmaktadır.

Kitle iletişim araçlarının sunduğu kadın imgesi üzerine yapılan çalışmalar, kadın karakterlerin erkeklere oranla, toplumsal bağımlılığı güçlü, sorunlar karşısında umutsuzluğa kapılan, uzlaşmaya açık ve kolay ikna edilebilir bireyler olarak sunulduklarını göstermektedir (Çelenk ve Timisi, 2000, s. 37). Kitle iletişim araçlarının en etkililerinden biri olan televizyonda, kadınlık ve erkeklığe ilişkin algılamaların sunumu toplumsal cinsiyete dayalı kalıp yargıları pekiştirmektedir. Mora'ya göre kitle iletişim araçları ile dayatılan kadın imajı, toplumda kadına yüklenen rollerle özdeştir. Bu rol ya güzel, hoş, iyi eş, iyi anne, iyi ev kadını ya da şiddet mağduru, cinsel obje olarak iyi-kötü olarak tanımlanmaktadır. Biri toplumsal kabul gören kutsal anne-eş, diğeri ise aşağılanan, dışlanan kadın temsilidir (<http://www.insanbilimleri.com/ojs/index.php/uib/article/viewFile/29/40> / 25.05.2008).

Zoonen, kitle iletişim araçlarının yerleşik iktidar ilişkilerini pekiştirdiğinin ve kadının ikincil konumunu devamlı olarak vurguladığının altını çizmektedir. Zoonen'e göre, kitle iletişim araçlarının kadının temsilindeki rolü; kadınlar ve kadınlık hakkındaki kalıp yargısal, ataerkil ve hegemonik değerleri aktarmak ve toplumsal kontrol ajanı olmaktır. Medya, ya zaten cinsiyetçi olan toplumsal değerleri toplumun sürekliliğini sağlamak adına aktarır, ya da kadın bedenini nesneleştirerek, kadınların deneyimlerini baskılar ve ataerkil toplumsal değerlerin yeniden üretilmesine hizmet eder (Zoonen, 1994, s. 15-27'den aktaran Tolun, 2005, s. 109).

Batı'da reklamlar üzerinde yapılan birçok çalışmada reklamlarda kadının genellikle iki şekilde gösterildiği vurgulanmaktadır: Ev kadını klişesi ya da cinsel nesne olarak kadın klişesi (Kilbourne, 1990, s. 128' den aktaran Acara ve Sarıtaş, 2004, s. 71). Bu tarz medya çalışmalarının reklamlarındaki erkek tiplerinin genellikle saldırgan, sinirli, üstün ve rol alan kadın tiplerine göre daha üstün bir mevkide işi olan bir kişi olarak resmedildiği sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Türkiye'de ise kitle iletişim araçlarında yıllarca kadının yeri, evi olarak gösterilmiştir. Kadın, çocuklarının ve kocasının kıyafetlerini temizleyen, karınlarını doyuran, evini pırıl pırıl yapandır. Reklamlarda erkek karakterler, kadın karakterlere göre baskındır. Reklam süresince arkada duyulan ses erkek sesidir çünkü kadınlara karşı öğretici bir pozisyonadadır. Peach, reklamlarda ve genel olarak popüler kültürde kadının, bir dekor gibi

gösterildiğini; erkeklerin sesleri ve yüzleri ön plandayken, kadınların vücutlarının vurgulandığını belirtmektedir. En önemlisi de erkek genelde kadının üstünde resmedilmekte; bu da, erkeğin kadın üstündeki tahakkümünü simgelemektedir (Peach, 1998, s. 120'den aktaran Acara ve Sarıtaş, 2004, s. 72).

Televizyonun ve sinemanın kadınlıkla ilgili kalıp yargıları güçlendirdiğini gösteren pek çok araştırma yapılmış ve araştırmaların çoğunda kadının eşit olarak sunulmadığı; edilgen, bağımlı, cinsel nesne olarak sunulduğu sonucuna ulaşılmıştır (Onaran, 2000, s. 213). Bilginin ve her türlü haberin paylaşımı, dağıtımı ve kitlelere iletilmesinde kullanılan tüm mecraların toplamı olarak medya, kitle iletişimi alanında artan bir trendle en önemli toplumsal rolü üstlenmektedir (Astiz, 1969, s. 19'dan aktaran Sayılğan ve Yılmaz, 2004, s. 52). Medya, kadını bir yandan tüketici olarak hedeflemekte, diğer yandan da malzeme olarak kullanıp bir anda milyonlarca kişinin kullanımına sunarak kendisi de tüketmektedir (Asker, 2004, s. 80).

Kitle iletişim araçlarının son derece etkili bir toplumsallaştırma organı olduğunu kabul ettiğimizde, sadece erkeklerin ve çocukların kadınlara yönelik bakış ve davranışlarını biçimlendirmekle kalmadığını; aynı zamanda kadınların da kendilerine yönelik algılamalarını olumsuz yönde etkilediğini görmekteyiz. Bu durum, kadınların var olan toplumsal cinsiyet kalıplarını içselleştirmelerine ve onaylamalarına, böylelikle de devamlılığını sağlamak bakımından yardımcı olmalarına yol açmaktadır.

Sonuç olarak, kitle iletişim araçlarının, toplumsal cinsiyete dayalı kalıpların ve yargıların devam ettirilmesindeki etkisi yadsınamaz bir gerçeklik olarak karşımıza çıkmaktadır. Topluma, kültürel yapıya ve içinde bulunulan zamana göre farklılıklar olsa da, genel örüntü tamamen değişmemekte; kadınlar geleneksel yaklaşımla sunulmaya devam ettikçe kadınların ikincil konumları pekiştirilmektedir. Bu nedenle kitle iletişim araçlarında sunulan toplumsal cinsiyet kalıplarına özen gösterilmesi gerekmektedir.

1.7. Eğitimde ve Ders Kitaplarında Toplumsal Cinsiyet

Eğitim, kültürün kuşaktan kuşağa aktarılmasını sağlayan, bireye bir dünya görüşü, çevreye, topluma bakış açısı kazandıran, bireyin yeteneklerini geliştiren, ekonominin gereksinim duyduğu nitelikli insan gücünü yetiştirmede oldukça önemli olan toplumsal bir kurumdur (Güçlü, 2005, s. 283). Eğitim kurumu, diğer toplumsal kurumlar gibi, toplumun bazı temel ihtiyaçlarını karşılamak üzere ortaya çıkmıştır. Eğitim kurumunun en temel işlevi, bireyleri

yetiştirerek toplumla uyumlu bir hale getirmektir. Bunun yanında, öğrencilere toplumun kültürel mirasını aktarmak, öğrencilerin toplumsallaşmasını sağlamak, yenilikçi ve toplumun kültürünü geliştirecek bireyler yetiştirmek, bireylere milli bilinci kazandırmak, üretim ve dağıtım süreçleri için ihtiyaç duyulan insan gücünü yetiştirmek gibi işlevleri de mevcuttur.

Toplumsal bir kurum olarak eğitimin, eğitim sisteminin ve ders kitaplarının cinsiyet rolleri bağlamında incelenmesi büyük önem taşımaktadır. Çünkü her devlet, ders kitapları aracılığıyla ideolojisini geleceğin büyüklerine aktarmaya çalışmakta, yaratmak istediği yurttaşını biçimlendirmekte ve geleceğe yönelik yatırım yapmaktadır.

Çocuk ve ders kitaplarında görülen yanlılık ve cinsiyet ayrımcılığı, özellikle ABD, İskandinav Ülkeleri, İngiltere ve Fransa'da çeşitli araştırmalara konu olmuştur. 1980 yılında Kopenhag'da toplanan Birleşmiş Milletler Dünya Kadın Konferansı'nda her konudaki ayrımcılığın yanı sıra eğitim materyallerinde yer alan cinsiyet ayrımcılığının giderilmesi için bütün hükümetlerden gerekli tüm önlemlerin alınması istenmiştir. Bu doğrultuda 1980'de imzaya açılan Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW), 1986 yılında Türkiye tarafından da imzalanmıştır. 1985 yılında Nairobi'de yapılan III. Dünya Kadın Konferansı sonucunda yayınlanan Nairobi İleriye Yönelik Stratejileri ve 1995 yılında Pekin'de yapılan IV. Dünya Kadın Konferansı sonucunda yayınlanan Eylem Platformu ve Sonuç Deklarasyonu'nda diğer konularda yapılan ayrımcılığın yanı sıra eğitim materyallerinde yer alan cinsiyet ayrımcılığının giderilmesi için hükümetlerden gerekli önlemleri almaları istenmiştir. Bu istek doğrultusunda 1981 yılından itibaren UNESCO'nun desteğinde çeşitli ülkelerde eğitim materyallerinde cinsiyet ayrımcılığını konu alan araştırmalar yapılmıştır (Arslan, 2000, s. 34).

Örneğin Marland, okulların müfredatını incelediği çalışmasında; kalıpyargı oluşumunun yalnızca kızlar için değil, erkekler için de adil olmayan bir durum ortaya koyduğunu belirtmiştir. Çünkü kızlar teknoloji, matematik, fizik vb. konuların dışında tutulurken; erkeklerde modern diller, edebiyat, çocuk gelişimi, beslenme gibi ileriki yaşamlarında gerekli olabilecek konuların dışında tutulmaktadırlar. Bunun yanı sıra, hem kızlar hem de erkekler bireysel ihtiyaçlarını kendi kendilerine seçme imkânından yoksun bırakılmakta, sistem tarafından bireysel olarak kendilerine uygun olmasa bile erkek ve kız kalıplarına oturtulmaktadırlar. Serbin tarafından yapılan diğer bir çalışma ise, okul öncesi çocuklara yönelik hikâyelerde erkek karakterlerin ev dışındaki uğraşlarının devamlı olarak kadınlarınkinden sayıca fazla olduğunu ve lider, maceracı, yolculuğa izin veren ve hedeflerine ulaşmada başarılı insan kompozisyonu çizdiklerini; buna karşılık mücadeleciler veya başarıda

risk alan kadınların sık sık başarısız veya sonunda geleneksel rollerine geri dönme kararı verenler şeklinde gösterildiğini belirtmektedir (Marland ve Serbin'den aktaran Arslan, 2000, s. 35).

Giddens'a göre, Batı'da okul öncesi çocukları için en çok kullanılan kitaplardaki cinsiyet rollerinin çözümlenmesi yapıldığında, toplumsal cinsiyet rolleri arasında açık farklılıklar olduğu görülmektedir. Erkeklerin kadınlardan daha fazla yer tuttuğu gözlenmekte, kadın ve erkek rolleri çok farklı olarak ifade edilmektedir. Erkekler maceracı, bağımsız, güç gerektiren ve ev dışı işlerle tanımlanırken; kadınlar edilgen ve daha çok ev içinde tanımlanmaktadır.

Türkiye'de ders kitaplarının inceleme altına alındığı en eski çalışma, Nuri Doğan'ın "Ders Kitapları ve Sosyalleşme" adlı çalışmasıdır. Doğan, bu çalışmasında 1876-1918 yılları arasındaki döneme ait ders kitaplarını incelemiş ve kadınların aleyhine olan unsurlara dikkat çekmiştir. Daha yakın dönemlere bakıldığında ise toplumsal cinsiyet ayrımı konusunda çalışma yapanların başında Firdevs Helvacıoğlu Gümüšoğlu gelmektedir. Türkiye'de ders kitaplarında cinsiyetçilik olgusunu incelediği çalışmasıyla Helvacıoğlu, ilk ve ortaokul ders kitaplarında cinsiyet rollerine ilişkin algılamaları ortaya koymaya çalışmış ve 1928-1995 yılları arasını incelemiştir. Helvacıoğlu, çalışmanın başlangıç tarihi olarak Latin harflerine geçiş yılı olan 1928'i seçmiş; cinsiyete ilişkin rol kalıplarının, lise dönemine kadar tümüyle benimsendiğini kabul ederek, lise ders kitaplarını inceleme dışında bırakmıştır.

Helvacıoğlu Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki ders kitaplarının, ailede ve toplumda dayanışmayı güçlendirdiği; kadın ve erkeğin sürekli olarak yardımlaşma içinde olan kişiler olarak sunulduğu, "kadın işi-erkek işi" ayrımının yapılmadığı; kâğıdının ve görsel unsurlarının kalitesi, dilinin akıcılığı ve sadeliğiyle; işlenen konuların o günün ihtiyaçlarına yanıt vermesiyle; batıl inançlara ve dini tekniklere karşı mücadelesiyle ve en önemlisi de, kadınlara özgür birer yurttaş olma bilinci vererek, kadınları kamusal alanda yer almaları konusunda cesaretlendirmesiyle günümüz ders kitaplarından tamamen farklı bir görünümde olduğunu vurgulamıştır. Ancak ilerleyen dönemlerde, yaratılmaya çalışılan kadın imgesinin değişiklik gösterdiği, özellikle 1945'ten sonraki dönemde, kadınların asıl görevinin evi ve ailesi olduğu düşüncesini pekiştiren örneklerin işlenmeye başladığı görülmüştür. 1945-50 yılları arasında anneler mutfak önlükleriyle iş yaparken, kız çocukları da anneleriyle birlikte resmedilmeye; 1950'den sonra ise, kadınlar artık sadece ev içi alanla tanımlanmaya başlanmıştır. Helvacıoğlu, çalışmasında 1945'ten sonra ilk ve ortaokul ders kitaplarında halkçı, laik ve milli ekonomiyi güçlendirici söylemden vazgeçildiğini; dini temaların

yoğunlaştığını; ders kitaplarının dilinin yalın olmaktan çıktığını; konuların ezbere dayalı bir şekilde ele alınmaya başladığını da belirtmiştir.

Helvacıoğlu, toplumumuzda kadınlara uygun görülen kimlikle, erkeklere uygun görülen kimliğin birbirine zıt anlamlar içerdiğini; daha o yıllardan başlayarak günümüze dek, ilkokula yeni adımını atan çocuklara, sistematik bir şekilde nasıl kadın ve erkek olacaklarının öğretildiğini şu sözlerle ifade etmektedir:

“...Ders kitaplarında kadınlara toplumsal yaşamda edilgen, erkeklere etken kimlikler veriliyor. Ders kitaplarında, erkekler kamusal alanda üretken olmaya yönlendirilirken; kadınlar, eşleri, çocukları ve ev işleriyle sınırlanıyorlar. Bu kitaplardaki anneler sürekli temizlik, yemek, turşu, salça, konserve yapan; çamaşır, bulaşık yıkayan; çocuk ve hasta bakan vb. kişiler olarak anlatılıyor. Kadınların da bir işte çalıştığını belirten metinlerde bile asıl görevlerinin ev içinde olduğu sıklıkla vurgulanıyor. Kadınlar aile içinde, kocalarına olduğu kadar, çocuklarına da bağımlı kişiler olarak tanımlanıyor. Erkekler ise, “her türlü işin yapılmasına karar veren kişiler” olarak ders kitaplarında yer alıyor. Çünkü baba, “ailenin başkanı ve evin giderlerini karşılamaktan sorumlu” olarak görülüyor” (Helvacıoğlu, 1996, s. 17).

Helvacıoğlu'nun çalışmasını geride bırakarak, günümüze doğru geldiğimizde aslında çok da fazla bir şeyin değişmediği gerçeğiyle karşı karşıya kalmaktayız. Tarih Vakfı, Türkiye İnsan Hakları Vakfı'yla (TİHV) birlikte yürüttüğü Ders Kitaplarında İnsan Hakları raporunda ilk ve orta öğretim okullarında 2008 yılında okutulan 139 ders kitabı inceleme altına alınmıştır. Tarih Vakfı ve Türkiye İnsan Hakları Vakfı'nın işbirliği içerisinde hazırladıkları rapora göre ders kitapları militarist, milliyetçi, bilimsellikten uzak, kadına karşı ayrımcı ve ırkçı bulunmuştur. Tarih Vakfı'ndan Dr. **Gürel Tüzün**, insan hakları ihlallerinin ders kitaplarında başladığını ve elde edilen sonuçların, ilk ve orta öğretim okullarında okutulan ders kitaplarının içerik bakımından sorunlu olduğunu gözler önüne serdiğini ifade etmiştir. İncelenen kitapların sadece 11'inde insan hakları yönünden ihlale rastlamadıklarını, oranın % 8 olduğunu belirten Tüzün, ders kitaplarının eleştirel bir bakışın geliştirilmesi; temel insan haklarındaki yanlışlar, kasti sapmalar ve görmezden gelmeler; evrensel/yerel, biz/ötekiler ayrıştırmaları ve barışçıl değerler; demokrasi bilinci ve laiklik; cinsiyet ayrımcılığı ve kadına biçilen toplumsal roller açısından sorunlu olduğunu belirtmiştir (<http://bianet.org/bianet/kategori/bianet/112236/ders-kitaplari-insan-haklari-ihlalleriyle-dolu/15.03.2009>).

İKİNCİ BÖLÜM

ULUSAL VE ULUSLARARASI BOYUTUYLA TOPLUMSAL CİNSİYET

2.1. Ulusal Boyutuyla Toplumsal Cinsiyete İlişkin Algılamalar

Türkiye, modernleşme sürecindeki çabalarına karşın hala geleneksel yanını yitirmeyen, ataerkil söylemi yücelten yapısını koruyan bir ülke olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkiye’de geleneksel altyapı çok yavaş bir şekilde değişmekte, erkek egemen yapı hayatın her alanında kadınlar üzerinde hâkimiyet kurmaya devam etmektedir. Navaro, Türk toplumunun nesiller arası hiyerarşinin yanısıra, ataerkil düzen ya da cinsel rol hiyerarşisi üzerine de kurulu olduğunu; cinsler arası ilişkilerin erkeğin üstünlüğü ve kadının değer, itibar ve güç bakımından düşük konumu üzerine oturtulduğunu ortaya koymaktadır.

Aile, devlet gibi toplumsal kurumlar bireye görmek istediği kadın ve erkek kalıplarını aşılıyarak dayatmakta ve bu yolla denetim sağlamaktadır. Devletler, cinsiyet ve toplumsal cinsiyet konularıyla ilgili pek çok ideolojik uygulamaya gitmektedirler. Çin’deki doğum kontrolü uygulamaları, İran’daki kadına yönelik kıyafet dayatması ve eşcinselliğe ilişkin yasaları bunlara örnek olarak gösterebiliriz. Buradan hareketle, toplumsal yapılanmaların hiçbirinin toplumsal cinsiyet olgusundan ve bu olgunun algılanış tarzından bağımsız olmadığı görülmektedir. Türkiye’de de devletin bu konudaki gücüne tanık olunmaktadır. Cumhuriyetle birlikte getirilen kılık kıyafet kanunu, yeni kurulan bir devletin nasıl bir kadın ve erkek yaratmaya çalıştığının göstergesidir. Günümüzde bile tartışma konusu olan bekâret kontrolü ve buna ilişkin yasalar, kadına nasıl bakıldığını da yansıtmaktadır. İyileştirilmesi yolunda bir türlü sonuçlandırılmayan çalışmaların sürdüğü Türk Medeni Kanunu’da, devletin kadın üzerindeki denetiminin anlaşılmasına yardım etmektedir. Kandiyoti’nin ifade ettiği gibi, Türkiye’de ‘erkek şerefi’ kadının davranışlarıyla ölçülmektedir (Yüksel, 2001, s. 74).

Bazı atasözleri ve deyimlerimize baktığımızda, toplumsal cinsiyet açısından toplumun kadına ve erkeğe nasıl baktığı; sergilemelerini beklediği kadınlık ve erkeklik halleri hakkında

ipuçları görmekteyiz. Yüksel'in (2001, s. 78) belirttiği gibi, Türk toplumunda erkeğin güven veren kişilikte ve mert olması beklenmekte; erkeğin yiğitliği geçim sıkıntısı gibi sorunların üstünde tutulmaktadır. 'Erim er (yiğidim yiğit) olsun da, yerim çalı dibi olsun' sözü bunu kanıtlamaktadır. 'Er olan ekmeğini taştan çıkarır' sözü geçim sorumluluğunun erkeğe yüklendiğinin göstergesidir. Diğer yandan, kadından erkeğine bağımlı olması beklenmektedir. 'Erine göre bağla başını, tencerene göre kaynat aşını' sözü kadına bütün davranışlarını erkeğin beklentilerine göre düzenlemesi gerektiğini dayatmaktadır. 'Erkeğin kalbine giden yol midesinden geçer' sözü de kadını erkeğe hizmet eden bir konuma yerleştirmektedir. Kadın ise erkeğin aklını çelen, onu çoğunlukla kötü yönlendiren cins olarak algılanmaktadır. 'Erkeğin şeytanı kadındır', 'İtte vefa olur, avratta vefa olmaz', 'Dişi köpek kuyruğunu sallamayınca, erkek köpek ardına düşmez', 'Kadının fendi erkeği yendi', 'Kadın erkeği rezil de eder vezir de', 'Avrat var ev yapar, avrat var ev yakar'... atasözleri Türk toplumunda her ne olursa olsun erkeğin, kadından üstün olması gerektiğiyle ilgili beklentileri ortaya koymaktadır.

Gürbüz, cinsiyet stereotiplerinin ölçümüne dayalı araştırmasında Türkiye'de erkek cinsel rol özelliklerinin, kadının cinsel rol özelliklerine göre daha belirgin ve ön planda olduğunu bulgulamıştır. Bu da ataerkil ve erkek egemen bir kültür için yadırganmayacak bir sonuçtur (Navaro, 1996, s. 27). Cockburn'a göre ataerkillik, maddi bir temele dayanan, yapısında erkekler açısından hiyerarşik ilişkilerin bulunduğu, erkeklerin kendi aralarında dayanışma içinde oldukları ve kendilerine kadınları denetleme gücü veren bir toplumsal ilişkiler bütünü olarak, yalnızca cinsiyet ve aile ilişkilerinde değil, üretimi de içermek üzere toplumun tüm işleyişinde kendini göstermektedir (Cockburn, 1991, s. 6'dan aktaran Özdamar, 2000, s. 7). Connell'e göre ataerkil iktidarın sürekliliğinin korunması sertlik ve hükmetmeye ilişkin aşırı erkeksi bir idealin kurulmasına bağlıdır. Ataerkil anlayış bize kadın ve erkek olmayı iki farklı kutup olarak göstermekte; erkeklere yetkeyi sunarken, kadınlara bağımlılığı ve edilgenliği dayatmaktadır. Buradan hareketle aşağıdaki tablo, Türk toplumunda kadına ve erkeğe dayatılan değerleri anlamamız açısından bize yardımcı olacaktır.

Onaylanan Kadın ve Erkek Değerlerine İlişkin Sınıflandırma			
Kadın İçin		Erkek İçin	
Şöyle Ol	Böyle Olma	Şöyle Ol	Böyle Olma
Yumuşak	Sert	Sert	Yumuşak
Uyum Gösteren	Hükmeden	Hükmeden	Uyum Gösteren
Güçsüz	Güçlü	Güçlü	Güçsüz
Kabullenici	Yargılayıcı	Yargılayıcı	Kabullenici
Kararsız	Kararlı	Kararlı	Kararsız
Başarı Peşinde Koşmayan	Başarılı	Başarılı	Başarısız
Bağımlı	Bağımsız	Bağımsız	Bağımlı
Çaresiz	Çözüm Getiren	Hırslı	Çaresiz
Edilgen	Etkin	Etkin	Edilgen

Kaynak: (Navaro, 1996, s. 29).

Dünya Ekonomik Forumu tarafından yayınlanan 2007 Küresel Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi, toplumsal cinsiyetten kaynaklı uçurumu kapatmak için her ülkenin kendi kültüründen yola çıkarak farklı uygulamalar benimsemesi gerektiğini belirtmektedir. Harvard Üniversitesi'nden **Ricardo Hausman**, Berkeley Üniversitesi'nden **Laura D. Tyson** ve Dünya Ekonomik Forumu'ndan **Saadia Zahidi** tarafından hazırlanan rapor, dünya nüfusunun % 90'ını ve 128 ülkeyi kapsamaktadır. Rapora göre toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin en az olduğu ülke İsveç iken, Norveç 2., Finlandiya 3., İzlanda 4., Yeni Zelanda 5. sırada yer almaktadır. İlk 10'a giren diğer ülkeler ise sırasıyla Filipinler, Almanya, Danimarka, İrlanda ve İspanya'dır. Bununla birlikte, Birleşik Krallık 11. sırada yer alırken, Amerika Birleşik Devletleri 31., İsrail ise 36. sırada yer almaktadır.

Kadınların ekonomik katılımı ve yararlandıkları imkânlarda 2006 yılı endeksinde 108. sırada yer alan Türkiye, 2007 endeksinde 118. sırada karşımıza çıkmaktadır. Eşit işe eşit ücret sıralamasında 47., yasa yapıcı görevlerde ve yönetsel pozisyonlarda kadın temsili sıralamasında 104., kadınların ekonomik gelirleri sıralamasında 109., okur-yazarlık oranı sıralamasında 99., profesyonel ve teknik çalışanların kaçınının kadın olduğu sıralamasında 88., sağlıklı bebek dünyaya getirme sıralamasında 97., politik hayata katılım sıralamasında 108., parlamentodaki kadın oranı sıralamasında 119., bakanlık pozisyonlarındaki kadınlar sıralamasında ise 116. sırada yer almaktadır (<http://www.bianet.org/bianet/kategori/bianet/102852/toplumsal-cinsiyet-esitliginde-turkiye-sondan-10/> 18.03.2009).

Dünyanın birçok ülkesinde olduğu gibi, Türkiye'de de kadınlar ancak eğitim düzeylerini yükseltebildiklerinde, erkek egemenliğindeki iş hayatında kendilerine yer bulabilmektedirler. Resmi istatistikler kadınların işgücüne katılma oranlarının 1950'li yıllardan bu yana azalma eğiliminde olduğunu göstermektedir. 1955 yılında toplam kadın istihdam oranı % 72 iken,

1985 yılında bu oran % 43'e, 1990 yılında % 34'e, 2004 yılında % 25.4'e ve 2005 yılında % 24.8'e kadar düşmüştür.

Sayın (2007, s. 35), Türkiye İstatistik Kurumu'nun 27.05.2006 tarihinde yayınladığı 2005 yılı istihdam ve işgücü istatistiklerindeki kadın-erkek karşılaştırmasından elde edilen şu sonuçlara dikkat çekmektedir: 25.617.000 kişiye tekabül eden 15 yaş ve üstü kadın nüfusunun yalnızca % 24.8'i işgücüne katıldığı, buna karşılık aynı yaş grubundaki 25.209.000 kişiye tekabül eden erkek nüfusunun işgücüne katılım oranının % 72.2 olduğunu belirtmektedir. Görüldüğü gibi elde edilen istatistikler, ülkemizde işgücüne katılma oranlarında toplumsal cinsiyet açısından büyük farklılıklar olduğunu kanıtlamaktadır. Ayrıca işgücüne katılma oranları açısından eğitim düzeylerine bakıldığında da eğitim aldıkça işgücüne katılma oranlarının arttığı gözlemlenmektedir. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP), 2005 İnsani Kalkınma Raporu'na göre, kadınlarla erkekler arasındaki ücretler de kadınlar aleyhine % 46 farklılık göstermektedir.

Türkiye'de kadınlar için eğitimden çalışma yaşamına ve siyasette temsiliyete kadar hayatın her alanında fırsat eşitliği sağlanması ve cinsiyete dayalı ayrımcılığın ortadan kaldırılması gerekmekte ve kadın sorunu olarak algılanan sorunların aslında sadece kadının sorunu olmadığını bilincine varılmalıdır.

2.2. Uluslar arası Boyutuyla Toplumsal Cinsiyet Tartışmalarına Örnekler

2.2.1. Almanya'da Toplumsal Cinsiyet

Almanya'da toplumsal cinsiyet ve fırsat eşitliği konularında yasal çerçeveyi, Avrupa Birliği politikaları oluşturmaktadır. Bu nedenle Almanya'da toplumsal cinsiyet sorunlarını irdelerken, Avrupa Birliği'nin toplumsal cinsiyet ve fırsat eşitliği politikalarından söz edilecektir.

Toplumsal cinsiyet ve fırsat eşitliğinin uygulanmasına yönelik çalışmalar yavaş bir şekilde ilerlemektedir. Avrupa'da toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik politikaların uzun bir geçmişi bulunmakla birlikte Avrupa Topluluğu kadın-erkek eşitliğini resmen 1957 yılında kabul etmiştir. Ancak 1957 yılında kabul edilen bu eşitlik, daha çok ücret eşitliği konusuna atıfta bulunmuştur. 1999 yılına dek Avrupa Birliği Komisyonu'nun toplumsal cinsiyet eşitliği ile

İlgili tüm girişimleri, işgücü piyasasında ücret eşitliği konusuyla sınırlı kalmıştır. Toplumsal cinsiyet ilkesi tam anlamıyla 1999 yılında yapılan Amsterdam Antlaşması'yla yazılı hale gelmiş ve kadın-erkek eşitliği tüm politikalarda yer almaya başlamıştır. 1999 yılından beri de toplumsal cinsiyet eşitliği konusu hem Avrupa Birliği üyesi ülkeler için hem de birliğe yeni katılacak ülkeler için önemli bir konu haline gelmiştir. Allroggen (2007, s. 9), fırsat eşitliği politikasına ilişkin bir Avrupa çerçevesi olmaksızın, toplumsal cinsiyetin mümkün olamayacağını vurgulamıştır.

Avrupa'nın hemen hemen her yerinde işgücü piyasasında kadınların işsizlikten etkilenme oranı erkeklere oranla daha yüksektir. Avrupa Komisyonu Almanya Delegasyonu verilerine göre, Avrupa'da kadınların ortalama işsizlik oranı % 9 iken, erkeklerinki % 7.4'tür. Kadınların hamilelik olasılığı, işe girme ve mevcut işlerini muhafaza etme konularında kadınlara dezavantaj yaratmaktadır.

İşgücü piyasasında fırsat eşitliği konusundaki bütün Avrupa Birliği düzenlemelerine rağmen, kadınlarla erkekler arasında ücret farkları devam etmektedir. Avrupa'nın tümünde kadınlar hala erkek meslektaşlarından çok daha az para kazanmaktadırlar. Almanya'da kadınlar, aynı işte çalışan erkek işçilerin ücretinin ortalama % 76'sını kazanmaktadır ve bu da Avrupa ortalamasına tekabül etmektedir. Yani erkekler, sadece cinsiyetleri nedeniyle kadınlardan üçte bir oranında daha fazla ücret almaktadır (Allroggen, 2007, s. 11).

Belçika, Finlandiya ve İsveç'te, kadınları işgücü piyasasının dışında bırakan faktörleri inceleyen, toplumsal cinsiyette eşitlik ulusal planları bulunmaktadır. Bununla birlikte şirketlerde yönetici konumunda çok az kadın bulunması nedeniyle İsveç'teki şirketler, belirli kotalar içeren bir fırsat eşitliği yasasıyla karşı karşıyadırlar.

Kent yönetimlerinden Avrupa kurumlarına kadar politikanın da her seviyesinde kadınlar azınlıkta olmayı sürdürmektedir. Kadınların politikada yeterli düzeyde temsil edilmemesi demokrasi açısından ciddi bir eksikliklerdir. Avrupa Parlamentosu'ndaki temsilcilerin % 31'i kadın olup, bu ortalamanın % 20.7 olduğu ulusal parlamentolara göre daha iyi bir orandır. Bu alanda parlak bir başarı elde etmiş olan İsveç' in parlamentosundaki üyelerin % 45.3'ü kadındır. Almanya ise Avrupa Parlamentosu'na yakın bir oran yakalamış olup Bundestag'daki sandalyelerin yaklaşık üçte birinde kadınlar oturmaktadır (Allroggen, 2007, s. 14).

Tüm alanlarda toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılığa karşı çıkma anlamına gelen ana akımlaştırma stratejisine göre, Avrupa politikası kadın ve erkeklerin sadece işgücü piyasası ve iş yerindeki eşitlik üzerine odaklanmaktan vazgeçmelidir. Ana akımlaştırma yaklaşımı, hemen ulaşılabilecek olmayan hedeflerden oluşan, uzun vadeli bir tasarıdır. Avrupa Birliği Komisyonu tarafından hazırlanan yeni bir ayrımcılık karşıtı yönerge (2004/113/EG) ile iş yeri dışında da kadınların ve erkeklerin eşit muamele görmesi amaçlanmıştır. Ayrıca Avrupa Birliği Anayasa Taslağı'na dâhil edilen Temel Haklar Şartında cinsiyet eşitliği ile ilgili kabul edilen yeni maddeyle birlikte erkekler ve kadınlar arasında her alanda eşitlikten söz edilmektedir.

Allroggen'e göre, Avrupa Birliği kadınlar ve erkekler için büyük bir fırsat oluşturmaktadır. Kadın haklarının ve eşit muamele prensibinin uygulanmasında Avrupa Birliği, bünyesindeki birçok ulusal hükümetten daha ileridir. Avrupa'nın dört bir yanındaki kadınların büyük katılımı sayesinde toplumsal cinsiyette eşitlik konusunun Anayasa Taslağı'na dâhil edilmesi sağlanmıştır. Ancak Avrupa Birliği'nde kadınlara karşı yapısal ayrımcılık sürmektedir. Avrupa Konvansiyonu'nun çok büyük bir çoğunluğunun erkeklerden oluşması, kadın-erkek eşitliğinin hala tamamen gerçekleşmediğinin göstergesidir.

2.2.2. Polonya'da Toplumsal Cinsiyet

Doğu ve kuzeydoğusunda Beyaz Rusya ve Litvanya, güney ve güneydoğusunda Çek Cumhuriyeti, Slovakya ve Ukrayna, batısında Almanya, kuzeybatısında ise Baltık Denizi ile çevrili olan Polonya'nın, EIU (Economist Intelligence Unit) 2007 verilerine göre 38.1 milyon nüfusa sahip olduğu tahmin edilmektedir. Her ülkede olduğu gibi Polonya da toplumsal cinsiyet olgusunu irdelemeye çalışırken tarihsel arka plana bakmak gerekmektedir.

Kowalczyk (2007, s. 17), 1945'ten sonra Polonya'daki komünist yönetimin kadın-erkek eşitliğini yaygınlaştırdığını; ancak bunun komünist masalın bir parçası olduğunu, kadınların manipülasyon politikasının nesnesi haline getirildiğini, hiçbir zaman konumları açısından iyileştirilmediğini; istihdama erişim, gelir düzeyi açısından ayrımcılığa uğradıklarını ve tercih edilmeyen alanlarda işe alındıklarını belirtmiştir. 1989'da Polonya'nın Batı'ya açılmasıyla birlikte kapitalist sisteme dönüşün gerçekleşmesi, 1989 yılının sembolik olarak komünist dönemin ardından özgürlüğün yeniden kazanıldığı yıl olarak kabul edilmesini sağlamıştır. Ancak 1989'dan sonra kadınlar yeni tehditlerle karşı karşıya kalmaya başlamıştır. Katolik Kilisesi'nin üreme hakları alanında önde gelen bir role sahip olması sonucunda kadınların

kendilerine ait doğurganlık ve cinsellikleri üzerinden söz sahibi olmalarını engelleyen yasalar kabul edilmeye ve uygulanmaya başlamıştır. Sağ kanatta yer alan politikacılar geleneksel değerlere, geleneksel aileye geri dönmeyi talep ederek, en önemli değerleri aile, ev ve çocuk olan edilgen kadın modelini dayatmışlardır. Örneğin 1993'te yürürlüğe giren ve kürtaji yasaklayan yasa, ayrımcılık sayılabilmektedir.

Serbest piyasa ekonomisine geçiş, Avrupa Birliği'nin önerdiği ekonomik ölçütlere uyum için yapılan reformlar, evine ve ailesine bağlı ev kadını modeli gibi geleneksel modelleri korumaya çalışan politikacılar Polonya'da kadınların sosyo-ekonomik açıdan olumsuz etkilenmesine yol açmıştır. Ancak Avrupa Birliği'ne üyelik sürecinin sonuçları olarak kadınların mevcut durumunu olumlu yönde etkileyecek düzenlemeler de yürürlüğe konmak zorunda kalmıştır. Özellikle toplumsal cinsiyeti desteklemek amacıyla “kadınlarla erkeklerin eşit muamele görmesini sağlayan politikaları güçlendirme” projesi özel bir öneme sahiptir. Kurumsal düzeydeki yapılanmaların başında 1986 yılında kurulan Kadınlar için Hükümet Yetkilisi Dairesi gelmektedir. 1991'de kurulan Kadınlar ve Aile İçin Hükümet Yetkilisi Dairesi, 2001'deki seçimden sonra Kadın ve Erkek Eşitliği Hükümet Yetkilisi Dairesi adını almıştır.

Kadın ve Erkek Eşitliği Hükümet Yetkilisi Dairesi, toplumsal cinsiyetin ana akıma yerleştirilmesi amacıyla birçok faaliyette bulunmuş ve cinsiyet ayrımcılığına karşı mücadele eden örgütlere fon sağlamıştır. Daire, kadın-erkek eşitliğini desteklemek için ‘İsveç toplumsal cinsiyet eşitliği gözlükleri’ başlıklı bir ödül oluşturmuştur. Bu ödül, cinsiyet ayrımcılığı sorununun farkında olan ve ayrımcılığa karşı mücadele eden bireylere ve kurumlara verilmiştir (Kowalczyk, 2007, s. 18).

Polonya'da 2005 seçimleriyle birlikte iktidara gelen sağ kanat politikacılar, Kadın ve Erkek Eşitliği Hükümet Yetkilisi Dairesi'nin faaliyetlerine son verilmesine ve yerine Çalışma ve Sosyal İşler Bakanlığı bünyesinde Kadın, Aile ve Ayrımcılıkla Mücadele Dairesi'nin kurulmasına karar vermiştir. Bu kararlar birlikte Polonya, Avrupa Birliği içerisinde Kadın ve Erkek Eşitliği Hükümet Yetkilisi Dairesi'ne sahip olmayan tek ülke haline gelmiştir.

Kowalczyk, toplumsal cinsiyet sorunsalının Polonya kamuoyunda hala yaygın olarak bilinmediğinin; Polonya'da kapsamlı bir toplumsal cinsiyet stratejisinin ve toplumsal cinsiyeti bütün siyasal stratejilere, kararlara ve planlı eylemlere eklemeyecek mekanizmaların bulunmadığının altını çizmiştir. Toplumsal cinsiyet sorunsalının, 2007-2013 yılları arasındaki

dönem için düzenlenen Ulusal Eylem Planları (UEP) ve yine aynı dönem için hazırlanan Sosyal Politika Stratejisi'nde göz ardı edildiğini; kadın-erkek eşitliği konusundaki genel bilgi artışına rağmen toplumsal cinsiyetin henüz gerçekleşmekten çok uzak olduğunu da vurgulamıştır.

Polonya'da kadınların çıkarları ve ayrımcılığa karşı asli rol, sivil toplum örgütlerine aittir. Bu konuda faaliyet yürüten yaklaşık 300 sivil toplum örgütü bulunmaktadır. Doğu-Batı Kadınlar Ağı-Polska, Ulusal Kadın Bilgi Merkezi, Kadın Hakları Merkezi, Hukuk Eğitimi için Polonya Derneği, Kadın Şirket Sahipleri Polonya Derneği bu örgütlenmelerden sadece birkaçıdır. Bunların yanı sıra, Varşova Üniversitesi bünyesinde bu alanda çalışmalar yapan Uygulamalı Sosyal Bilimler Enstitüsü ve Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları Fakültesi mevcuttur.

2.2.3. Filistin'de Toplumsal Cinsiyet

Filistin Merkezi İstatistik Dairesi (PCBS) 2004 verilerine göre % 50.7'si erkek, % 49.3'ü kadın olmak üzere toplam 3.762.005 nüfusa sahip olan Filistin Yönetimi, 1993 yılında kurulmuş olmakla birlikte işgal altında olması nedeniyle kendi toprakları üzerinde tam bir egemenliğe sahip değildir. Kaynaklara erişimin, hareket özgürlüğünün kısıtlı olduğu, düzenin sağlanamadığı, insani değerlerin bile alt üst olduğu bir ortamda toplumsal cinsiyetten de bahsetmek neredeyse imkânsızdır. Bununla birlikte Filistin Yönetimi'nin işgal altında olması nedeniyle bağımsız, egemen bir devlet yapısına sahip olamayışı, Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesine Dair Sözleşme'yi (CEDAW) onaylamasına da imkân vermemektedir.

Filistin'in işgal altında olmasından kaynaklanan olumsuz koşullara rağmen kurumsal boyutta toplumsal cinsiyete yönelik düzenlemelerin gerçekleştirilmeye çalışıldığı da görülmektedir. 1996 yılında Planlama ve Uluslararası İşbirliği Bakanlığı'nda kadın katılımını düzenlemek ve geliştirmek üzere bir daire kurulmuştur. Daire, toplumsal cinsiyetin gelişimi konusunda GAD (Gender and Development-Toplumsal Cinsiyet ve Kalkınma), CEDAW (Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesine Dair Sözleşme) yaklaşımları ve Pekin Platformunu benimsemiş ve 2003 yılında Kadın Bakanlığı'nın kurulmasına katkıda bulunmuştur. Ayrıca Filistin Yasama Meclisi dâhil olmak üzere Filistin Yönetimi bünyesindeki tüm bakanlıklarda Kadın Masaları kurulmuştur. Filistin Merkezi İstatistik Dairesi (PCBS) de, Toplumsal Cinsiyet Birimi aracılığıyla kalkınma planlamasında ve

politika oluşturmada kullanılmak üzere toplumsal cinsiyet istatistiklerinin geliştirilmesine katkıda bulunmaktadır. Filistin Merkezi İstatistik Dairesi (PCBS)'de kendi bünyesinde bir Toplumsal Cinsiyet İstatistik Birimi kurulması; farklı hükümet dairelerine toplumsal cinsiyet uzmanları atanması; toplumsal cinsiyet istatistiklerini kullananlar/üretenler için Ulusal Danışma Komitesi kurulması gibi toplumsal cinsiyete yönelik kurumsal önlemler almıştır (Backleh, 2007, s. 29).

Filistin Kurtuluş Örgütü, Filistin Bağımsızlık Bildirgesiyle, gelecekteki Filistin Devleti'nin ve bu devletin hukuk sisteminin dayanak noktasını oluşturacak temel ilkelerle kendini bağlamış durumdadır. Bu temel ilkelerden biri de sosyal adalet ve ırk, din ve cinsiyet eksenlerinde tanımlanan Eşit Haklar İlkesidir. Bu bağlamda 2003 Filistin Anayasası Taslağı'nın 19. ve 20. maddelerine özellikle değinilmesi gerekmektedir. 19. maddede bütün Filistinlilerin hukuk önünde eşit oldukları, 20. maddede ise devletin rolünün vatandaşların özgürlüklerini ve haklarını, eşitlik ve fırsatlar temelinde korumak olduğu ifade ediliyor (Backleh, 2007, s. 24). Backleh'in de belirttiği gibi, Filistin Yönetimi'nin işgal altında olması ulusal siyasal gündemin, sosyal gündemin önüne geçmesine neden olmakta ve kadınlar ulusal mücadeleye katkıda bulunmak için haklarından feragat etmek zorunda kalmaktadırlar. Bölgedeki çatışmayla orantılı olarak artan yoksulluk olgusu bireylerin dikkatlerini kendini gerçekleştirmek ve haklar dışında kalan temel ihtiyaçlara ve insani yardıma erişebilmeye kaydırmaktadır. Bununla birlikte kanuni haklarla uygulamalar arasındaki farklılıklar; hukuki uygulamalarda karşılaşılan zorluklar; hâkim kültür ve geleneklerin kadın haklarının tanınması ve uygulanması önünde zorluklar yaratması; toplumsal cinsiyet bütünleşmesine dair siyasi iradenin olmayışı toplumsal cinsiyet eşitliğini gerçekleştirmekte karşılaşılan zorluklar, Filistin'deki işgal ortamında toplumsal cinsiyet olgusundan bahsetmenin ne kadar güç olduğunu ortaya koymaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

“ ERKEKLİK ”

3.1. Giriş Niyetine: “Erk İle Erkek”

Erkek üzerine yazmak zordur.

Erkek, sert bir kabuktur.

Esinlediği dil, kendine benzer. Kaslı, noktalaması esintisiz bir dil.

Erkle tartılan, erkle tanımlanan, serüveni erk peşinde bir varoluşun sıkılan bekçisi.

Sıklamak, erkeğin kronik derdidir.

Erkeklik söylencesini erk kökünden kurtarıp onu düş gücünün tekinsiz kuytularına emanet etmek için yola çıkan, sıkça kendi kabuğuna toslar.

Söylenceden kopmak hiç kolay değildir. Çoğu, zamanla kabuğunu tanır, onu sevmeye, sevdirmeye çalışır.

Erkek, kabuğuyla tanımlanır.

Erkek, erkinin doruğundayken de sürüklendiğini hisseder. Bütün çatlakları sıvamış, kendi hayatından şöyle ya da böyle bir yükselme serüveni çıkarmıştır. İçin için uğuldadıkça, bastırmak için gürültü yapar. Sızıntı gürleşmesin. Suyunca çatlamasın erkeklik aynası.

Hiçbir erkek, kendiliğinden erkek kalmaz. Erkeklik, sıkı sıkıya uyulması gereken bir akittir. Emek ister. Kabuğa sığana dek.

Sonrası kolay. Kanat çırpmaya gerek kalmadı. Süzülerek varır hikâyesinin sonuna.

Erkek, önceden ve toptan teslim olmanın adıdır.

Erkek, buralı olmadığını bilir. Sakardır, sarsaktır, geç öğrenir.

Tutunmak için kendine ve dünyaya binlerce söz vermesi gerekmektedir.

Derin bir suçluluğa, işgal altındaki bir dünyaya doğar. Daracık gözerimi, meşruiyetinin sınırını belirler.

Yegâne meşruiyetin erk olduğunu bilir. Dünyalıymış gibi davrandıkça dünyayı incitir.

Dünyayı incittikçe varoluşunu meşrulaştırır.

Erkek, bir meşruiyet sorunsalıdır.

Erkek, zalim olmadan kendi olması imkânsız, lanetli bir yaratıktır.

Daha küçük bir adam tomurcuğuyken bildiği yasakların karşısında hırçın bir yasakçı. Erkeklik, hiçbir zaman ulaşamayacağı hayali bir zirve.

Kamaşma anlarında, korkunun burgaçlanarak bedene girdiği yerin, o büyüldü kaldıraçın ucunda yapayalnız. Orada biraz soluklansa.

İnziva, erkeğe en çok yakışandır.

Kişinin dünyayı ve içinde kaybolmuş kendini dinlediği inziva hali, erkeğin kendi çıplığına dokunduğu yegâne uzaydır.

Kendini her gün tüketip yeniden kuran münzevi, bir gün erkle tartılmaktan istifa edecektir.

Meğer ki erkle tartılmanın tüketici gerilimi, yerini şahane bir huzursuzluğa bıraksın.

Erkek dilinin buyurgan imlası dışına taşamadığım için, taşaklarımda ince bir sızıyla erkeğe yine de suskunluğu biçiyorum.

Öte yandan münzevinin yepyeni bir dile duracağına inanıyorum. İtirafsız, yargısız, rekabetsiz, erkin her türünden soyunmuş bir dile.

Erkeğin, bir söylence olarak tükenip gitmemesi için dünyaya esrimeyle tutunması gerektiğine inanmak istiyorum. Gürültücü haylazla dünyanın efendisi arasında bir sarhoşluk anı olmalı. O anı bütün bir hayata yayabilir misin? Sana reddedilmiş erkeğin küfrüyle saldıracaklar. Olsun. Bak, buradan görünen ufuk sonsuz.

Erkten soyunabilmenin, bir hiç olabilmenin yolunu nasıl döşemeli?

Erkek, erkeğe dokunabilmeli sözgelimi. Simgesel olarak da gerçekten de. Erkek olmanın imkânlarını zenginleştirmek, erkini tehlikeye attığın oranda mümkün.

Erkek, erkeğin kapısında tanıyacak kendini. Birlikte korkarak, inzivanın kuytularında birlikte soluklanarak. Erkek arkadaşlığını, uçurum kenarına taşımak gerek. Erkten korkmadığında erkek olmak da kısıcılığından silkinir belki.

Erkeğin özgürlüğü, erkin her türünü sorgulayarak başlar. Erkin her türlü uygulamasından feragat edebildiği ölçüde özgürleşir, erkek.

Öyleyse; sinsilikten, ketumluktan, yalnızlıktan gerçek inzivaya.

Kontratlardan gayrimeşru bir varoluşa.

Ebedi rekabetten dostluğa.

Kolay çatılmış akıldan Heves'in kuracağı tuzaklara.

Erkekliğin saldırganlıkla, meydan okumayla, savaşçılıkla, avcılıkla tıka basa doldurulmuş, hazzı kıyıcı zaferlerde bulan tanımını silmek; karşılığında kocaman, uğultulu bir boşluk bırakmak gerek.

Genet'nin siyahlar için sorduğu can alıcı soruyu erkek adına gasp ederek soralım haydi: "Erkek ne? Cinsiyeti ne bir kere?" (Türker, 2004, s. 8-10).

3.2. Kavram Olarak “Erkeklik”

Tüm toplumlar ve dönemler için aynı ve değişmez tek bir ‘erkeklik’ ve ‘kadınlık’ olduğunu söylemek şüphesiz ki olanaksızdır. Erkeklik ve kadınlık birbirleriyle ilişki içinde anlam kazanan kavramlardır. Erkeklik olgusunu konu edinen pek çok araştırma, kadına tersten bakış olarak karşımıza çıkmaktadır. Toplumsal cinsiyet bağlamında erkek ve kadın bütün toplumlarda farklı algıansalar da, aslında bu iki cins birbirini tamamlamakta ve kadını anlamak için erkeğe, erkeği anlamak için de kadına bakılması gerekmektedir.

Bora’ya (2008, s. 13) göre, cinsiyetten ve cinsiyet ilişkilerinden söz edildiğinde genellikle kadınlar ve “kadın sorunları” aklımıza gelmektedir. Ancak, cinsiyet ilişkilerinin yalnızca “kadın sorunları” denilen sorunlardan ibaret olmadığı ve “kadın sorunları” olarak görülen sorunların da aslında yalnızca kadınların sorunları olmadığı görülmektedir. Connell toplumsal cinsiyete dair eşitsizlikleri anlamak için sadece “daha az ayrıcalıklı” kesimi oluşturan kadınları değil, “ayrıcalıklı” kesimi oluşturan erkekleri de anlamak gerektiğinin altını çizmektedir. Kadınların ezilmişliği nasıl yaşadığını anlamak kadar, erkeklerin eril iktidar konumlarını nasıl sürdürdüklerini ve eril tahakkümü nasıl inşa ettiklerini anlamak da oldukça önemlidir. Sancar’a (2009, s. 23) göre erkeklik, bugüne kadar hakkında konuşulan ancak politik, ideolojik ve akademik olarak fazla irdelenmemiş bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte Sancar, cinsiyet eşitsizliğine karşı mücadele etmenin sadece kadınlara bırakılmış bir siyaset alanı olduğu ve erkeklerin “gölge etmemesi” gerektiğini söyleyen feminist anlayışın geçerliliğini yitirirken; cinsler arasındaki eşitliğin ve adaletin sağlanmasında erkeklerin özellikle yer alması gerektiği görüşünün politik olarak kabul görmeye başladığının altını çizmektedir. Bu değişim, cinsiyet eşitliğini destekleme konusunda dikkatlerin erkeklerin davranışlarına odaklanmasına yol açmaktadır.

“Sert Erkek Güçlü Erkek” adlı kitabıyla Amerika’nın en çok okunan yazarları arasına giren Robert Bly, kitabının önsözündeki şu ifadeleriyle erkeklerdeki değişimin altını çizmektedir:

...Şimdi önemli ve verimli bir zamanda yaşıyoruz, çünkü erkekler yaygın kültürün tayin ettiği yetişkin erkeklik imgelerinin eskidiğini iyice anladılar, artık bunlara güvenemiyorlar. Bir erkek otuz beş yaşına geldiğinde, lisedeyken kabul ettiği doğru erkek, sert erkek, gerçek erkek imgelerinin hayatta işe yaramadığını

fark eder. Böyle bir erkek, bir erkeğin ne olduğu ya da ne olabildiğine ilişkin yeni görüşlere açıktır.

Erkeklik ile ilgili araştırılmayı, cevaplanmayı bekleyen birçok soru karşımıza çıkmaktadır. Erkeklik olgusunun nasıl inşa edildiği; yeni kuşaklar tarafından nasıl benimsenip içselleştirildiği; kadınların bu içselleştirmede nasıl bir rol oynadığı; toplumdan topluma ve dönemden döneme erkeklik kurgusunun nasıl farklılık gösterdiği; erkeklerin değişen roller karşısında nasıl bir tutum sergiledikleri cevaplanmayı bekleyen sorulardan sadece birkaçı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Erkekler ile ilgili çalışmaların tarihi çok eski olmakla birlikte, sosyal bilimlerde erkek kimliği ve erkeklik üzerine tartışmalar ve çalışmalar toplumsal cinsiyet tartışmaları ve çalışmalarıyla başlamış, feminizmin ve feminist sosyal bilimin etkisiyle değişik boyutlar kazanmıştır. Özellikle 70’li yıllardaki ikinci dalga feminizmin yol açtığı toplumsal cinsiyet tartışmaları önce kadınlar üzerine, 80’li yılların başından itibaren de erkeklik ve erkek kimliği üzerine yoğunlaşılmasını sağlamıştır. Bu dönemde, erkeklik literatüründe erkeğin de kadın gibi ezildiği ve baskı altında olduğu tartışılmaya başlanmıştır. Fakat ezen kadın değil, erkeklik rolü olarak kabul edilmiştir. Connell (1995), ‘erkeklik’ ve ‘kadınlık’ın tanımlanması ve cinsiyet rolleri teorilerinin aşılması ve yeni yaklaşımların ortaya çıkmasıyla bu kavramların çoğulluğu ve değişebilirliğinin de tartışma konusu edilmeye başlandığını belirtmiştir.

Erkeklik çalışmaları erkekliğin tarihsel, kültürel ve toplumsal bir kurgu olduğundan hareketle eril iktidarın kaynaklarına ve farklı tezahürlerine ışık tutmayı amaçlayan disiplinler arası bir akademik çalışma alanıdır. Erkeklik çalışmalarının altında yatan kavramsal tercih de belirgin bir şekilde toplumsal cinsiyetten yana yapılmıştır. Bu haliyle erkeklik çalışmaları feminist teori ile olduğu kadar –siyaset biliminden sosyolojiye, oradan da kültürel çalışmalara uzanan bir çizgide- pek çok alanla yakın bir biçimde ilişki içerisindedir. Sadece “daha az ayrıcalıklı” olan kesimi oluşturan erkekleri ve onların dünyalarını da incelemek zorunluluğu erkeklik çalışmalarının ortaya çıkışının ardındaki belirleyici motiftir (Türk, 2008, s. 119-120).

1970’lerde başlayan erkek özgürlük hareketleri içinde ortaya çıkan pro-feminist erkeklerin, kendi deneyimlerini sorgularken geliştirdikleri politik eleştirinin etkisini vurgulamak önemlidir. “Egemen erkeklik değerlerine uygun davranmak zorunda değiliz; egemen erkeklik değerlerini reddetmek erkeklik kaybı değildir; tersine erkekler de kadınlar gibi söz konusu egemen erkeklik değerlerinin mağdurdurlar” diyenler, “değişen erkeklik”

tartışmalarının yapılmasına yol açmışlardır. Egemen erkeklik değerlerine uyum göstermeyi reddeden erkeklerin kendilerini saklamaktan vazgeçerek daha görünür hale gelmeleri ile “farklı erkeklik”lerin mümkün olduğuna dair güçlü bir iddia ile ortaya çıkmaları yeni sorgulamalara kapı aralamıştır. 1980’lerde gelişen erkek özgürlük hareketi de, egemen erkeklik değerlerinin değişmekte olduğunu ve egemen erkeklik değerlerine ve davranışlarına uymadan da normal erkekler olarak var olunabileceğini iddia etmiştir. Erkek özgürlük hareketi, erkeklerin modernleştiğini, değiştiğini ve bazı erkeklerin egemen erkeklik değerlerini reddetmeyi başararak farklı bir yaşam sürdürebildiklerini iddia ederek, geleneksel erkeklik savunma hattının dışına çıkmanın olanaklı olduğunu erkeklere göstermeye çalışmıştır (Sancar, 2009, s. 29-30).

1970’lerin sonu itibariyle erkeklik çalışmalarının bize sunduğu literatüre bakıldığında hâkim eğilimin genel bir erkeklik idealizasyonuna yönelik olduğu görülmektedir. Buna göre belirli bir erkeklik anlayışı öne çıkarılmakta ve erkeklik bir rol modeline indirgenmektedir. Genel geçer bir rol modeli olarak erkeklik nosyonuna yapılan bu vurgu, iktidar nosyonunun erkeklik üzerindeki rolünü ihmal etmektedir. 1980’lerin ortalarından itibaren ise erkeklik çalışmaları içinde, erkeğin hâkim bir erkeklik modeli ile değişmez bir öze sahip olduğu düşüncesi terk edilmeye başlanmıştır. Bu yıllarda erkeklik toplumsal bir inşa olarak değerlendirilmeye başlanmış ve farklı erkeklik pratikleri üzerine yoğunlaşmıştır. 1990’lar ise erkeğin genel ve tarih aşırı (transhistorical) bir kategori olarak değil, tikellikler üzerinden giden ve belirli bağlamlar içinde biçimlenen bir toplumsal kategori olarak ele alınması eğiliminin güçlendiği yıllardır. Bu eğilime küçük bir örnek, 1993 yılında bu alandaki literatürün önemli kaynaklarından birisi olan Men’s Studies Review’in adını ‘Masculinities’ olarak değiştirmesidir. Bu değişim “erkeklik” in belirli, sınırları tanımlanmış bir erkek grubuna özgü bir olgu değil, evrensellik ve kaba genellemelerden uzak ve çok daha karmaşık bir olgu olarak görülmesi eğiliminin kazandığı gücü göstermesi açısından önem taşımaktadır (Clatterbaugh, 1998, s. 25’ten aktaran Türk, 2008, s. 120-121).

Sancar, erkeklik çalışmaları alanının da, kadın çalışmalarına benzer bir şekilde, toplumsal cinsiyet farklarının oluşumu problematiğini merkezine alan bir çalışma alanı olarak ortaya çıktığını ve hatta biraz onun tamamlayıcısı konumunda olduğunu belirtmektedir. Erkeklik çalışmaları, erkeğin sanki bir meta gibi sahip olunan ya da yitirilen bir özellik olarak algılanmasını sorgulamaya başlamıştır. İlk çalışmalar erkeklik deyince ne anlaşıldığını ve hangi özelliklerin kastedildiğini açıklamaya çalışırken, hiçbir zaman ve hiçbir yerde genel geçer, tek ve tutarlı bir erkeklik tanımının olmadığını ilan etmiştir. Çatışmalı ve karşılıklı

olarak birbirini reddeden erkeklik deneyimlerinin, yarışan ve birbirini etkisiz kılmaya çalışan erkeklik modellerinin varlığını saptayarak ilerlemiştir (Cornwall ve Lindisfarne, 1994'ten aktaran Sancar, 2009, s. 26). Bunun yanı sıra, ilk kuşak erkeklik araştırmaları, cinsiyet farklarının “doğal” olduğuna ilişkin geleneksel yaklaşımlara tepki olarak, bazı erkeklerin de egemen erkeklik rollerinden şikâyetçi olabileceğini de söylemiştir. Egemen erkeklik değerlerine uyum sağlamaya çalışmanın erkeklerin yaşamında yarattığı olumsuzluklar ve erkeklere ödettiği bedeller hakkında yazılıp çizilmiştir. 1980’li yılların feminist araştırmaları ise, tek bir kadınlık olmadığını; kadınlığın sadece pasif bir bağımlılık olarak ele alınamayacağını söyleyerek yaşa, sınıfa, etnik kökene göre değişen farklı kadınlık deneyimlerinin önemine işaret ederken, aynı zamanda erkeklik araştırmalarının önünü açmışlardır. Erkeklikler arasındaki farkları araştırmak önem kazanmış; beyaz, orta sınıf, heteroseksüel, orta yaşta, tam gün iş sahibi erkeğin özelliklerine denk düşen “hegemonik erkeklik” tanımı ve bunun yanı sıra bundan sapan farklı erkeklik deneyimlerinin anlamı tartışılmaya başlanmıştır. Hegemonik erkeklik kavramı etrafındaki tartışmalar, bu tanıma uymayan erkeklerin nasıl yönetildiğini ve denetlendiğini anlamayı olanaklı kıldığı iddiası ile ortaya atılmıştır. Bu gelişmeler, eşcinsel, etnik azınlık mensubu, yani “farklı” olarak tanımlanan erkeklikler üzerine yapılan yeni çalışmalar ile büyük ölçüde beslenmiştir (Sancar, 2009, s. 27).

Kültürler-arası antropolojik çalışmalardan elde edilen sonuçlar, toplumsal cinsiyet farklılıklarını ve bu farklılıkların kültürel ve tarihsel çeşitliliklerini kanıtlar niteliktedir. Antropolog Margaret Mead’in 1930’lu yılların başında Papua Yeni Gine’deki üç ayrı yerli topluluk üzerinde cinsiyet kimlikleri bağlamında yaptığı karşılaştırmalı çalışması toplumsal cinsiyet çalışmaları açasından oldukça önemlidir. Mead’in Arapesh, Mundugumor ve Tchambuli’de yaptığı çalışmanın verilerini Atay (2004, s. 20) şöyle özetlemektedir:

...Arapesh toplumunda, hem kadınlar hem de erkekler modern Batı’da kadınlardan beklenen tutum ve davranışları sergilerler: Yumuşak, hassas, başkalarının istek ve taleplerine duyarlı, işbirliğine açık, saldırganlıktan uzak... İkinci topluluk Mundugumor’da ise kadınlar da erkekler de Batı dünyasında erkeklerden beklenen davranışları sergilerler: şedit, saldırgan ve sert... Ama en ilginç üçüncü topluluk olan Tchambuli’de ortaya çıkan durumdur. Burada kadın ve erkek davranışları Batı’daki (ve tabii Türkiye’deki) beklentinin tam tersidir. Erkekler uysal ve yumuşak olup alışveriş yaparlar, evin ihtiyaçlarıyla

ve çocuk bakımıyla haşır-neşir olurlar. Kadınlar ise sert, dominant ve yönetici tavır sergilerler...

Atay, Mead'in bu çalışmasının bugün değişmez, değiştirilemez ve reddedilemez gelen erkeklik ve kadınlık hallerinin hiç de öyle olmadığı yolunda tartışma açmayı teşvik edici ilk örnek olarak ortaya çıktığını ve toplumsal cinsiyet çalışmaları açısından çığır açıcı bir önem taşıdığını belirtmektedir. Yakın zamanlarda giderek daha fazla erkeklik kimliği üzerine özelleşen araştırmalar, erkeklikten anlaşılanın ve onun anlamının, hem tarihsel süreç içerisinde farklı dönemlerde, hem de kültürden kültüre değişebileceğine ve çeşitlenebileceğine ilişkin bulguları ortaya sermiş (Cornwall ve Lindisfarne, 1994, s. 12'den aktaran Atay, 2004, s. 21) ; böylece tek bir erkeklikten söz etmek yerine “erkeklik-ler” den söz etme noktasına gelinmiştir (Hearn, 1996'dan aktaran Atay, 2004, s. 21). Antropolog David Gilmore da erkeklik kimliğinin kültürler-arası karşılaştırmalı bir değerlendirmesini yaptığı çalışmasında şu sözleri sarfetmektedir:

Bu kitap için araştırmaya başladığımda kadınlık ve erkeklığe ilişkin, edilgen ve başkalarını düşünüp onların ihtiyaçlarını karşılamaya amade kadınlık ile kendini düşünen, bencil ve umursamaz erkeklik şeklindeki eski ve geleneksel bakışı yeniden keşfetmeye hazırlanıyordum. Bunu bulamadım. Bulgularımdan biri, erkeklik ideolojilerinin bencillikten uzak, hatta kendini feda etme noktasına kadar varan bir cömertlik kriteri taşıdığıydı. Tekrar tekrar bulguladık ki, “gerçek” erkek, almaktan çok verendi; başkalarını sevdi (Hearn, 1996, s. 209'dan aktaran Atay, 2004, s. 21).

Jean Cournut (2005) “Erkekler Kadınlardan Neden Korkar” adlı çalışmasında bir erkek cinsel organına sahip olan; kendini erkek cinsine ait olarak hissedilen; diğerleri tarafından erkek kabul edilen ve erkek mevkii verilen her bireye “erkek” denilebileceğini ifade etmektedir.

Erkeklik hakkındaki araştırmaların yanıtlamaya çalıştığı soruların başında ise “erkeklik”in ne olduğu, nasıl tanımlanabileceği yer almakta ve farklı tanımlamalar karşımıza çıkmaktadır. Örneğin Maral'a (2004, s. 140) göre erkeklik, erkeklere mal edilen özelliklerin, düşünce ve yaklaşım biçimlerinin toplumlara ve zamana göre değişebilen bir toplamını ifade etmektedir. Diğer bir tanıma baktığımızda ise erkeklik, “erkeklerin birey olarak sahip olduğu ve gösterdiği farklı hal, duruş ve özellikler setidir” (Clatterbaugh, 1998, s. 27) ve bu set bedensel

tecrübeler, kültür ve kişilik arasındaki ilişkileri belirleyen toplumsal cinsiyet pratiklerinin ve ilişkilerinin içinde yer almaktadır (Connell, 1995, s. 71'den aktaran Türk, 2008, s. 123).

R.W. Connell'e göre erkeklik, erkekliğin kadınlığa karşı tanımladığı bir toplumsal cinsiyet düzeni içinde kurulan ve bu yolla kadınlarla erkekler arasındaki iktidar ilişkilerini sürdüren toplumsal bir yapılanmadır. Dolayısıyla erkeklik denen tek bir şey yoktur. Erkekler arasındaki iktidar ilişkileri kadar, kişilik gelişiminin farklı örüntüleri de farklı erkekliklerin oluşmasını sağlamaktadır. Biyolojik olarak kaçınılmaz olan erkek rolleri ve ilişkiler biçimini belirleyen bir sistemden söz edilemez. Bu rolleri belirleyen, bireyin yaşadığı toplumun özellikleri ve değerleridir (Demez, 2005, s. 39). Connell 'erkeklik' üzerine çalıştığı kitabında erkekliğin sadece kafalarda bir düşünce ya da bireysel bir kimlik olmadığını ifade etmektedir. Erkeklik; ekonomik yapılar ve sosyal ilişkiler içinde belirlenen bir tarihselliği içermekle birlikte, iktidar ilişkileri ve günlük hayatın cinsiyet politikaları içerisinde algılanması ve araştırılması gereken bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Erkeklik, her şeyden önce toplumdaki kontrolün ifadesi ve icrası olduğundan onlardan istenen güçlerini, özellikle de fiziksel güçlerini adil bir biçimde yaş ve sosyal mevki hiyerarşilerinden kaynaklanan güç dengelerini korumaya dikkat ederek kullanmalarındır. Erkekliğin gerek oluşumunda, gerekse tasdikinde toplumsal ve psikolojik faktörler birlikte çalışmaktadırlar. Erkekliğin kazanımı genellikle oğlun anneden başkalaşmasına bağlıdır ve bu başkalaşım erkek dünyasına girmenin ve bu dünyanın bir parçası olmanın temel koşuludur. Çünkü erkek, kendini "kadın olmayışı" ile tanımlamaktadır. Çocukluk dönemi boyunca kız ve erkekler evde yani kadına ait olan ortamda yaşamaktadırlar. Tamamen kadınlara ait olan bu evrende, erkek çocuğun özel bir konumu vardır; o bir yandan annesinin iktidar gücünün sebebi ve garantisi, diğer yandan da erkek otoritesine boyun eğmiş annenin eziklik ve öfkesinin bilinçsiz hedefidir. Dolayısıyla erkekliği, bir yandan annesi tarafından sürekli yüceltilmekte, diğer yandan da onun bilinçsizce harekete geçirdiği birtakım ince mekanizmalarla zararsız hale getirilmeye çalışılmaktadır. Çocuğun, annesinin ve temasta olduğu diğer kadınların erkekler karşısındaki ezilmişliklerini algılaması, onu kendi olgunlaşmamış erkekliğini zamansız bir hâkimiyet ve baskı aracı olarak kullanmaya itmekte ve nesiller arası otorite ilişkisi zedelenmektedir. Çocuk, erkek dünyasına girmek için anneden başkalaşmak ve onunkine karşıt bir kimlik oluşturmak zorundadır ama bu işe, erkek kimliğini kadın dünyasında korku, öfke ve ezilmişlikle karışık yaşanan bir otorite olarak algılayarak, kendi potansiyel kapasitesi annesi ve çevresindeki diğer kadınların muzip imalarıyla donatılmış olarak başlamaktadır. Böylece oluşturulmaya başlayan erkeklik, kendinde otoriter

ve baskıcı özellikleri toplayan, fakat aynı zamanda da güvensizlikler içinde bocalayan bir kimlik olarak ortaya çıkmaktadır (Saraçgil, 2005, s. 50-51).

Norman Mailer, “Bir erkek olmak kişinin yaşamında sürekli bir mücadele vermesi demektir” sözüyle erkeklerin yaşam mücadelesini özetlemektedir. Kral Arthur’un şövalyeleri gibi kendisiyle, kadınlarla, onurla sürekli savaşılan gerçek erkekliğin çağdaş koruyucuları hala kişinin bir erkek gibi yaşaması için sertlik, mücadele ve zafer gerektiğine inanmaktadır. Mailer’e göre erkek, “hemen hiçbir zaman nihayet bir erkek haline geldiğini varsaymadığı” için sürekli bir savaşım halindedir.

Önemli bir diğer düşünür Simone de Beauvoir da, “İkinci Cins” adlı eserinde erkekliğin, kendi cinsiyetinden bahsetmeyip sürekli başkalarının –kadınların, çocukların, yabancıların, eşcinsellerin, siyahların, düşmanların, hainlerin, vb.- cinsiyet özelliklerinden bahsederek kurulan bir iktidar konumu olduğunu ifade etmektedir. Buradan hareketle, ‘erkeklik’in, sürekli başka konumların “ne olduğu” hakkında konuşma hakkını kendi elinde tutan ve bu sayede kendi bulunduğu konum sorgulama dışı kalan bir “iktidar konumu” olarak görüldüğünün altı çizilmektedir (Sancar, 2009, s. 16).

Erkeklik iktidarının erkekler açısından ne ölçüde sorun yarattığını ortaya koyabilmenin kendisi, başlı başına bir sorundur. Çünkü hayatın içinde erkeklik üretmeye zorlanmak, bir erkek için rahatsızlık verici ve pişmanlık uyandırıcı olsa da bu hissiyat dışı yansıtılmaz. “Açık etmek”, bir erkeğe yakış(tırıl)maz! Bu nedenle pişmanlık hissi, hatta taşıyıcısı olunan erkeklikten duyulan nefret, içe atılır. Dışa yansıyan, daha çok, erkekliğin nimetlerinden dolayı külfetlerine de katlanmak gerektiği şeklinde bir olumlama ile “orta yol” bulunur. Bu “sahte” dışavurumu tartışmaya açma ve sorgulama yolunda ilk adım, erkekliği ve tabî ki kadınlığı, her yerde “bir” ve aynı, kaçınılmaz, değişmez ve değiştirilemez insanlık halleri olarak alma yanlışından kurtulmakla atılabilir. Erkekliğin ve kadınlığın “doğal haller” olmayıp, kültürel pratikler olduğunu unutmamak gerekir (Atay, 2004, s. 19-20).

Herhangi bir tarihsel ve toplumsal bağlamda, erkeklik diye tanımlanabilecek tek bir şeyden söz etmenin imkânsız olduğu düşüncesi yaygın bir şekilde kabul görmektedir. Erkeklik halleri toplumdaki güç ilişkileri bağlamında şekillenmekte ve birbiriyle çatışma içerisine girmektedir. Çatışmanın ana eksenini ise, anlam yaratma konusundaki yetkinlik ve maddi güç oluşturmaktadır (Edley ve Wetherell, 1996, s. 106’dan aktaran Alemdaroğlu ve Demirtaş, 2004, s. 211). Connell’e (1995, s. 77) göre, erkekler ile diğer erkekler ve kadınlar

arasındaki toplumsal iktidar ilişkileri, belirli bir zaman ve mekân içinde egemen erkeklik biçimini belirlemektedir. Egemen erkeklik, kadının ve diğer erkeklerin kontrol edilmesine yönelik belirli stratejileri barındıran bir yapıya sahiptir. Hegemonik erkeklik tanımı, erkeklik kavramının eleştirisinden ortaya çıkmıştır ve erkekliğin heteroseksüellik, homofobi ve kadınlar üzerindeki iktidar olarak tanımlanmasına dayanmaktadır. Buna göre, hegemonik erkeklik diğer erkeklik halleri içinde, homoseksüel, genç, efemine erkeklerin ya da kadınların üstünde etkili olabilen ve bu kimliklere karşı daha güçlü tanımlanan bir çeşit erkeklik olarak algılanmaktadır (Carrigan vd., 1985, s. 587'den aktaran Alemdaroğlu ve Demirtaş, 2004, s. 211).

Özbay ve Baliç'e (2004, s. 92-93) göre ise, erkeklik çalışmalarında esas tetikleyici devrim etkisi, aynı cinsiyet sisteminde birden fazla erkekliğin üretildiği, bunların birbirleriyle, farklı güç odakları ve kurumlar ile farklı ilişkiler içine girdiği, değişik biçimlerde temsil edildiği ve temel bazı ayırt edici sosyal kıstaslara –ırk, sınıf, din, etnik köken, cinsellik, fiziksel özellikler vd. – dikkat göstermeden yorumlanmalarının mümkün olmadığı anlaşıldığında ortaya çıkmıştır. Erkekliğin kadınlardan bağımsız olmayan ama açık biçimdeki ayrı ve kadınsılık literatüründe henüz buradaki kadar gelişme göstermeyen bu ilişkilerine Connell “çoklu erkeklikler” (multiple masculinities) adını vermiştir.

Kavram olarak “erkeklik”i ve egemen erkeklik ile diğer erkeklikler arasındaki ilişkinin oluşumunu anlamaya çalışırken, R.W. Connell'in “hegemonik erkeklik” kavramını gözden geçirmek oldukça önemlidir. Bu nedenle de şimdi “hegemonik erkeklik” kavramını irdelemeye çalışacağız.

3.2.1. Kavram Olarak “Hegemonik Erkeklik”

İlk kez 1982 yılında Avustralya'daki liselerde yürütülen saha çalışmalarının sonunda hazırlanan raporda adından söz edilen hegemonik erkeklik, daha sonra söz konusu araştırmada yer almış isimlerden biri olan R.W. Connell'in yaptığı çalışmalarla geliştirilmiştir. Connell, kavramı Antonio Gramsci'nin hegemonya kavramı üzerine kurmuştur. Hegemonik erkeklik, “belirli erkek gruplarının güç ve zenginliği nasıl ellerinde tuttuklarını, tahakkümü yaratan toplumsal ilişkileri nasıl meşrulaştırdıklarını ve yeniden ürettiklerini” anlamaya yönelik olarak oluşturulmuş bir kavramdır (Carrigan vd., 2002, s. 112'den aktaran Türk, 2008, s. 121). Connell (1995, s. 77) kavramı, erkeklerin hâkim,

kadınların tabi durumda olduğu patriarkal düzenin meşruluğunu temellendiren toplumsal cinsiyet pratiğinin inşası durumunu tarif etmek için kullandığını belirtmektedir.

Hanke'ye göre hegemonik erkeklik; sadece erkeklerin kadınlar üzerindeki tahakkümünü değil, farklı erkeklik grupları arasındaki tahakküm ilişkilerini anlamaya yönelik olarak oluşturulmuş ikili işleve sahip bir kavramdır. Dışsal (external) hegemonya erkeklerin kadınlar üzerindeki tahakkümünün kurumsallaşması sürecine işaret ederken; içsel (internal) hegemonya bir grup erkeğin diğer erkekler üzerindeki hâkimiyetine gönderme yapmaktadır. Hanke, hegemonik erkekliğin, sadece zor (coercion) ya da şiddet üzerinden işlemediğini; kavramın asıl değerinin, erkeklerin kadınlara ve birbirlerine karşı kurdukları tahakküm ilişkilerinin inşasında kültür ve kurumlar üzerinden işleyen ikna (persuasion) ve rıza (consent) pratiklerine göndermede bulunmasında yattığını belirtmektedir. Hegemonik erkeklik, toplumsal süreçler içinde idealize edilmiş bir erkeklik formunun devlet, kilise, medya gibi kurumlar vasıtasıyla nasıl tüm topluma yayıldığına işaret eden bir kavramdır. Hegemonik erkeklik, “erkek olmanın anlamı nedir?” ve “bir erkek nasıl olmalıdır?” sorularının yanıtı üzerinde yapılan bir mücadelenin sonucunda kazanılan konuma işaret etmektedir (Hanke, 1992, s. 190'dan aktaran Türk, 2008, s. 122). Patriarkal bir toplumsal cinsiyet düzeni içinde işleyen ve hem tarihsel hem de toplumsal olarak kurulmuş olan hegemonik erkeklik, belirli şartlar altında mücadeleye ve bunun sonucunda gelecek değişime açık bir kategoridir. Kavram, en genel anlamıyla “iktidarı elinde tutan erkeklerin sahip olduğu erkeklik imajına işaret eden bir tahakküm modu olarak da okunabilir. Bu çerçevede hegemonik erkeklik denilen şey aslında belirli bir imaj setine işaret etmektedir. Bu imaj seti bulunulan tarih ve mekân içinde farklılık gösterebilir. İyi bir eğitim almış olmak, geliri yüksek bir işe sahip olmak gibi unsurların yanı sıra “bir aile babası” olmak, kaslı-atletik bir vücuda sahip olmak ve en önemlisi heteroseksüel olmak gibi (Türk, 2008, s. 122).

R.W. Connell 1987 yılında yayınlanan “Toplumsal Cinsiyet ve İktidar” ve 1995 yılında yayınlanan “Erkeklikler” adlı eserlerinde farklı erkeklikleri ortak paydada toplayan şeyin kadınlar üzerinde sağlanan iktidar olduğunu söyleyen “hegemonik erkeklik” kavramının kullanımına açıklık getirmeye çalışmaktadır. Sancar (2009, s. 30) hegemonik erkekliğin, en genel anlamıyla, “iktidarı elinde tutan erkeklerin sahip olduğu erkeklik imgesi”ne işaret eden bir kavram olarak tartışmaların merkezine oturduğunu belirtmektedir. Sancar'a göre, hegemonik erkeklik izinin aranacağı genel harita aşağı yukarı şöyle çizilmektedir: Genç, kentli, beyaz, heteroseksüel, tam zamanlı bir iş sahibi, makul ölçülerde dindar, spor dallarının

en azından birisini başarılı olarak yapabilecek düzeyde aktif bedensel performansa sahip erkeklerin temsil ettiği erkeklik.

Connell, “Toplumsal Cinsiyet ve İktidar” adlı ilk çalışmasında evrensel olarak var olan ve erkeklerin iktidar ilişkilerini denetleyip nimetlerinden yararlandıkları bir cinsiyet sisteminin varlığından bahsetmektedir. Connell’e göre bu sistemin işleyişini sağlayan üç temel mekanizma söz konusudur (Sancar, 2009, s. 31-32):

İlk olarak, kadınların ve erkeklerin farklı işler yaparak farklı konumlar, statüler ve getiriler elde etmelerine yol açan cinsiyete dayalı işbölümü önemlidir. Bu işbölümü kadınların ev-aile işleriyle sınırlandırılarak ücretsiz ev içi emek olarak çalıştırılmalarına yol açmaktadır. Öte yandan erkekler, genel anlamda kamu alanlarının denetimini ellerinde tutmalarına yol açacak biçimde özel şirketleri, ticareti, bürokrasiyi, orduyu yöneterek bu cinsiyet rejiminin sürekliliğini olanaklı kılmaktadırlar. Connell’in (1998) şu sözleri anlatılanları destekleyici niteliktedir:

“...Sokak büyük bir erkeklik/kadınlık biçimleri ve cinsellik tiyatrosudur. Orada birçok şey yapılır. Kadınların alanları bellidir. Onlar bebekleri gezdirir, alışveriş yapar. Sokaklarda büyük ölçüde kadınların yapmasına izin verilen başka bir iş de fahişeliktir. Otomobil, kamyon, otobüs kullanma, küçük suçlar, polislik, araba tamiri, yani doğrudan sokağın kendisi ise öncelikle erkeklere aittir”.

İkinci olarak Connell sınıf, ırk, etnisite, bölgesel gelişmişlik farklılıklarına dayalı iktidar ilişkileri ile cinsiyet farklarına ilişkin toplumsal ilişki örüntülerinin iç içe geçerek, toplumsal cinsiyet sisteminin bir iktidar ilişkileri ağı olarak işlemesine yol açtığını belirtmektedir.

Üçüncü olarak, cinsiyet sistemi Connell’in *kateksis* dediği, cinselliğin ve cinsel arzunun şekillendiği toplumsal ilişkilerin oynadığı rolü vurgulamaktadır. Bu faktörlerin oluşturduğu toplumsal cinsiyet sistemi kadınların boyun eğdirildiği, erkeklere tabi kılındığı bir yapıyı oluşturmakta ve sürekli kılmaktadır. Bununla birlikte hegemonik erkeklik, kendi kendine varlığını sürdüren sadece kültürel pratikler, geleneksel alışkanlıklar içine gömülü olan “erkeklik refleksi”nden ve davranışlardan doğmaz. Hegemonik erkekliği üreten olmazsa olmaz kurumların varlığı önemlidir; devlet, yasalar, ticari şirketler, işçi sendikaları, heteroseksüel aile, ulusal ordu gibi kurumlar sayesinde ekonomik ve kamusal faaliyetler

homofobik-heteroseksüel erkeklik değerleri ile yoğrularak meşru ve arzulanır ilan edilip ödüllendirilmektedirler. Hegemonik erkeklik kavramı, nasıl olup da küçük bir azınlık erkeğin bütün iktidar ve güç pozisyonlarını ellerinde tuttuğunu; bunu nasıl meşrulaştırıp tahakkümü yeniden var edebildiğini açıklamaya çalışmaktadır. İktidarı elinde tutan erkek grubu sayıca çok azdır; ama bu durum geniş bir erkek kesiminin onayı ve suç ortaklığı ile beslenen hegemonik bir oluşumdur. Çünkü hegemonik erkeklik pratiklerini onaylama, katılma ya da ses çıkarmama karşılığında farklı erkekliklere maddi kazançlar ve ayrıcalıklar sunulmaktadır. Farklı erkeklik stratejileri arasındaki hegemonik mücadele temelini zorla boyun eğdirmekten çok, ikna ile onaylatılan bir iktidar meselesi olduğu özellikle vurgulanmaktadır (Sancar, 2009, s. 31-33).

Hegemonik erkeklik kavramına göre, erkeklikler arasındaki farklılıkları görmek yeterli değildir, aynı zamanda bunlar arasındaki ittifak, egemenlik ve boyun eğme ilişkilerini de tanımak gerekmektedir. Erkeklik içinde de toplumsal cinsiyet politikaları vardır. Eşcinsellik bu politikaların en görünür hale geldiği örnektir: Eşcinsel erkeklerin çoğunlukla hâkim (heteroseksüel) erkekler tarafından dışlanmasının ve hatta zaman zaman saldırıya uğramalarının yanı sıra, eşcinsellik iddiaları özellikle heteroseksüel erkekler için hakaret anlamında kullanılmaktadır. Eşcinsel olduğu imaları yapılan ya da böyle lakaplarla çağrılan erkeklerin çoğu heteroseksüeldir, ama zaten burada asıl sorun cinsel yönelimleri değildir. Genellikle kendisine bu şekilde saldırılan kişi, kontrol ve hâkimiyet oyununu oynayarak erkek dayanışmasını desteklemekte gönülsüz davranan biridir ve bu durum özellikle spor ve kadınlar konularıyla ilgili olarak ortaya çıkmaktadır. Spor konusunda yeterince aktif olmayan, özellikle de futbol gibi “erkek oyunu” gözüyle görülen sert takım sporlarında yeterince başarılı ve saldırgan olmayan ya da kadınları aşağılayan şakalara katılmayan, kadınlar üzerinde hâkimiyet kurmada gönülsüz davranan erkekler, yeterince ‘erkek’ olmadıkları suçlamasıyla karşılaşmakta ve dışlanmaktadır. Bu durumda, diğerlerinin “içeride” oluşlarını pekiştiren bir “dışarıdaki” figürü yaratılmakta, yani grup içindeki aidiyet duygusu güçlendirilmektedir (Maral, 2004, s. 129).

Hegemonik erkeklik kavramı üzerine çalışanlardan biri olan Donaldson’a göre, iş yaşamındaki rekabet hegemonik erkekliğin temel unsurudur. Belirli bir gruptaki erkeklerin para ve güce nasıl sahip oldukları ve egemenliklerini koruyan toplumsal ilişkileri nasıl meşrulaştırdıkları ve devam ettirdikleri sorusunun, hegemonik erkekliği anlamak için önemli olduğunu vurgulayarak; hegemonik erkeklik ile diğer erkeklikler arasındaki farkın, kadın üzerindeki kontrol ve egemenlikten çok, diğer erkekler üzerindeki egemenlik olduğunu

savunmaktadır. Donaldson'a göre çoğu erkeğin savunduğu idealler hegemonik erkeklik ideallerinden farklıdır. Ancak, hegemonik erkekliği oluşturan erkek egemen yapılar, bu yapıları benimseyen erkeklerin de genel olarak yararına çalışmaktadır (Donaldson, 1993'ten aktaran Alemdaroğlu ve Demirtaş, 2004, s. 212).

Hegemonik erkeklik kavramının gelişimine katkıda bulunan bir başka düşünür Jeff Hearn'dır. Jeff Hearn erkeklik çalışmalarına eleştirel bir boyut katma iddiası ile hegemonya kavramını erkeklik araştırmalarında kullanır hale getirmek gerektiğini vurgulayarak, hegemonik erkeklik değil, "erkek hegemonyası"ndan bahsetmek gerektiğini söylemektedir. Hegemonik erkekliği beyaz, orta sınıf, orta yaş, heteroseksüel, homofobik, Anglosakson, Hıristiyan, Batılı, bedensel olarak aktif erkek olarak tanımlamaktadır. Buna ilaveten egemen erkeklik değerlerinin risk almaktan kaçınmama, fiziksel sertlik ve dayanıklılık, ısrarcı ve sebatkâr olma, saldırgan ve atak olmaktan çekinmeme, homofobik bir heteroseksüellik, duygusal olmayan bir mantıklılık, acıya katlanma ve şikâyet etmeme, benmerkezcilik olduğunu vurgulamaktadır (Collinson ve Hearn, 2005'ten aktaran Sancar, 2009, s. 36-37). Hearn'e göre hegemonya, hem bazı erkeklerin hem de daha farklı yollardan kadınların onayını alan patriarkal iktidar ilişkileri demektir. Bununla birlikte Hearn, hegemonik erkeklik savunucularının bu değerleri en iyi temsil eden erkekler olmadığını; aksine eril iktidarı elinde tutanlar ile hegemonik erkekliği kültürel değerler olarak temsil edenlerin farklı bireyler/erkekler olma olasılığının altını çizmektedir.

Hegemonik erkeklik kavramı etrafındaki tartışmalara önemli katkılarda bulunanlardan biri de Tony Jefferson'dır. Jefferson, bir yanda "hegemonik erkeklik" tartışmalarının yapıldığına, diğer yandan da modern dünyanın ciddi bir "erkeklik krizi" ile karşı karşıya olduğu tezinin tartışıldığına dikkat çekmektedir. Jefferson'a göre, bir yanda Connell'in öncülük ettiği hegemonik erkeklik kavramını odak alan, hiyerarşik iktidar ilişkileri içinde, her tür erkekliği birbiriyle ilişkilendiren ve sistemli bir bütünlük olarak erkek egemenliğinin işlenmesini açıklamaya çalışan bir hegemonik durum analizi tartışılırken; diğer yanda da Susan Faludi ve Mairtin Mac an Ghail'in çalışmalarında vurgulamaya çalıştıkları gibi "erkeklik krizi" analizi tartışılmaktadır. "Erkeklik krizi" analizine göre, artık topluma yararlı bir şey üreterek kapitalizmin üretim süreçlerini sürdüren ve kamuyu şekillendirerek eril siyaset ve kamuoyu oluşturma tarzlarını üreten 'egemen erkeklik değerleri' revaçta olmaktan çıkmıştır. Bunun yerine imgeler, reklam, süs ve tüketim kültürünün egemen olduğu bir erkek dünyasından bahsedilmeye başlanmıştır. Küresel piyasalarda yeni-liberalizmin egemenliği çağında artık alt sınıf erkeklerin hayalinde tam gün bir iş sahibi olmak değil, şiddet, seks ve futboldan oluşan

yeni bir erkek dünyası mevcuttur. Artık babalardan öğrenilecek bir şey kalmamıştır; her erkek kendi erkekliğini kendi başına keşfedecek ve yeni baştan tanımlayacaktır. Jefferson (2002), erkeklik çalışmaları alanında bir yanda “hegemonya” iddialarına, diğer yanda da bu iddia ile taban tabana zıt olması gereken “erkeklik krizi” çözümlmelerine dikkat çekerek yeni bir yorumun gerekliliğine vurgu yapmaktadır (Jefferson, 2002’den aktaran Sancar, 2009, s. 39).

Connell bu eleştiri ve yorumları hegemonik erkeklik ve şiddet üzerine Jefferson ve Hall’a yanıt olarak yazdığı makalesinde, hegemonik erkeklik kavramının ne işe yaradığını yeniden tanımlayarak savunmuştur. Hegemonik erkeklik kavramının beslendiği üç kaynağı tanımlarken, kadın hareketinin mücadele pratiğinden, eşcinsel hareketin eleştirilerinden ve erkeklik üzerine yapılan ampirik araştırmaların oluşturduğu bilgi birikiminden bahsetmiştir. Hegemonik erkeklik kavramının bir yandan cinsiyet farkları oluşumunu sadece farklı sosyalleşme deneyimlerine indirmediği için terk edilen “cinsiyet rolleri” kavramının oluşturduğu boşluğa yerleşerek güçlendiğini; homojen ve totalci bir erkeklik kavramının yarattığı körlükleri aşma çabası içinde geliştiğini ve kavramın esas olarak farklı erkeklikleri vurgulamayı amaçladığını belirtmiştir. Connell, hegemonik erkeklik kavramının erkekler arası hiyerarşinin yanı sıra, erkeklerle kadınlar arasındaki hiyerarşiyi de önemseydiğini ve bu ilişkilerin tarihsel olarak değişebilirliğini göstermeye çalıştığını da tekrar etmiştir. Bununla birlikte Connell, Faludi ve Mac an Ghail’in erkekliğin değiştiğini ve krize girdiğini gösteren çalışmalarının önemini kabul etmekte ancak bunun ani bir kriz değil de, değişim olduğunu; erkeklerin, kapitalizmin kurumları üzerinde, şirketler ve devlet üzerinde, bir biçimde denetimlerini yeniden ve yeniden tesis ettiklerini belirtmiştir.

3.3. “Erkeklik” Kavramına İlişkin Algılamaların Uluslararası Boyutu

“Başarılı bir erkek değil değerli bir erkek olmaya çalışın”

Albert Einstein

Profesyonel kariyerlerinin büyük bir kısmını erkeklerle ilgili çalışmalarla geçiren Dr. William S. Pollack ve Dr. Roland F. Levant “Yeni Bir Erkek Psikolojisi” adlı kitaplarında, erkeklerin hassasiyetlerine dikkat çekerek, bu hassasiyetin temelinde yatan ve yaşamlarının daha sonraki evrelerindeki sorunlara neden olan davranışları tanımlamaktadırlar.

Pollak ve Levant'a göre erkekler;

- Saldırgan
- Baskın
- Başarı odaklı
- Rekabetçi
- Kesinlikle kendi kendine yeten
- Risk almaya hazır
- Macera arayan
- Duygusal açıdan sınırlı

• 'Kadınısı' olma potansiyeline sahip her türlü eylem ve reaksiyondan kaçınan bir yaradılıştaki olmalarını gerektiren bir erkeklik yasaının baskısıyla ıstırap çekmektedirler (Diamond, 2006, s. 149). Rowbotham'a (1998) göre, erkekler acı ve sevgi karşısındaki duyarlılıklarından da utanmaktadırlar çünkü dünyaya geldikleri andan itibaren bu duyguların kadınca olduğunu öğrenmektedirler. Erkekler kadın gibi olmaktan korkmaktadırlar çünkü böyle bir durumda, başka erkekler ve kadınlar onları hor görmekte ve dolayısıyla onlar da kendilerini hor görmektedirler. Kısacası erkekler de, reddedilmekten ve hor görülmeğe kadınlar gibi korkmaktadırlar.

Psikolog Herb Goldberg "Erkek Olmanın Tehlikeleri: Erkek Olma Ayrıcalığı Masalına Rağmen Hayatta Kalmak" adlı kitabında birçok kişinin erkekler konusundaki inançlarını özetlemeye çalışmaktadır. Goldberg'e göre erkekler, erkeklik imtiyazları ve güçleri için çok yüksek bir bedel ödemektedirler. Erkekler, duygularından ve bedenlerinden kopmaktadırlar. Erkekler oyun planının kurallarına göre yaşamakta ve bu şekilde sürüklenmekle kendilerine duygusal, psikolojik ve fiziksel olarak zarar vermektedirler (Goldberg'den aktaran Diamond, 1998, s. 15).

Birleşmiş Milletler İstatistiklerine bakıldığında, en sık rastlanan on beş ölüm nedeninin tümünde erkeklerin ölüm oranının, kadınlara kıyasla daha yüksek olduğu ve erkeklerin kadınlardan altı yıl erken öldüğü görülmektedir. Aslında ana rahmine düşme anından itibaren erkeklerin kadınlara göre daha incinebilir ve kırılğan olduğu saptanmaktadır. Bunun sebebi kısmen, tam olarak anlaşılmamış olan erkek cenin biyolojisidir. Dişiyeye kıyasla daha fazla erkek embriyon döllenebilir; bunun olası sebebi erkek kromozomu taşıyan spermlerin, X, dişiyeye kromozomu taşıyan spermlerden daha hızlı hareket etmesidir. Ancak bu avantaj hemen kaybolmaktadır. Gebe kalma zamanında annede oluşan stres, erkek-dişiyeye cinsiyet oranında

erkekler aleyhine bir azalmaya neden olmaktadır ki, bu da erkek embriyonunun dişiye kıyasla daha kolay zarar görebilen bir nitelik taşıdığını göstermektedir. Erkek cenin, doğum öncesi ölüm riskine veya gebeliğe ilişkin komplikasyonlardan doğan hasarlara daha fazla oranda açıktır. Doğum öncesi beyin hasarı, beyinsel felç, tenasül uzuvlarında, kol ve bacaklarda doğuştan olan deformasyonlar, prematüre doğum ve ölü doğumlara erkek çocuklarda daha çok rastlanmaktadır. Bu nedenle 100 kıza karşı 120 erkeğe gebe kalınmasına karşın, canlı doğum oranı 100 kıza karşı 105 erkek bebeğe düşmektedir. Bununla birlikte , “Behavioral Brain Science” (Davranışsal Beyin Bilimi) dergisinde yayımlanan bir çalışmaya göre yeni doğmuş bir kız bebek fizyolojik olarak dört ile altı haftalık bir erkek bebekle aynı gelişmişlik seviyesinde olmaktadır. Bütün bu verilerden yola çıkan Diamond (2006, s. 148), spermin yumurtaya nüfuz ettiği andan itibaren erkeklerin sorunlar yaşamaya başladığını; bazı erkeklerin hiç başaramadığını ve erken öldüğünü; diğer erkeklerin de hayatta kalmayı başarıp dünyaya geldiğini ancak her zaman kadınlara kıyasla daha sorunlu bir şekilde yaşadıklarını belirtmektedir.

“Sex Differences” adlı çalışmalarıyla Amerikalı profesörler Katharina ve Kermid Hoyange, cinsel farklılıklar nedeniyle erkeklerin ve kadınların olguları ve nesnelere farklı şekilde algıladıklarını belirtmektedir. Ergenlik çağına giren erkek ve kız çocukları hayata değişik açılardan bakmaktadır. Kızlar için estetik, sosyal ilişkiler ve ahlak önemliken, erkekler teoriye (yani doğruyu arayan düşünsel yöntemlere) ve siyasete (yani etkinlik ve diğerleri üzerinde egemenlik kurmaya) birincil derecede önem vermektedir. Moir ve Jessel’in (2002) “Beyin ve Cinsiyet” adlı çalışmalarında da vurguladıkları gibi, erkekler ve kızlar doğdukları andan itibaren yapıları, genetik kodları ve hormonları tarafından şekillenen davranışsal farklılıklarıyla birbirlerinden ayrılmaktadır. Kadın ve erkeğin beyin yapısı daha doğumdan itibaren farklıdır. Bu farklılıklar, iki cinsiyet arasında bebeklik ve çocukluk dönemlerinde gelişerek devam etmekte ve güçlenmektedir. Örneğin erkekler açısından sonuç alma, başarılı olma çok önemlidir. Yapılan bir araştırmada, deneklere “Sizi en çok ne memnun eder?” sorusu sorulmuş ve erkeklerin yanıtları arasında “başarı” en çok işaretlenen sık olmuştur. Eğer bir erkek, bir konuda istediğini elde edememişse çoğu kez “başarının peşinde o kadar da koşmaya değmez!” diye durumu kurtaracak bahaneler bulmaktadır. Bir psikiyatrist birçok erkek hastasının ortak şikâyetini şöyle anlatmaktadır: “Birçok hastamın gelir düzeyinde gerileme olması, onların hayatlarında, egolarında, gururlarında ve erkekliklerinde öylesine ciddi zedelenme yaratıyor ki, sonunda hayatı anlamsız bulmaya başlıyorlar” demekte ve “Bir miktar para kaybettiği için intihar eden iş kadını duyduunuz mu hiç?” diye sormaktadır. Kanadalı psikolog Sandra Witleson’a göre egemen olmak, para ve aşk

gibi bir şeydir. Ona ulaşmak için çalışır, elde edince de muhafaza etmek için uğraşırız. Erkekler önce egemen olmak, iyi bir statüye ulaşmak ve başarıyı yakalamak, sonra da tüm bunları elden kaçırmamak için muazzam fedakârlıklarda bulunurlar; sağlıklarını, mutluluklarını, zamanlarını, dostluklarını ve ilişkilerini feda etmeye hazırdırlar.

Fisher'a göre, erkekler gücü her zaman rütbe ve mevki ile bağdaştırırken, kadınlar gücü hayati bir insani ilişkiler ağı olarak görmektedir. Bu duruma oyun alanındaki çocukları izlediğimiz zaman şahit olmaktayız. Erkek çocuklar savaş oyunları oynamakta ve kendilerini rütbelere ayırmaktadırlar. Kim lider, kim takım kaptanı, kim elebaşı olacak diye rekabete girerken; kızlar ise daha çok oyun süresince geliştirecekleri ilişkilerle ilgilenmektedirler. Kızlar erkeklere kıyasla birbirlerinin hisleriyle daha çok ilgilenmektedirler. Kız çocuklar sevmek, erkek çocuklar saygı duyulmak istemektedir. Saygı duyulması ihtiyacı erkekliğin temelinde vardır. Diamond (2006, s. 156), modern dünyada erkeklerin saygıya duydukları bu ihtiyacı karşılamanın gittikçe zorlaştığını; kariyerinde ilerlemenin bir erkeğin özgüveni için daima önemli bir unsur olduğunun, ancak en iyi işlerde rekabet edebilme olanağını sağlayacak eğitime sahip erkek sayısının günden güne azaldığının altını çizmektedir.

Diamond (2006, s. 164), genç erkeklere erkek olmanın ne anlama geldiğini sorulduğunda; bize kendilerine göre, kadın olmanın ne anlama gelmediğine dair bir sürü özellik sıralayacaklarını belirtmektedir. Onlara göre erkekler soğukkanlı, metin, mantıklı, saldırgan, kıllı, adaleli, açık sözlü, dayanıklı, haşin ve savaşıdır (kadınlar değildir). Erkekler kendilerini kadınlarla kıyaslayarak tanımlarken, ortaya üç temel sorun ortaya çıkmaktadır.

- Birinci sorun, erkeklerin hiçbir zaman erkek olmanın ne anlama geldiği konusunda derinden hissettikleri bir anlayış geliştirememeleridir. Erkeklerin sürdürdüğü eve ekmek getiren, koruyan gibi geleneksel rollerin durumu, kadınların sahip olduğu bakıp büyüten ve besleyen gibi roller karşısında daha fazla oranda sallantıdadır.

- İkinci sorun, erkeklerin güçlerinin çoğunu kadınlara vermesidir. Diamond'a göre, erkeklerin kendilerine olan saygısı ve kendilerine verdikleri değer tamamen kadınların erkeklerle ilgili görüşlerine dayanmaktadır.

- Üçüncü sorun ise kadınların rolleri değiştikçe, erkeklerin dengesinin bozulmasıdır. Erkekler "Eğer kadın, kadın gibi hareket etmeyi bırakırsa" diye düşünürken korkmakta ve şu soruları daha çok sormaktadırlar: Erkeğin ne yapması gerektiğini nereden bileceğim? Eğer

karım kendi işine sahip olur ve eve para getirirse, benim “ekmek parası kazanan adam” rolüm ne olacak? Ben kimim? Ben neyim? Ben ne yapacağım?

Adler’in (1999, s. 16-17) de belirttiği gibi, erkek çocuk büyüdükçe erkekliğini vurgulamak neredeyse zorunlu bir görev niteliğini almaktadır. İktidar hırsı, güç elde etmek ve üstün olmak isteği, erkeksi tavırlara yönelmekle özdeşleşmektedir. Güç sahibi olmak isteyen çocukların çoğu, erkeklik bilincini yalnızca kafalarında taşımak yerine, erkek olduklarını gösterip kanıtlamak ve bu nedenle ayrıcalıklar kazanmak istemektedirler. Bir yandan hep üstün olmak isteğiyle erkeksi özelliklerini abartmakta diğer yandan da karşılaştıkları direnç derecesine göre, bütün zorbaların yaptığı gibi meydan okuyarak ya da kurnazlıkla çevrelerindeki kadınlara üstünlüklerini göstermeye çalışmaktadırlar.

Dünyadaki bilimsel temellere dayanan en profesyonel dergilerden biri olan ‘British Journal Medicine’, Kasım 2001’de Dr. Siegfried Meryn’in kaleme aldığı “The Future of Men and Their Health: Are Men in Danger of Extinction?” (Erkeklerin Geleceği ve Sağlığı: Erkekler, Nesillerinin Tükenmesiyle Karşı Karşıya Mı?) başlıklı bir başyazı yayımlamıştır. Dr. Meryn, erkek sağlığı alanındaki uzmanlığından dolayı dünya çapında saygınlığa sahip olan bir tıp doktoru olmakla birlikte, Dünya Erkek Sağlığı Kongresinin de başkanıdır.

Dr. Meryn, baş yazısında “Dünyanın birçok toplumunda daha kat edilecek çok yol olmasına rağmen, kadınların artık geleneksel olarak erkeklere mahsus olan işlerin neredeyse tümünü yaptığı (hatta bazı durumlarda, daha iyi yaptığı) açık bir gerçektir” demektedir. Antropolog Dr. Helen Fisher ise “Birinci Cinsiyet: Kadınların Doğal Yetenekleri Dünyayı Nasıl Değiştiriyor” adlı kitabında kadınların yetenek ve becerilerinin giderek daha yararlı olduğunu göreceklarını, erkeklerin ise önemli bir değişiklik olmadığı takdirde daha da geriye düşeceklerini ve erkeklerle kadınların düşünce tarzlarındaki farklılıkların kadınların lehine olacağını ifade etmektedir. Kadınların düzenli bir şekilde, çevreyi ve şartları dikkate alarak düşündüklerini ve konuları bir bütünlük içinde ele aldıklarını; erkeklerin ise dikkatlerini bölümlere ayırdıklarını, parça parça ve bölümlere odaklı düşündüklerini vurgulamaktadır. Gittikçe daha karmaşık hale gelen, dolayısıyla çevre ve şartların çok önemli olduğu günümüz dünyasında bu düşünce tarzının erkekler için büyük bir dezavantaj yaratacağını belirtmektedir (Diamond, 2006, s. 140-155).

Erkeklik konusu üzerine önemli çalışmalarda bulunanlardan biri de antropolog Lionel Tiger’dır. Tiger, “Erkeklerin Çöküşü” adlı kitabında sanayi dünyasında yeni bir modelin

ortaya çıktığını söylemektedir. Erkeklerle kadınlar açıkça farkında olmasalar da bu model onların sanayi toplumundaki tecrübelerinin temelinde yatmaktadır. Bu, kadınların güven ve güçlerinde bir artış, erkeklerin güven ve güçlerinde ise bir erime modelidir (Tiger, 1999, s. 2'den aktaran Diamond, 2006, s. 167-168). Diamond, bu durumun iş gücündeki değişimde açıkça görüldüğünü, erkekler işten çıkarılırken, kadınların işe girdiğini; günümüzde sanayi dünyasındaki işgücünün % 40'ını kadınların oluşturduğunu ve son 20 yılda daha çok kadının ev dışında çalışmaya başlamasına karşılık işgücündeki erkek sayısının azaldığını belirtmektedir. Bununla birlikte Tiger, erkeklerin iş hayatında gittikçe daha az başarılı olmaları nedeniyle birçok erkeğin, bir eş olarak fayda sağlamak yerine yük olacakları düşüncesinin kadınlar arasında yaygınlık kazandığını vurgulamaktadır. Kadınlara göre, erkekler kaynak sağlamak yerine kaynakları kullanacaklar, sorun çözmek yerine sorun yaratacaklardır. Kadınlar arasındaki erkeklerin lüzumsuz oldukları veya olabilecekleri inancı, erkekleri gün geçtikçe daha çok saran bir korku haline gelmektedir. Bu his, Jed Diamond'un (2006, s. 20) "biyokimyasal değişimler, hormonal dalgalanmalar, stres ve erkek kimliğinin kaybıyla bağlantılı olan erkeklerde meydana gelen aşırı duyarlılık, endişe, asabiyet ve öfke durumu" olarak tanımladığı Hırçın Erkek Sendromu'nun temelinde yatan etkenlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Dr. Andrew Hacker "Uyumsuz: Kadınlar ve Erkekler Arasında Büyüyen Uçurum" adlı kitabında, "Kadınlar daha iddialı oldukça ve hayatlarındaki erkeklere karşı daha eleştirel bir tutum içine girdikçe, flört edecekleri veya evlenecekleri erkeklerde görmeyi arzuladıkları niteliklerin erkeklerin çoğunda bulunmadığını fark ediyorlar" ifadesiyle Tiger'ın yukarıda ifade ettiğimiz düşüncelerini desteklemektedir. Erkeklerin ekonomik beklentilerinin azalıp, kadınlarınki arttıkça, kadınların başarı yolunda ilerlemeyen erkeklerle evlenme ve aile kurma olasılığının da azalacağını altını çizmektedir. Boston'daki Northeastern Üniversitesinin İş Piyasası Çalışmaları Merkezinde görev yapan Paul Harrington da, eğitim görmüş kadınların kendilerine denk gördükleri bir eş bulmakta gittikçe zorlandıkları bir evlilik uçurumunun ortaya çıktığına dikkat çekmektedir.

Diamond (2006) modern dünyada erkeklerin, kadınların arzularını yerine getirmekte zorlandıklarını; giderek geride kaldıklarını; hayata birçok biyolojik dezavantajla başladıklarını; gittikçe artan oranda sosyal stres faktörleriyle karşı karşıya kaldıklarını ve hayatın her aşamasında erkeklerin hep kaybettiklerini belirtmektedir. Diamond'a göre bu durum, özellikle hayatın iki hassas alanında belirginleşmektedir: Üretim ve üreme. Erkek çocuklar okul aşamasında büyük bir mücadeleye girmekte ve bu mücadele, iş hayatında da

devam etmektedir. Erkek, iyi bir işe sahip olamadıkça dünya üzerinde üretici olmakta güçlük çekmektedir. İyi bir üretici olamayan ve iyi bir gelir sağlayamayan erkekler, kadınlarla ve çocuklarıyla iyi ilişkiler kurmakta ve sürdürmekte zorlanmaktadırlar. Bu durumun erkekler, kadınlar, çocuklar ve toplum üzerinde yıkıcı etkileri bulunmaktadır. “Sanchez’in Çocukları” adlı kitabın yazarı Oscar Lewis’in “Bir erkek ölümüne ‘gülümseyerek’ gitse bile, her gün çeşitli tehditlere ve hakaretlere karşı koyarak erkekliğini kanıtlamak zorundadır” sözü, erkeklige ilişkin algılamaları ve erkeklerden beklenenleri açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Baudrillard’ın şu sözleri Diamond’un üreme ile ilgili düşüncelerini bir yönüyle desteklemektedir:

...bir erkeğin, kadını kadın yapan ve insanı hayran bırakan utangaçlık, sır, kışkırtma ve geri çekilmelerden oluşan bir strateji güdebilmesi imkânsızdır. Erkeği cinsel talepten koruyan bir yasak bulunmadığından, bir erkeği erkek yapan şeyden söz edebilmek imkânsızdır. Kadın isterse ayartmaktan vazgeçebilir. Oysa erkek, kadın arzuladığı takdirde, kadını ayartmak zorunda kalacaktır. (...) Kadın oyun, metafor, yanılğı ya da farklı bir cinsellik kulvarında koşmaktadır. Erkek bunu yapmaz. Kadın istediği yerde istediği gibi davranabilir. Oysa erkek her an için rezil olma tehlikesiyle karşı karşıyadır: bir sevişme imasında bulunduğu zaman reddedilir, daha ince reddetme oyunları ile karşılaşabilir. Tersisi doğru değildir. Kadın arzulamaz, çünkü o daha üst konumdadır: arzulanan nesne konumundadır. (...) Erkek rezil olmayı göze alamadığı durumların dışında kadının sevişme talebini yanıtlamak zorundadır – kadının böyle bir duruma düşmesi söz konusu değildir, çünkü ayartma ve reddetme aracılığıyla bu gibi durumlardan her zaman sıyrılmayı bilmiş ve rezil olmadığı gibi rezil etmiştir (Baudrillard, 2003, s. 124-125’ten aktaran Kayıran, 2004, s. 107).

Psikolog Mehmet Topkara “Erkek Psikolojisi” adlı kitabında, küçük yaştan itibaren “Erkek adam ağlamaz” sözleriyle yetişen erkeğin, ‘adam’ olabilmek için duygularını saklamak zorunda kaldığını belirtmektedir. Erkeğe ağladığında bunu dışarıya göstermemesi gerektiği toplum tarafından öğretilmektedir. Duygularını açma konusunda çok zorlanan, bunu zayıflık, dışlanma, istenmeme sebebi olarak gören erkek için süreç daha da zorlayıcı bir hal almaktadır. Toplumdan gelen “erkek adam ağlamaz” telkinleri, erkeğin eşine, sevgilisine duygularını açmamasının ya da açamamasının önemli sebeplerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kendine güvenmek erkek için oldukça önemli bir kavramdır. Modern hayat bireylerden, hayatlarını bireysel olarak devam ettirmelerini isterken aynı zamanda birbirleriyle olan rekabeti de körüklemektedir. Rekabetin artması, erkeğin daha derin korkularla karşı karşıya kalmasına neden olmaktadır. Modern hayat kendine güvenen erkek isterken, kadın da kendine güvenen erkeği tercih etmektedir. Bu duyguyu içinde hissedemeyen erkekse kendini zayıf, güçsüz, eksik, değersiz ve yetersiz hissedebilmektedir. Erkekler arasında rekabetin modern hayat tarzı yüzünden daha da artmasına, kadının toplumsal hayat içinde aktif rol alması eklenince, erkeklerin öz güvenleri sorunlu bir hal almaya başlamıştır (Topkara, 2008, s. 89). Erkek, yetersiz görülmekten, eksiklik duygusu yaşamaktan korkmaktadır. Bu korku o kadar derin ve etkilidir ki, içinde oluşmasına bile izin vermemekte, bu duygunun oluşma ihtimalini bile yok saydığı için kendisi de fark etmemektedir. İhtiyaç duyma korkusu yoğun derecede bastırılmaktadır. Çocuklarına yeten bir baba olamamak, ekonomik ihtiyaçları karşılayamamak, başkalarına muhtaç olmak, cinsel açıdan eşine yeterli olamamak, eşinin kendisini bir erkek olarak yeterli bulmaması, eşinin bir koca olarak onun iktidarını kabul etmemesi erkeğin kendisini zayıf hissetmesine neden olan yıkıcı duygulardır. Akademik durumu, statüsü, ekonomik durumu ne olursa olsun erkek, evinde iktidar merkezi olmak istemekte, kadının kendisine itaat etmesini beklemektedir. Bazıları bunu istemediğini söylese de gerçek bu değildir. Çünkü kadın tarafından sevilme duygumuzu kültürümüz şekillendirmektedir ve o da bunu söylemektedir. Bu nedenle erkeğin en temel korkusu, baba olarak çocuk tarafından; cinsel kimliği itibarı ile de kadın tarafından iktidar odağı olarak kabul edilmemek ve eksik görülmektir. Kadın modern hayatta güçlü erkeği tercih etse de evlilik ve ilişki içinde erkeğin kendisine açık olmasını istemektedir. Sorunlarını, ihtiyaçlarını, zayıflıklarını anlatmalarını beklemekte; evin tüm planlamalarını, sorunların çözümünü birlikte yapmak istemektedir. Ancak erkek küçük yaştan itibaren kendisine öğretilen kaygılarla hareket etmekte ve bunun faturasını da kadına ödetmektedir. Aile içinde ekonomik ve diğer sorunların erkeğin halletmesiyle ilgili algı, erkeğin algısıdır. Kadın erkeğin güçlü olmasını istemekte ancak hayatın birlikte yaşanmasını, kendisinin de sürece dâhil edilmesini beklemektedir. Erkek ise eksik, zayıf, güçsüz biri olarak görülmekten korktuğu için bunu yapmaya yanaşmamaktadır (Topkara, 2008, s. 44).

Bourdieu, toplumsal düzenin, üzerine kurulu olduğu erkek egemenliğini tasdik etme amacını güden devasa bir simgesel makine gibi işlediğini vurgulamaktadır (Bourdieu'dan aktaran Cournut, 2005, s. 63). Leyla Navaro da “İki Boy Ufak Pabuç” adlı kitabında, “pabuç” olarak betimlediği toplumsal düzenin, erkekler için iki boy geniş tutulduğu ifadesini kullanmaktadır. Bunun sosyal gerekçesi, her ne kadar erkeğin hayatını zor kazanmasına ve

aileyi geçindirme yükümlülüğüne karşı türetilmiş bir nevi korumacı hoşgörüyse de, bu çifte ölçeğin erkeklere sağladığı konforun yanında, yüklediği zorlukların da göz ardı edilmemesi gerektiğinin altını çizmektedir. Tarih boyunca erkeğin savaşlardan ve avlardan başarıyla çıkması, günümüzdeyse “hayatını kazanması ve aileyi geçindirmesi” gerekçelerine dayanılarak türetilmiş bu korumacı hoşgörü, birçok erkekte temel bir güven eksikliği ve derin bir kaygı kaynağı oluşturmaktadır. Çoğu erkek için doğuştan bahşedilmiş olan “üstün konum”, kendi ölçülerine göre dikilmemiş, ancak yine de, toplumca içine yerleşmesi beklenen, bol ve geniş bir giysi olmaktadır. Bu “üstünlük formasını” iyi taşıyabilmek için, birçok erkek benliğini şişirmek, “şişkin” göstermek zorunda kalmaktadır. Erkeklerin zayıflıklarını açıklayamaması, sürekli güçlü ve başarılı gözükmeye çalışması, taşınması zor, kaygı ve gerginlik yaratan ağır yükler olarak karşılıklarına çıkmaktadır. İktidarsızlık ve güçsüzlük kaygıları, o denli güçlü olmadığına bir gün ortaya çıkacağına gizli endişesi, erkeklerde başa çıkılması zor gerginlik ve stres odakları oluşturmaktadır. Sadece erkek olarak doğmuş olmanın sağladığı ayrıcalıklı konum ya da korunaklı iktidar, pek çok erkeğin, özüyle yabancılaşmasının yanında, ikili ilişkilerde olgunlaşmamış, ben-merkezci ve ergen davranışlar göstermesine de neden olmaktadır (Navaro, 2006, s. 37-38).

Dünya genelinde ruh ve sinir hastalıkları uzmanlarına başvuranların çoğunluğunun kadınlar olduğu saptanmıştır. Bunun temel nedeni, çoğu erkeğin hastalık, özellikle ruhsal ya da zihinsel rahatsızlık gibi durumları kabullenmeyişinde, bunları “erkeklik” ve “güçlülük” kavramlarına yakıştırmayışında aranabilmektedir. Çoğu erkek huzursuzluğunu, özellikle ruhsal rahatsızlıklarını görmezden gelmeyi ya da bastırmayı tercih etmekte; psikolog, danışman veya psikiyatriste başvurmayı bir zayıflık, çaresizlik göstergesi olarak algılayabilmektedir. Erkekler, bu mercilere başvurduklarının anlaşılmasının, işine ve iş çevresine kötü yansıtacağı korkusunu yaşayabilmektedir. Bu gibi nedenlerle, çoğu erkek, ruhsal sorunlarını bastırmak için, kendini daha fazla işe verme, suskunluk ve içine kapanma, TV, gazete, bilgisayar arkasına saklanma veya derdini alkol, kumar ve benzeri bağımlılıklarda boğma gibi telafilere yönelerek; ya da yeni ilişkiler veya heyecanlar peşine takılarak, gerçeklerden kaçmayı yeğlemektedir. Bu türden bastırma ve kaçış yöntemleri, zaman içerisinde psikosomatik rahatsızlıklara (ülser, gastrit, kalp yetmezliği, cinsel sorunlar, vb.) dönüşebilmektedir. Böylesine somut bir hastalık söz konusu olduğunda hekime başvurmak, erkekler tarafından nispeten daha kabul gören bir davranıştır (Navaro, 2006, s. 23). Bedensel acılar dayanılmaz olmadığı sürece doktora başvurmak, erkeklere zaaf ve güçsüzlük olarak öğretilmiştir. Hele hele ruhsal sorunlar için bir uzmana danışmak, çoğu erkeğin gündeminde dahi bulunmayan bir “zaaf”tır. Toplumsal konum ve cinsel rol kalıpları içinde depresyon,

kadınca varoluşun ayrılmaz bir parçası olarak algılanırken; erkek depresyonları pek fazla kayda geçmemektedir. Bunun önemli bir nedeni, erkeklerin, duyguları gibi, özellikle erkek egemen söylemce “zayıflık” diye nitelenen rahatsızlıklarını da kolayca kabul etmemeleri; doktora başvurmamaları ve açıklamamalarıdır. Navaro, erkeklerin çoğunlukla psikolog ya da psikiyatriste gitmeye karşı dirençlerinin temelinde yatan diğer etkenleri şöyle sıralamaktadır (Navaro, 2006, s. 25-26):

- Erkek olmanın sarp yolları, erkekleri erken yaşta duygu dünyasından uzaklaştırdığı için, duyguları içeren bir çalışma olan psikoterapi, pek çok erkeğe yabancı ve itici gözükabilir.
- Çoğu erkek yaşamakta olduğu sorunları en yakınlarına dahi açmamayı tercih eder. Sorununu ve sorunun yarattığı duyguları açıklamanın yolunu ve lisanını büyük bir olasılıkla öğrenememiştir.
- Hiyerarşi, erkeklerin dünyasında çok önemli bir olgudur. Bir uzmana danışmak, sıkıntısını açıklamak, “zaaf”ını göstermek, hiyerarşiyi önemseyen erkeklere çok zor gelebilir. Böyle bir başvuruda, “yardımına, desteğine muhtacım” mesajının algılanma ihtimali bile, ilişkilerde hiyerarşi ve iktidarı benimseyen erkekler için bir kaygı odağıdır.
- Bir hekime başvurmak, özel ilgi, duyulma ve olumlanma ihtiyaçlarını da giderir. Kendi lehlerine kurulu ataerkil düzende erkekler, özel ilgiye, olumlanmaya, duyulmaya ya da kabul görmeye kadınlar kadar ihtiyaç göstermezler.
- Yakın ilişkiden ve evlilikten doğan sorunlar sıklıkla kadınların sorumluluğuna terk edildiğinden, erkekler genelde psikolog veya psikiyatra, sorunlara çare bulmak için değil, ancak ilişkiyi kaybetme sürecinde başvururlar.

İş başarısı, güç ve iktidar beklentileri, toplumsal statü ve maddi başarıya ulaşma stresi, “bağımlılık” adı altındaki bağıllık korkuları, güçlülük ve tekillik adına yaşanan ruhsal yalnızlık, duygularını yâdsıma ya da bastırma, paylaşma ve yakınlaşmadan kaçınma eğilimleri genelde erkekleri depresyona hazırlayan önemli kültürel etkenlerdir. Erkekler, özellikle başarısızlık durumlarında; maddi kazanç ve toplumsal statü sağlamakta yetersizlik yaşadıklarında; cinsel iktidarsızlık, güç kaybı ve yaşlanmaya yüz tutma durumlarında; önemli

rahatsızlıklar yaşadıklarında, birincil ve anlamlı ilişkileri bittiğinde depresyon geçirmektedirler (Navaro, 2006, s. 61).

Depresyonda olan erkek ile kadının farklı davranış kalıpları sergiledikleri gözlenmektedir. Depresyonda olan erkeklerin büyük bir çoğunluğu suskun kalmayı, kabuğuna çekilmeyi, iletişimi kesmeyi tercih ederek, içinde bulunduğu depresyon durumunu bir anlamda yok saymaktadır. Çünkü güçsüzlük yaratan depresyon durumu, erkekte utanç duygusunun oluşmasına neden olmaktadır. Bazı depresif erkekler ise durumlarını örtbas etmek için içki, kumar, madde bağımlılığı, öfke, saldırganlık, şiddet gibi çeşitli zarar verici durumlara yönelebilmektedir. Depresyonda olan erkeklerin belki de en önemli ortak noktaları ise etraflarındaki bireylerin onları sorgulamasından ve yakınlık göstermelerinden hoşlanmamalarıdır. Buna imkân vermemek için de, içinde buldukları depresyon durumunu yok saymaya çalışmaktadırlar.

Depresyon açısından istatistiklere bakıldığında, erkeklerin depresyonu daha çok ayrılık ve boşanma durumlarında, kadınların ise evlilik süreci içerisinde yaşadıkları gözlenmektedir. Erkek egemen toplumlardaki çoğu evlilik, erkeğin yaşam konforu yörüngesinde kurulu olup, kadınları bu konforu sağlamakla görevlendirmiştir. Evlilik kurumunun ya da birlikteliğin konforu ve desteğine dayanmış pek çok erkek, boşanmayı “ayağının altından çekilen bir halı” olarak algılamaktadır. Çünkü evlilik kurumu, zamanında kadınlara bir statü ve maddi güvence getirmişse de, temelde erkeklerin ve çocukların yörüngesinde kurgulanmış bir yaşam düzenini ifade etmekte ve erkeğin dış dünyadaki mücadelesini ve günlük yaşamını düzenleyici, destekleyici öğeleri içermektedir (Navaro, 2006, s. 187-191). Bu açıdan baktığımızda, erkeklerin yaşadıkları depresyonun, ayrılık ve boşanma durumlarında belirginleşmesi şaşırtıcı bir durum olmamaktadır.

3.4. “Erkeklik” Kavramına İlişkin Algılamaların Türkiye Boyutu

Erkeklik kavramının dünya genelindeki algılanış biçimleri hakkında fikir edinmeye çalıştığımız erkeklik kavramına ilişkin algılamaların uluslararası boyutu başlıklı bir önceki konumuzda, dünya genelindeki erkeklik algılamalarına dair genel bir profil çizmeye çalıştık. Buradan hareketle ülkemizdeki erkeğe ve erkeklik kavramına ilişkin algılamaları da ortaya koymaya çalışmak konunun bütünlüğü açısından yararlı olacaktır.

Günümüz “modern” toplumlarının birçoğunda olduğu gibi Türkiye’de de hâkim erkeklik klişesinin sertlik, saldırganlık, şiddet, öfke ve en önemlisi uzlaşmazlık olduğu bilinmektedir. Bunların karşıtı olan ve kadına uygun sayılan özellikler, söz gelimi yumuşaklık, sevecenlik, yapıcı ve uzlaşmacı olmak, erkeğe atfedildiğinde zedeleyici ve aşağılayıcı olup erkeklikten nasibini almamışlık anlamına gelmektedir (Atay, 2004, s. 11-12).

Türk toplumunda hâkim olan erkeklik algısına göre erkek, her zaman başarılı; maddi, manevi ve cinsel olarak güçlü; iktidar ve yetke sahibi; her zaman kazanan taraf olmak zorundadır. Erkek, her şeye çözüm getirecek güçte olmalı, duygularını asla belli etmemeli, alkole ve sigaraya karşı dayanıklı olmalı ve en önemlisi, her zaman her konuda kadından üstün olmalıdır. Hem kadın hem de erkek, toplumun kendisinden beklediği normlara uygun davranmak için çabalamalıdır. Erkekliğin biyolojik değil, kültürel bir olgu olması; verili değil, kazanılan bir durum olması ve her an yeniden oluşturulması, erkeklerin devamlı olarak erkekliklerini ispatlamasını mecbur kılmaktadır. Bununla birlikte erkekliği kaybetme korkusu, erkeklerin sürekli bir kaygı durumu yaşamalarına yol açmaktadır.

Toplumda soyun aktarılması, mirasın devredilmesi ve ekonomik güce sahip olma ile çocuklar ve kadın üzerinde tam yetkiye sahip olma gibi temel görevlerin erkeklere verilmesi anlamına gelen ataerkillik varsayımına göre erkekler, doğal yapılarının bir özelliği olarak daha akılcı ve daha güçlü olmakla birlikte, yönetmek ve egemen olmak için yaratılmışlardır. Erkeklerin gücü elde etmiş olmaları da, kadınları ikinci plana itmektedir (Demez, 2005, s. 61).

Ülkemizde ataerkil yapının eğitilmiş genç nesille birlikte değişim geçirdiği ancak hala hüküm sürdüğü görülmektedir. Kadın ve erkek, ataerkil sistemin bir uzantısı olarak iki farklı kutup biçiminde algılanmaktadır. Türkiye’de erkek olmanın özcesi, kadın gibi olmamaktır. Kadın gibi gülmemek, yürümek, giyinmemek, kadının yaptığı işleri yapmamak, yapıyorsa bile bunları makul sınırlarda tutmak, erkekliğin tanımının yapılmasını

kolaylaştırmaktadır. Tersinden bakarsak, Türkiye’de sert, güçlü ve yetke sahibi olmak bir bakıma erkek olmayı vurgulamaktadır. Asıl ilginç olan ise bu durumun kadınlar tarafından da onaylanıyor olmasıdır. Onaran, Bükler ve Bir’in araştırmalarının sonuçlarında, kadının evde çocuk yetiştirmesini, erkeğin de evi dışında çalışmasını onaylayan ve işbölümünün böyle olması gerektiğini düşünen kadınların oranının oldukça fazla olması erkek egemen söylemin kadınlar tarafından da onaylandığını kanıtlamaktadır. Kadının özel alanında kalarak, erkeğe bağımlı bir yaşamı benimsemesi, erkeğin kamusal alandaki güç ve yetkeye dayalı bağımsız yanını meşrulaştırmaktadır (Yüksel, 2001, s. 89). Ataerkil sistemin gündelik yaşamın birçok alanında erkeklere tanıdığı üstünlük ve avantajlar açık bir şekilde gözlenmektedir. Ancak buna rağmen, ataerkil yapısını korumaya devam eden Türk toplumunda erkek olmanın ve erkeklığe yüklenen rolleri karşılayabilmenin aslında hiç de kolay olmadığı konusundaki görüşler de her geçen gün yaygınlık kazanmaktadır.

Gilmore, erkeklerin ataerkil ağ içerisinde kadınlar gibi kısıtlanmış olmadıklarını ifade etmektedir. Kadınlar, her an erkeklerin kontrolü altındadırlar; her kadın genelde en azından bir erkeğin koruması ve kontrolü altındadır. Tüm hareketleri, erkek ve tüm ataerkil sistem tarafından denetlenmekte ve sınırlanmaktadır. Erkekler, her ne kadar ataerkil sistem içinde eziliyor olsalar ve ona boyun eğmek zorunda kalsalar da, belirli bir ideolojik ve politik iktidarı paylaşmaktadırlar. Bu iktidarın paylaşıldığı hiyerarşinin içinde olmak, erkeklere göreli bir özgürlüğü ve serbestliği tanımaktadır (Gilmore, 1990, s. 221-222’den aktaran Dermen, 2001, s. 25). Bununla birlikte Gilmore, erkeklığın doğal bir süreç olmadığını; içinde birçok garipliği barındırdığını; kendini sürekli yenileyen erkeklik nosyonunun sorunlu olduğunu ve bu nosyonu kazanmak isteyen erkek çocuğun sosyo-kültürel gelişmenin bütün aşamalarını içeren bir testten geçmek zorunda olduğunu da ifade etmektedir. Gilmore’a göre de erkeklik, öğrenilecek ve kazanılacak bir şeydir.

Ataerkil ‘Türk Erkeği’nin yetiştiği geleneksel ortamın algılama biçimini yansıtan atasözleri ve deyimlerimize göz attığımızda, toplumumuzda kadına ve erkeğe yüklenen anlamlar; kadın ve erkekten beklenenler; kadın ve erkeğe ilişkin yargılar konusunda ipuçları elde etmekteyiz.

- “Adamı ar, avradı er zapt eder.” Erkek ar duygusuyla kendini kontrol edebilirken yani eylemlerinin denetimini kendi kendine yapabilirken, kadının kontrolü erkeğin elindedir.

- “Avrat attır, gemini boş tutma.” Kadın tıpkı bir at gibidir, sürekli denetlemek ve kontrol etmek gereklidir. Atın gemini boş tuttuğumuzda nasıl ki kaçıp giderse, kadının da sürekli baskı altında tutulması gerekir.
- “Kadın kısmı karayazılıdır.” Kadının doğuştan talihsiz ve kötü yazılı olduğunu kabul etmek gerekir.
- “Kadın yatakta, bebek beşikte sevilir.” Erkek karısını ve çocuğunu şımartmadan gizli gizli sevmelidir.
- “Oğlan büyür koç olur, kız büyür hiç olur.” Erkek çocuk ailenin geleceğinin garantisidir. Bu nedenle üstüne titrenir, özenle büyütülür. Kız çocuk ise, el kapısına gideceğinden yaşlılıkta annesi ve babası için değer ifade etmez.
- “Oğlum olsunda ot kökü olsun.” “Oğul olsunda bok böküğünden olsun.” Bu atasözleri de her durumda değerli ve tercih edilenin erkek çocuk olduğunu vurgulamaktadır.
- “Erkek vefakâr, kadın cefakâr olmalı.” Kadın çile çekmeli, acılara dayanmalıdır. Her sıkıntıya boyun eğmeli, erkeğine destek olmalıdır.
- “Erkek eşeğin anırmazı olmaz.” Erkek dediğin sert, gürültücü, kavgacı olmalıdır (Bölge Ağızlarında Atasözleri ve Deyimler, 1996’dan aktaran Demez, 2005, s. 130-132).

Yukarıda değindiğimiz atasözleri ve deyimlerde de vurgulandığı gibi, Türk toplumunda erkek olmak, erkek çocuğa sahip olmak bir ayrıcalık olarak kabul edilmektedir. Kadın ise erkeğin kontrolü ve denetimi altındadır. Türk toplumunun toplumsal cinsiyet yapılanmasına hâkim olan bu anlayışta ataerkil sistemin etkisi açıktır. Ataerkil sistemin erkeklerin lehine işleyen bir yapı olduğu ortadadır. Ancak yaşanan hızlı toplumsal değişimler nedeniyle ataerkil yapının dönüşüme uğradığı; bununla birlikte Türk toplumundaki toplumsal cinsiyetle ilgili kalıpyargıların da değişmeye başladığı görülmektedir.

Yüksel (2001, s. 84-88), Gaylin’in nasıl gerçek erkek olunacağına dair değerlendirmelerini Türk toplumuna ve Türk erkeğine uyarlamış ve ilginç sonuçlar elde etmiştir. Gaylin, normlara uygun olma konusunda, erkeklerin kadınlardan daha çok zorlukla karşılaştığını ileri

sürmektedir. Gaylin'e göre, kız çocuğunun kadın olmasına güçlü genetik emirler kılavuzluk etmektedir. Erkek çocuğun erkekliğe geçişi ise üç basamakta gerçekleşmektedir: (1) Anneden ve kadın dünyasından kopmak, (2) bir ritüel yardımıyla erkekliğe geçiş ve (3) erkek toplumuna içine kabul edilmek. Bir erkeğin erkek olarak kabul edilmesi için kadın dünyasından ve sevgi nesnesi olarak anneden uzaklaşması zorunludur. Erkek olmanın özce kadın gibi olmamak biçiminde algılandığı Türkiye'de, erkek zaten anneden ve kadın dünyasından kopuk olmak zorundadır.

Topkara (2008), anneden kopmayı başarabilen, babayla yakınlaşan çocuğun babayla özdeşim kurduğunu; babanın sahip olduğu güce, imkâna sahip olmak için onun gibi olmaya çalıştığını; babanın davranışlarını taklit ettiğini söylemektedir. Erkeğin babası gibi davranmaya başlaması, gerçek bir erkek kimliğini edinmesini sağlamasına yardımcı olmaktadır. Araba kullanmayı öğrenmek, onun gibi kavga edebilmek, hakkını aramak, para kazanmak, çalışmak, kadını elde etmek, aileye sahip olmak, erkeklerle mücadele edebilecek kadar kendine güvenmek, gözünü kavgadan sakınmamak gibi tüm bu davranışlar erkek çocuğa ancak baba tarafından verilebilecek şeylerdir. Anne bunları veremez. Babayla özdeşim kuran çocuk, gerçek bir erkek olmak için en önemli adımı atmaktadır.

Erkekliğe geçiş dini törenler, ritüeller yardımıyla sağlanmaktadır. Eski Türk boylarında erkek çocuğun isim kazanması ve ata, silaha, askere, otağa sahip olup evlenmesi ancak kahramanlık yapmasıyla olanaklıyken; Müslüman ülkelerde erkekliğe geçiş için en önemli aşama erkek çocuğun sünnet edilmesidir. Bunun yanında kısa pantolondan uzun pantolona geçiş, hız ve özgürlük sağlayan ve biyolojik açıdan erkeksi hissettiren araçlar olarak önce bisiklet ve ardından otomobil sahibi olmak, ilk içki, ilk sigara, ilk cinsel deneyim ve kadınlarla birlikte olma sayısı, bıyık ya da sakalın çıkması, ilk traş, evden uzak ilk seyahat, askerlik, diploma, meslek ve unvan sahibi olmak erkek dünyasına kabul edilmenin aşamaları olarak karşımıza çıkmaktadır (Gaylin, 1992'den aktaran Yüksel, 2001, s. 86).

(<http://www.komikdunya.com/komikresim/turkiyemden-manzaralar/1654/erkeklik-diplomasi> / 22.04.2009).

Türk toplumunda rakı içmek ve çok tüketip, dayanıklılık göstermek, geç saatlere kadar dışarıda kalmak, çapkınlık yapmak, yalnızca erkeklere özgü birer mekân olan kahvehane ve meyhaneye gitmek en önemli erkeklik göstergelerindedir. Yüksel (2001, s. 88), eski Türk boylarından bu yana “at, avrat, silah” üçlemesinin ufak değişikliklerle de olsa varlığını sürdürdüğünün altını çizmektedir. Günümüz Türk toplumunda ‘at’ın yerini, önemli bir toplumsal statü göstergesi halini alan otomobil almıştır. Gaylin’in cinsel güç ile erkeklik arasında kurduğu ilişki Türk toplumu için de geçerlidir. Çapkınlık, Türk toplumunda geleneksel değerlere karşın, üstü kapalı da olsa evli erkek için bile hoş karşılanması gereken bir durumdur. Ne de olsa erkeğin ilişkileri elinin kiridir anlayışı söz konusudur. Erkek, kadına her anlamda sahip olmak ve kadın karşısında yine her anlamda üstünlüğünü kanıtlamak zorundadır. Silah sahibi olmak ise hala geçerliliğini koruyan bir göstergedir. Sevgilisini başkasıyla gören ya da sevgilisi tarafından terk edilen erkeklerin silaha sarılıp cinayet işlemlerinin ardında yatan neden de, erkeklik göstergesi olarak kabul görmesinden kaynaklanmaktadır.

Gündelik yaşamımızın birçok alanında toplumumuzda erkeğe biçilen rollerin anlamının, ‘erkek adam dediğin...’ sözüyle başlayan cümlelerle sık sık hatırlatıldığına ve pekiştirildiğine tanık olmaktadır. Bu hatırlatmalarla birlikte toplumumuzdaki erkekler, kendilerini toplumun beklediği ve istediği gibi olmaya mecbur hissetmekte; kazandırılmaya çalışılan rollerin dışına çıkmamaya özen göstermekte ve ‘erkek olmanın’ gereklerini yerine getirmek istemektedir. Erkek, hayatının her döneminde güçlü, cesaretli, başarılı olmak zorunda olmasının istendiğinin farkına varmaktadır. Erkek, hiçbir konuda zayıflık göstermemeli, başarısız olmamalı, yani erkeklik rollerine ters düşecek hiçbir davranışta bulunmamalıdır. Toplumumuzda kadınların erkeksi özelliklere sahip olmaları bir üstünlük göstergesi olarak algılanırken; erkeklerin kadınsı özellikler taşıması dışlanmalarına neden olmaktadır. Geleneksel cinsiyet rolleri, kalıpyargılar, kadınlarla erkeklerin farklı oldukları inancı ve bu inançtan doğan beklentiler hem kadın hem de erkek için oldukça olumsuz sonuçlar doğurabilmekte; bireylerin kendilerini gerçekleştirememelerine, mutsuz ve sağlıksız olmalarına yol açabilmektedir.

Psikolog Mustafa Topkara, “Kadın Beyni Nasıl Çalışır?” (2007) ve “Erkek Psikolojisi” (2008) adlı çalışmalarında toplumun kadın ve erkekte beklenenlerini kadın ve erkeği betimlediği şu sözlerle açık bir şekilde ortaya koymaktadır:

<u>ERKEK</u>	<u>KADIN</u>
Erkek dediğin sözünün eridir...	Kadın duyguları yaşamaz, kullanır...
Erkek dediğin ağlamaz...	Kadın anlaşılmak ister...
Erkek dediğin yalan söylemez...	Kadın acımasızca eleştirir...
Erkek dediğin güçlüdür...	Kadın bağırp çağırır...
Erkek dediğin isterse alır...	Kadın alışveriş tutkunudur...
Erkek dediğin kendine güvenir...	Kadın duygularını bastırır...
Erkek dediğin dürüsttür...	Kadın bekler...
Erkek dediğin boyun eğmez...	Kadın bencil bir çocuktur...
Erkek dediğin mücadelecidir...	Kadın hissettiği gibi davranmaz...
Erkek dediğin evin reisidir...	Kadın yargılar...
Erkek dediğin çalışkandır...	Kadın her zaman şikâyet eder...
Erkek dediğin merttir...	Kadınlar kıskanmayı bilmez...
Erkek dediğin ana kuzusu değildir...	Kadın suçlar...
Erkek dediğin babasından korkmaz...	Kadın yoğun ilgi bekler...
Erkek dediğin iktidardır...	Kadın kapris yapar...
Erkek dediğin adam gibi adamdır...	Kadın temizlik düşkünüdür...
ASLINDA HİÇ DE BÖYLE DEĞİLDİR...	Kadın bağlanmaktan korkar...
	Kadın ağlarken güler...
	Kadın naz yapar...
	Kadın aldatır...
	Kadın mazeret bilmez...
	Kadın söylemez, söylenir...

Topkara, Türk toplumunda kadının erkeği nasıl algıladığı irdelendiğinde, kadının erkeğe bakış açısının, erkeklerle kurduğu ilişkiyi belirlediğini ve Türk kadınının erkeği genelde, “sapık”, “abi” ve “baba” algısı üzerinden tanıdığını ifade etmektedir. Topkara’ya göre baba algısı, kadının eksik olan duygularını kapatma ihtiyacı olarak ortaya çıkmaktadır. Kişilik yapısı oturmamıştır. Karşı cinsle karşı cins olduğu için değil, kendisini önemli, özel hissettiren, koruyan, kollayan, nazını kaprisini çeken, asla terk etmeyecek, hep onun duygularını önemseyecek bir baba gibi algıladığı için yakınlaşmaktadır. Ancak baba, kızı

olduğu için onun yaptığı davranışları sadece naz olarak yorumlayıp, gülümseyip, geçip giderken, erkek bu şekilde davranmamakta; kadının yaptığı davranışları kendisine alınmış tavırlar olarak algılamaktadır. Topkara, ikinci olarak, kadının kendisini koruyacak kollayacak erkeklerin dışındaki tüm erkeklere sapık algısıyla baktığını; uzak durulması gereken kişiler olarak gördüğünü; sokağa çıktığında, otobüste, restoranda, hemen her sosyal mekânda bu algı ile hareket ettiğini de vurgulamaktadır. Kadınlar için daha samimi, tanıdık ortamlarda erkek; ilgisi alınması gereken, dikkatleri üzerine çekerek tatmin sağlandığı, kendine güven nesnesi olarak kullanılırken, sosyal hayatta hepsi birer sapık oluvermektedir. Bu algının oluşmasındaki en büyük neden, kadının cinsel olarak kendini koruması gerekliliğinde yatmaktadır çünkü cinsellik, kadında kutsal bir şeydir ve mutlaka korunmalıdır. Bununla birlikte erkeğin, kadının cinselliğini kendisine ego nesnesi yapması da, kadının tedirgin olmasına yol açmaktadır. Erkeğe sapık olarak yaklaşan kadın, kendini ondan uzak tutmaya ve cinselliğini sürekli olarak korumaya çalışmaktadır. Topkara, son olarak da, kız kardeşin evde mücadele ettiği erkek kardeşe denk düşen ağabey algısından söz etmektedir. Erkek kardeş hem kendisinden üstündür hem de onun hayatına sürekli karışmaya çalışıyordur. Ağabeyi tarafından yeterince değer görmeyip sürekli kısıtlanan kadın, erkeğe kendini teslim etmeyip kendini ondan korumaya çalışan bir tavır içerisine girmektedir. Erkeği bu şekilde gördüğü için ona bağlanmaya korkmakta, duygularını göstermeye çekinmektedir. Çünkü duygularını göstermesi ve ona bağlandığını hissettirmesi demek, erkeğin onu sınırlaması ve bir köşeye kapatması anlamına gelmektedir (Topkara, 2008, s. 179-185).

Türkiye’de pederşahilik olarak bilinen, büyük ve yaşlı erkek-babanın tartışmasız bütün genç erkekler, kadınlar ve çocuklar üzerindeki otoritesini tanımlayan pederşahi erkeklik artık yok olmaktadır. Kandaşlık kültürünün yaşlı erkeğe verdiği aileyi/cemaati/aşireti yönetme görevi, toprağa ve kana dayalı yaşam biçimlerinin önemini yitirmesine paralel olarak, kendini bir sonraki kuşağa dahi devredemeyecek şekilde ortadan kalkmaktadır (Sancar, 2009, s. 111). Sancar, aile modellerindeki değişime, erkeklerin aile içi otoritesindeki değişim açısından baktığımızda, baba-oğul arasındaki iktidar mücadelesi/paylaşımının farklı gerçekleşme biçimleri ve pratikleri ile karşılaştığımızı belirtmektedir. Bu bağlamda, hanedeki en yaşlı ya da güçlü erkeğin otoritesi altında cinsiyete ve yaşa dayalı patriarkal hiyerarşilerin yerine, bir kadın ve bir erkek arasındaki aşka, mahremiyete, sevgiye ve karşılıklı “gönüllü” bağlılığa dayalı “modern aile”nin geçtiği iddiası yaygın bir şekilde kabul görmeye başlamaktadır. Söz konusu modern ailede babanın/yaşlı erkeğin mutlak otoritesinin yerini kadınla erkeğin karşılıklı, gönüllü aşk ilişkisine bıraktığı iddiası en çok feministler tarafından sorgulanmaktadır. Feministler, ister babanın, isterse kocanın iktidarı olsun, kadınlar ve

çocuklar üzerindeki erkek hâkimiyetinin sürdüğü modern düzeni birbirine benzer “eril tahakküm” biçimleri olarak kavramsallaştırmayı tercih etmektedirler. Sancar’a göre yaşlı erkek iktidarı yerine, kendi ailesini kurup geçimini sağlamak için kapitalist piyasada emeğini satan genç erkeğin iktidarının geçmesi ile ortaya çıkan şey ancak erkek egemenliğinin farklı biçimleridir. Genç bir aile reisinin iktidarının, babasının iktidarından farklı bir “erkeklik tarzı” olduğunu kabul etsek bile değişen şey, babanın kendi oğlu üzerindeki hâkimiyetinin yok olmasıdır. Erkeklerin kadınlar üzerindeki hâkimiyetindeki değişimler ise meselenin ikincil boyutudur. Oğulun babası karşısındaki konumunda meydana gelen değişim, genç erkeğin hem “üretken işgücü” hem de “vatandaş” olarak endüstriyel kapitalist toplumun kurucusu ve onun “modern hukuku”nun haklar tanıdığı birey haline gelişinin sonucudur; aynı değişim ise erkek tahakkümü altındaki kadınlar için söz konusu değildir.

Sinan Akyüz, ‘bir erkek hakları savunucusu’ olarak yazdığı ‘Etekli İktidar’ adlı kitabında “sınırlarını genişleten kadınlar” ve ‘köşeye sıkıştırılmış erkekler’ ifadelerini kullanarak, yeni Türk erkeğinin tanımını yapmaktadır. Akyüz’e (2003, s. 121) göre yeni Türk erkeği “futbola, maddiyata, cinselliğe, prestij ve statüye önem veren, çocuk yapmak için evlenmek isteyen, poligamiyi çoğunlukla bir alternatif yaşam biçimi olarak kabul eden, kadının maddi sorumluluğunu almayı eskisi gibi sürdüren, teknolojik gelişmelere son derece açık, dünyayı keşfetmek için turistik gezilere çıkmak isteyen, arkadaşlıklarını daha hızlı tüketen, maddi çılgınlıkları uğruna oy vereceği partiyi değiştirebilen, aile bağlarına yine de önem veren, eskisine oranla daha bireyselci bir kimlik” sergilemektedir.

Akyüz’e göre, günümüzde erkeklerin önünde; toplumun kafasındaki geleneksel erkeklik ve yeni kadının kafasındaki ideal erkek tanımı olmak üzere iki erkeklik tanımı vardır. Aslında bu durum erkeklerden çok Türkiye’nin koşullarına gönderme yapmaktadır. Modernleşme çabalarını sürdüren Türk toplumunda bu arada kalmışlık durumu uzun yıllardır devam etmektedir. Türk insanı sadece erkeklik değerleri alanında değil, hemen hemen her alanda geleneksel değerlerle modern değerler arasında sıkışıp kalmaktadır. Geleneksel erkeklik tanımının artık çağın gereklerine uymadığı, kadınların kafasındaki erkek tipinin ise yapay ve kadınlar tarafından oluşturulmuş olduğu için gerçeği yansıtmadığı söylenmektedir. Kadının çalışma yaşamına girmesiyle, geleneksel kadın kalıbından çıktığı, ancak pek çok erkeğin kadınlara geleneksel kadın kalıbına göre davranmaya devam ettiği gözlenmektedir (Demez, 2005, s. 178-179).

Demez (2005, s. 179), “erkeksengel.net” adlı internet sitesini buluşma noktası olarak kabul eden erkeklerin, sitede yukarıda bahsettiğimiz iki erkeklik kalıbını da reddederek kendilerine yeni bir erkeklik kimliği oluşturmak amacıyla bir araya geldiklerini belirtmektedir. Onlara göre geleneksel erkek kimliği, köy ortamında oluşturulmuştur. Ama artık kentlerde çalışan kadın karşısında yaşanmaktadır ve artık yeni erkek kimliği bu ortamın ve kadının özelliklerine göre belirlenmelidir. Erkeğin yeni kadın karşısındaki konumunu ve haklarını belirlemek, yeni bir kimlik yaratmak ve yeni durumlara karşı geç kalmadan hareket planı belirlemek bu sitenin amaçlarından. Diğer bir internet sitesi “gizlicennetler.com” da ise çağdaş erkeğin özellikleri karikatürize edilerek şu şekilde belirtilmektedir:

“evde çubuklu pijamayla ya da kolsuz atletle dolaşmayan, vücut sabununu ve şampuanını sık sık tüketen, dişçisini fırçalamak yerine dişlerini fırçalayan, gittiği lokantada eşyle karşılaştığı zaman yadırgamayan, bıyiksız da erkek olunabileceğine inanan, dönüşlerde sinyal vermeyi unutmayan, her akşam bara gitmek yerine evinde kendine zaman ayıran, kepabla viski içmeyen, giyiminde klasik renklerin dışına çıkabilen, sergisine gitmediği için bir sanatçının resmini almayan, kadınlara karşı seçici davranabilen, çocuğunun altını karısıyla birlikte aynı süre içinde değiştirebilen, saunada puro içmeyen, arabasını ulaşım amacıyla kullanan, emrinde çalışan bayanları yemeğe çıkmaya zorlamayan, hediye ile rüşveti birbirine karıştırmayan, uçağın kapıları açılmadan ayağa kalkmayan, sporla gazete ve televizyonun dışında da ilgilenebilen, senede iki kez gittiği konserde uyuklamayan, teknolojiyi satın alırken Batılı olup kullanırken Doğulu olmayan, her gittiği yere kırmızı gül götürmeyen, tiyatroya davetiye dışında bilet alarak da gidebilen, konuşmalarını küfür ve argodan arındırabilen, nereye nasıl park edileceğini bilen” (Demez, 2005, s. 184).

Demez, bu özellikler incelendiğinde, çağdaş erkeğin geleneksel özelliklerin etkisinden kurtulmadığının ima edilerek eleştirildiğini ya da erkeklerin çoğunun yukarıda anlatılan biçimde davrandıkları düşünülerek, modern erkeğin özelliklerinin ne olmaması gerektiği, yaygın erkek davranışlarından hangilerini geride bırakması gerektiği yönünde tavsiyeler verildiğini ifade etmektedir. Demez “Kabadayıdan Sanal Delikanlıya Değişen Erkek İmgesi” adlı çalışmasında Türkiye’de tarihsel süreç içerisinde değişen erkek imgesini incelemekte ve Türk erkeğinin yeni konumunu değerlendirmektedir. Demez’e (2005, s. 25) göre, Osmanlı’nın kendini mahallenin namusunu korumakla yükümlü kabul eden “kabadayı” erkeğinden, günümüzün kişisel bakımına ve imajına özen gösteren metroseksüel erkeğine dönüşen Türk

erkeği merak konusu olmaktadır. Bununla birlikte Demez, etkisini yitiren bazı rollerin boşluğunun nasıl ve hangi yeni değerlerle doldurulduğu, yeni kadın ve yeni erkeğin özellikleri, yeni değerlerin yeni toplumsal yapı ile olan ilişkisi sorgulanmadığı takdirde kadın çalışmalarının bir ayağının hep eksik kalacağını da ifade etmektedir.

N. Aysun Yüksel “Tarkan – Yıldız Olgusu” adlı kitabında kadın ve erkeğin iki zıt kutup olarak algılandığı bir toplumda, bu gerilime yansıttığı imgeyle başkaldıran bir yıldız olarak Tarkan’ı (Tevetoğlu) incelemektedir. Yüksel’e göre kadınsı özelliklere sahip olmanın bir erkek için alçaltıcı olduğu Türk toplumunda, Tarkan radikal bir çıkışla yıldızlaşmayı başarabilmiştir. Tarkan’ın kendini sunum şeklinin Türkiye’deki yerleşik erkek değerleriyle örtüşmediği açık bir şekilde görülmektedir. Tarkan erkek kimliğinde gizlediği bir kadınsılıkla kendini bir arzu nesnesi olarak sunmaktadır.

Yüksel (2001, s. 90), Carl Gustav Jung’un ‘anima’ ve ‘animus’ kavramlarından yola çıkarak Tarkan ile ilgili bir çözümleme yapmaya çalışmaktadır. Jung, erkeğin içinde saklı bulunan kadını *anima*, kadının içinde saklı bulunan erkeği ise *animus* olarak adlandırmaktadır. Umulan, erkeğin kendi benliğinde varolan bilinçdışı dişi ögeyi, kadının da kendi benliğindeki bilinçdışı erkek ögeyi kabullenmesidir. Ancak, bir erkek genel olarak kendini erkek yanıyla tanıtmakta, dişilik yanını astar gibi içine giymektedir. Kadın ise bunun tam tersini yapmaktadır. Bunu toplumsal değerler de pekiştirmektedir. Özellikle Türk toplumunda kadının erkeksi değerlere sahip olması övgüye değer bulunurken, kadınsı hassasiyet ve niteliklere gönderme yapan erkekler dışlanmaktadır. Bu bilgiler ışığında bakıldığında, “Türkiye’nin Madonna’sı olacağım” sözü Tarkan için rastlantısal değildir. Sekse ve cinselliğe dair tüm tabulara başkaldıran Madonna’ya öykünen Tarkan kadınsı hassasiyet ve niteliklere gönderme yapmaktan çekinmemekte ve bir tabuyu yıkmaktadır. Kadınsı yanını alışıldık eğilimin aksine içine astar olarak giymemekte, onu kumaşın görünen yüzü olarak dışa vurmaktadır. Düzkan, yepyeni biçemiyle Tarkan’ın yepyeni bir erkek modelini yansıttığını; kendisini arzu nesnesi olarak sunduğunu ancak bu sunuşun eşcinselliği değil, ancak kadınların bildiği bir cazibeyi kapsadığını ve Tarkan’ın kadınsı değil, yalnızca kadınlar kadar çekici olduğunu belirtmektedir (Düzkan’dan aktaran Yüksel, 2001, s. 90). Yüksel, bu haliyle Tarkan’ı “animasıyla barışık erkek” olarak tanımlamakta ve Tarkan’ı şu sözlerle anlatmaktadır:

(...) Kadınların özlemini duyduğu hassas, duyarlı, içindeki kadınla barışık, duygularını da cinsel arzularını da dışavuran bir erkek. Erkeklerinse hep bastırdıkları duyguları onlar adına salıveriyor. Bedenini özgür bırakıyor. İsterse ağlıyor, isterse kahkahalarla gülüyor. Kadın ve erkeği zıt kutuplarda konumlandıran sisteme, bu kutuplaşmadan doğan gerilimi yumuşatarak başkaldırıyor. (...) Tarkan erkekten güç, yetki ve sertlik bekleyen ve erkeğe ne olursa olsun kadından üstün olması gerektiğini dayatan bir toplumda kadın değerlerini öne çıkarmakta bir sakınca görmüyor. Kendini bir arzu nesnesi olarak sunup, kadınları içlerindeki animusla yüzleştiriyor. Bunun bir kanıtı olarak bir ilaç firmasının yaptığı araştırmanın sonuçları verilebilir belki. “Partnerinizin kim olmasını isterdiniz?” sorusuna verilen yanıtların sonuçlarına göre, Tarkan % 28’lik bir oranla en çok arzulanan erkek olarak belirir. Türk kadınının düşlerini süsleyen yeni erkektir Tarkan. Duyarlı, anlayışlı ve hassas olduğu kadar çekici, bedeniyle barışık ve onu sunmaktan çekinmeyen yeni erkek modeli, Türk kadınının yeni idolüdür...

Türkiye’de “erkeklik” kavramı bağlamında yakın zamanlarda ortaya çıkan tartışma konularından biri metroseksüel erkek kavramı etrafında ortaya çıkmıştır. Metroseksüel erkek kavramının tanımı, kapsamı, ortaya çıkışı, algılanma tarzı irdelenmeye çalışılmaktadır. Türkiye’de metroseksüel erkekler hakkında çalışan Semra Kardeşoğlu, kadınların ideal erkek modellerinin değişmesi ve çeşitlenmesinin erkeklerin metroseksüel olması konusunda önemli bir baskı kurduğunu belirtmektedir.

Kardeşoğlu’na (2004) göre, çocukluktan itibaren kazanmaya, hırslı olmaya, ağlamamaya, savaşmaya, mücadele etmeye, korumaya alışkın olan erkekler hem yorulmuşlar hem de kafaları karışmıştır. Özellikle de şehirli erkeklerin kafası daha fazla karışmıştır. Hayatın her alanını kadınlarla paylaşan, çoğu kolları ile değil beyniyle iş yapan, yine çoğu oturdukları bölgelerden kilometrelerce uzaklardaki plazalara gün boyu tıkılan, eşi anne olup işi bıraktığında daha da fazla kendini güçlü hissetmek için durmadan gaza basan, elde ettikleri hayat standardını düşürmemek, gidilen restorandan, sahip olunan otomobilden, evden daha aşağısına inmemek için durmadan çalışan, hatta çoğunlukla çalışırken ölen erkekler olmaya başlamışlardır. Hayatın ve kadınların yoruculuğu ve karışıklığı erkekleri iç dünyalarına döndürmüştür. Erkeklerin de artık kimim, ne istiyorum, nasıl bilinmek istiyorum, kendimi nasıl mutlu edebilirim, nasıl daha fazla dikkat çekerim gibi soruları sormaya başlamalarıyla birlikte, daha önceden yıkılan “fedakâr anne” kalıbından sonra, “fedakâr baba” kalıbı da

yıkılmaya başlamıştır. Kendileri için yaşayan, kendi isteklerini ciddiye alan, “kendi merkezli yaşayan” erkekler ortaya çıkmıştır. Bu süreçte erkekleri yönlendiren ve onlara ücreti karşılığında lojistik destek sunanlar olarak 4-K ittifakı -kozmetikçiler, kuaförler, konformist kadınlar ve kıyafet satıcıları- erkekleri biçimlendirmek için elbirliğiyle dört koldan harekete geçmiştir. Kuaför salonları, solaryum merkezleri, kozmetik reyonları, Akmerkezler, Lailalar’a ek olarak medya da erkeklere destek sağlamıştır. Kardeşoğlu’nun deyişiyle, tek ve tüm hedef “delikanlı Türk erkeğini” değiştirmek, ilk hedef ise tüylerini yolmaktı ve ilk cephe bıyıklara açılmıştı. Bu savaş sosyolog Arus Yumul’un deyimiyle bir “modern erkek bedeni yaratma projesi”ydi. Ancak imajı ve bedeni değiştirmek yeterli değildi. “Kutsal 4-K ittifakı, erkeğin sadece bedenini değil, ruhunu da yeniden biçimlendirmek, erkeğe yeni bir “format çekmek” istiyordu.

Kardeşoğlu, “Metroseksüel Erkekler” adlı kitabında, “yeni ideal erkek modeli” olarak sunulan metroseksüel erkek olmanın, “bakımlı olmak”tan daha fazlasını gerektirdiğini belirtmektedir. Temiz olmak, iyi giyinmek kadar, saçından ayağına vücudunun her noktası ile ilgilenmek, kozmetik ürünlerini iyi tüketmek, sağlıklı beslenip spor yapmak, trendleri takip etmek de gerekmektedir. Yüzüne krem sürmek, tırnaklarına bakmak, saatlerce saçıyla ilgilenmek, göbeği ortaya çıkmasın diye diyet ve spor yapmak, estetik görünmek için uğraşmak, değişik giyim stilleri denemek, ev dekorasyonu ile ilgilenmek, yemekten söz etmek, dans etmek, ağlayabilmek, çiçek yetiştirmek bunların hepsi metroseksüellerin dünyasında önemli yer tutmaktadır. Kardeşoğlu, metroseksüellerin ortak özellikleri olarak genç, eğitilmiş, gelirleri orta ve üzeri düzeyde, çoğunlukla bekâr, düzenli, duygusal, çekici, yenilikten korkmayan, ev yaşamını seven, arkadaş çevreleri geniş olan, tek başlarına yaşayabilen, kadınlarla iyi arkadaş olabilen, geniş ilgi alanları olan ve kendilerini seven erkekler olduklarını gözlemlemiştir.

Türkiye’de erkeklikle ilgili göz ardı edilen konuların başında ise erkek fahişeliği gelmektedir. Uluslararası yayınlarda erkek bedeninden cinsel amaçlarla çıkar sağlanan farklı durumların yaygınlaştığına işaret edilmeye çalışılırken; Türkiye’de erkek fahişeliği konusunun farkına yeni yeni varılmaya başlanmıştır. Ülkemizde erkek fahişeliği konusunda çalışma yapan önemli bir isim olan Ayşe Kudat, “Satılık Erkeklik” adlı çalışmasında, tarihten günümüze erkek cinselliğinin istismarını; “satılık erkek” kavramının kimleri kastettiğini; evrensel boyutuyla satılık erkekleri; erkek bedeninin satılma nedenlerini ve yasal düzenlemeleri ortaya koymaya çalışmıştır. Satılık erkeklik tarihin ilk dönemlerinden bu yana farklı kıta ve ülkelerde görülse de toplumların gizlediği ve bastırdığı bir olgu olması nedeniyle

yeterince incelenememiştir. Kudat'a (2006, s. 23) göre satılık erkek, bedenini cinsel amaçla şu veya bu şekilde çıkar elde etmek üzere kullanan, kullanılmasına göz yuman veya karşı koyamayan erkekleri anlatmak için türetilmiş bir kavramdır ve bir erkek, duygularını ve bedenini para karşılığı ister bir kadına ister bir erkeğe satsın, fahişelik yapıyordur. Ancak bu konuda yazılmış eserlerin birçoğunda, bedenini erkeklere satan erkeklere "fahişe", kadınlara satanlara da "jigolo" denildiği gözlenmektedir. Erkek fahişeliğinin tarih boyunca örtbas edilmesinin en önemli nedenlerinden biri "erkeklik"i koruma amaçlıdır. Bununla birlikte erkeklerin, aktif olduğu sürece hangi cinsle olursa olsun, para karşılığı cinsel ilişki kurması mazur görülmektedir. Erkek "zaten yapacağı bir iş" için para alırken, kadın yerden yere vurulmaktadır. Erkek fahişeliği konusunda araştırma yapmaya ise çoğunlukla eşcinsel bilim insanları cesaret edebilmişlerdir. Kudat'ın da belirttiği gibi, erkekliğin onurunu korumaya çalışırken "erkeklik elden gitmekte", birçok erkek çocuk ve delikanlı pazara sürülmektedir. Erkek "güçlüdür", "iktidarlıdır", "gerçek bir maçodur" diye mitolojilerle oyalanıp, bu maçoların oğlan çocuklarıyla cinsel ilişkiye girmesiyle ortaya çıkan çelişki göz ardı edilmektedir. Satılık erkek pazarının ağırlığını oğlan çocuklarının oluşturduğu bilinmektedir. Çocukların anne babaları tarafından terk edilmeleri, satılmaları veya organize seks ticaretiyle uğraşanlarca kaçırılıp zorlanmaları, bunun en önemli nedenidir.

Erkek fahişeliği farklı kültür ve uygarlıklarda kendini göstermiştir. Hatta bazı kültürlerde bunların kadın fahişelerden daha önce ortaya çıktığını gösteren kanıtlar da bulunmaktadır. İlkel toplumlarla ilgili araştırmalar, erkek erkeğe ilişkilerin yaygınlığını ve bazı erkeklerin "eşlerine" evliymiş gibi baktığını göstermiştir. Birçok uygarlıkta kadınlarla kurulan cinsel ilişkiler kadar oğlanlarla kurulanlar da normal sayılmıştır. Örneğin, XVII. yüzyılda, İranlıların kadınlarla olduğu kadar oğlanlarla ilişki kurduğu ve genelevlerde kadınlar ile oğlanların birlikte pazarlandığı belgelenmiştir (Price, 2003'ten aktaran Kudat, 2006, s. 46). Ancak tarihin erkek fahişeliğinin, geçmişten günümüze böyle geldiğini göstermesi, böyle gitmesi için bir neden oluşturmamalıdır. Tersine, olumsuz sonuçları belgelenen erkek fahişeliğini önlemeye yönelik çalışmaların, bu erkeklere yardımcı olacak tedbirlerle birlikte yürütülmesi gerekmektedir. Bu sorunla ilgili ülkelerin gerekli yasaları çıkarmaları; uluslararası düzenlemelerin erkek fahişeliğini tanıması ve bu konuya daha ciddi boyutlarda yaklaşmaları gerekmektedir.

Türkiye'de erkek rolleri üzerinde geleneklerin ve ataerkil yapının etkisi oldukça belirgindir. Türk toplumunda erkeğe biçilen roller "erkek adam dediğin..." diye başlayan kalıp cümlelerle sık sık tekrarlanmaktadır. Birçok aile, daha çocukları doğmadan erkek olursa

ona kazandıracakları egemen erkeklik rollerinin planlarını yapmakta ve bir erkek çocuğa sahip olmak gurur kaynağı olmaktadır. Toplumumuzda, erkek olmanın en belirgin özelliklerinin başında güçlü, sert, cesur, başarılı ve üstün olmak gelmekte; erkekler de, kendilerini toplumun istediği, beklediği gibi olmak zorunda hissetmektedirler. Toplumun erkekten beklentilerinin bu denli fazla olması, erkeği bir anlamda ezmekte ve zorlamaktadır. Türk toplumunda erkek olmak zor olmakla birlikte, istenen bir durumdur çünkü onur ve gurur duyulan bir statüyü beraberinde getirmektedir. Her geçen gün dikkatleri biraz daha üstüne çeken erkeklik çalışmaları, sadece kadını ya da sadece erkeği araştırmanın yeterli olmadığını savunarak; bu iki cinsin birbirini tamamladığını ve hem kadının hem de erkeğin tüm yönleriyle ortaya koyulmasının gerekli olduğunu belirtmektedir. Daha önce de belirttiğimiz gibi, kadını anlamak için erkeğe, erkeği anlamak için de kadına bakmak gerekmektedir. Bu bağlamda Türkiye’de erkek ve erkekliğe ilişkin kavramları irdelemek, toplumsal cinsiyet bağlamında çözümlenmeye çalıştığımız kadın sorunları açısından son derece önemlidir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Toplumun kadına ve erkeğe farklı davrandığı; farklı roller ve sorumluluklar yüklediği; farklı haklar tanıdığı; farklı baktığı ve farklı gördüğü bir dünyada yaşıyoruz. Bu farklılıkların temelinde hem biyolojik hem de toplumsal faktörler yer almakta; bu farklılıkları ifade etmek için de cinsiyet ve toplumsal cinsiyet kavramlarına başvurulmaktadır. Cinsiyet (sex) sadece biyolojik kimliğimizdeki farklılıklara; toplumsal cinsiyet ise topluma, kültüre, zamana göre değişen psikolojik, sosyal ve kültürel farklılıklara işaret etmektedir. Kadın ve erkek arasındaki farklılık sadece cinsiyet temelli değildir. Kadın ve erkek arasında kültürel olarak inşa edilmiş rol, tutum ve davranış farklılıklarının da bulunduğu kabul edilmektedir. Cinsiyet doğumla birlikte kazanılırken; kadın ve erkek olarak toplumun bizi nasıl gördüğü, nasıl algıladığı, nasıl düşündüğü ve nasıl davranmamızı beklediği ile ilişkili bir kavram olan toplumsal cinsiyet, toplumsallaşma süreci boyunca öğrenilmektedir.

Toplumsal cinsiyete ilişkin algılamalar, toplumsal değişme sürecinin bir parçası olarak dönüşmekte ve toplumsal cinsiyetin kazanılması sürecinde aile başta olmak üzere bütün toplumsal kurumların etkisi görülmektedir. Toplumsallaşma süreci boyunca kadın ve erkeğe ilişkin rolleri öğrenen birey farkına varmadan, toplumun ondan beklediği şekilde davranmaya başlamakta ve sürekli toplumsal cinsiyete ilişkin kalıpları yeniden öğrenerek pekiştirmektedir. Her toplumun kadın ve erkeği birbirinden ayıran ve onları biçimlendiren, yönlendiren, denetleyen toplumsal rollerini oluşturan bir dizi sosyo-kültürel değerler dizisi bulunmaktadır.

Toplumsal cinsiyete dayalı rollerin ve sorumlulukların yapısı kadınları olumsuz yönde etkileyip dezavantajlı konuma getirirken, yaşamın farklı alanlarında erkeğe imtiyazlar sağlayabilmektedir. Toplumsal cinsiyete ilişkin kalıplar, kadının ikincil konumunu sürekli olarak pekiştirmektedir. Toplumsal kurumlar tarafından üretilen, toplumsal cinsiyeti de belirleyen cinsiyetçi ideoloji; biz büyürken, bizimle birlikte büyümekte, çoğalmakta ve kuşaktan kuşağa aktarılmaktadır. Cinsiyetçi ideolojiye göre kadın olmak; yaşamın her alanında erkeğe göre tanımlanmak, erkeğe özgü sayılan davranışlarda bulunmamak, duygu ve düşüncelerini erkeğe göre belirlemek gibi anlamları barındırmaktadır. Kadına yüklenen en önemli toplumsal rol annelik ve ev idaresi ile ilgili işlerken; erkeğe evin geçimini sağlama görevi verilmiştir. Bununla birlikte, toplumsal değişimin hız kazandığı günümüz toplumlarında geleneksel geniş aile yapılarının çekirdek aile yapılarına dönüşmesi, kadınların çalışma yaşamına katılımının artması, ortalama yaşam süresinin uzaması gibi gelişmeler,

geleneksel kadınlık ve erkeklik örüntülerinin belirli bir ölçüde geçerliliklerini kaybetmelerine yol açmıştır. Kadının çalışma hayatına girmesiyle birlikte evin geçimini sağlamak, sadece erkeğin görevi olmaktan çıkmış; ataerkil ailede ev içi özel alanında tanımlanan kadın yavaş yavaş erkeğe ait olarak görülen kamusal alana girmeye başlamıştır. Bunun yanı sıra, erkek de ev içi alanda kadının sorumluluklarını paylaşmaya ve giderek kadınların ve erkeklerin toplumsal rolleri birbirine benzemeye başlamıştır.

Dünyanın her yerinde yaşanan hızlı toplumsal değişimler ve küreselleşme olgusu eşliğinde toplumsal cinsiyete dayalı eşitsizliklerin ve ayrımcılığın giderek arttığı, kadınların daha da fazla zarar görmeye başladığı gözlenmektedir. Toplumsal cinsiyete dayalı eşitlik sağlanamadığı sürece insanca yaşama hakkının elde edilemeyeceği ortadadır. Dünya genelinden elde edilen veriler, ülkemiz de dâhil olmak üzere pek çok ülkede toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılığın her alanda kendini gösterdiğini ortaya koymaktadır. Bu çalışmamız kapsamında irdelediğimiz bu alanlardan biri de teknolojidir. Teknoloji, ‘eril’, erkeğe ait bir alan olarak kabul edilmekte ve kadınlar bu alanın dışında tutulmaktadır. Gündelik yaşamın vazgeçilmez ve önemli unsurlarından biri olarak karşımıza çıkan kitle iletişim araçları, cinsiyet kalıplarını ve yargılarını sürdürme ve insanları bu yönde etkileme konusunda önemli bir işleve sahiptir. Kitle iletişim araçlarında kadın, geleneksel bir yaklaşımla sunulmaktadır. Kitle iletişim araçlarının kadını ve erkeği sunuş şeklini, hem çocuk ve gençler hem de yetişkinler örnek model olarak kabul edebilmekte; bu nedenle de kitle iletişim araçlarında kadınların ve erkeklerin nasıl ve ne kadar gösterildikleri, hangi rol ve davranışlar içinde sergilendikleri önem kazanmaktadır. Benzer bir durum, eğitimde ve dolayısıyla ders kitaplarında da gözlenmekte; toplumsal cinsiyete ilişkin kalıpyargıların, ders kitaplarında da devamlı olarak pekiştirildiği görülmektedir.

Toplumsal cinsiyet çalışmalarının büyük bir bölümü öncelikle kadın konusu üzerine odaklanmıştır. Kadın çalışmaları adı altında yapılan araştırmalar, aslında tek başına kadını incelemenin toplumsal cinsiyete ilişkin sorunları ortadan kaldırmak açısından yeterli olmayacağına sinyallerini vermiş ve yavaş yavaş erkek ve erkeklik ile ilgili konular da çalışılmaya başlanmıştır. Gerçekten de, kadınlık ve erkeklik birbiriyle sıkı ilişki içinde olan kavramlardır ve tam anlamıyla kadını anlayabilmek için erkeğe; erkeği anlayabilmek için de kadına bakılması gerekmektedir. Buradan hareketle toplumsal cinsiyet araştırmaları bağlamında erkek ve erkeklik olgusu da irdelenmeye başlamıştır. Erkek ve erkeklik kavramının neleri ifade ettiği; erkeklik olgusunun nasıl inşa edildiği; yeni kuşaklar tarafından nasıl benimsenip içselleştirildiği; kadınların bu içselleştirmede nasıl bir rol oynadığı;

toplumdan topluma ve dönemden döneme erkeklik kurgusunun nasıl farklılık gösterdiği; erkeklerin değişen roller karşısında nasıl bir tutum sergiledikleri cevaplanmayı bekleyen sorular olarak irdelenmeye başlanmıştır.

Erkekler ile ilgili çalışmaların tarihi çok eski olmakla birlikte, sosyal bilimlerde erkek kimliği ve erkeklik üzerine çalışmalar, toplumsal cinsiyet çalışmalarıyla başlamış, feminizmin ve feminist sosyal bilimin etkisiyle değişik boyutlar kazanmıştır. Erkeklik çalışmalarının başlangıcıyla birlikte, egemen erkeklik değerlerine uyum sağlamaya çalışmanın erkeklerin yaşamında yarattığı olumsuzluklara ve erkeklere ödediği bedellere dikkat çekilmeye başlanmıştır; erkekliğin yaşanış ve algılanış tarzları arasındaki farklılıkların; egemen erkekliğin yanı sıra farklı erkekliklerin de var olduğunun altı çizilmiştir.

Uluslararası çalışmalarda erkeklik olgusuyla ilgili çalışmalar, erkek olmanın zorluklarına, erkek olmanın erkekler üzerinde yarattığı baskıya değinmektedir. Erkeklik olgusunu Türkiye boyutunda ele aldığımızda ise egemen erkeklik klişesinin sertlik, saldırganlık, şiddet, öfke ve en önemlisi uzlaşmazlık olduğu görülmektedir. Diğer birçok toplumda olduğu gibi, Türkiye’de de erkek olmanın özünde, kadın gibi olmamak düşüncesi yatmaktadır. Erkek, her zaman başarılı; maddi, manevi ve cinsel açıdan güçlü; iktidar ve yetke sahibi ve her zaman kazanan taraf olmak zorundadır. Erkek, her şeye çözüm getirecek güçte olmalı, duygularını asla belli etmemeli ve her zaman her konuda kadından üstün olmalıdır. Toplumun erkeklere yüklediği bütün bu sorumluluklar, erkeği baskı altına almakta ve sürekli olarak erkekliğini ispatlama mücadelesi vererek yorgun düşmesine neden olmaktadır. Türkiye’de erkek rolleri üzerinde geleneklerin ve ataerkil yapının etkisi oldukça belirgindir. Türk toplumunda erkeğe biçilen roller “erkek adam dediğin...” ifadesiyle başlayan cümlelerle sık sık tekrarlanarak, erkeklere nasıl olmaları gerektiği hatırlatılmaktadır. Toplumun erkeklerden istek ve beklentilerinin bu denli fazla olması, erkeği ezmekte ve baskı altına almaktadır. Ancak buna rağmen Türk toplumunda erkek olmak istenilen bir durumdur çünkü onur ve gurur duyulan bir statüyü ve tüm bu olumsuzlukların yanı sıra birçok avantajı beraberinde getirmektedir.

Erkeklik çalışmalarıyla birlikte ortaya çıkan bir diğer olgu da, günümüz toplumlarında görülmeye başlayan yeni ideal erkek modeline ilişkindir. Buradan yola çıkarak ülkemizde bir süredir metroseksüel erkeklik kavramı tartışılmakta; metroseksüel erkek kavramının tanımı, kapsamı, ortaya çıkışı, algılanış tarzı irdelenmeye çalışılmaktadır. Bu konudaki tartışmalar devam etmekle birlikte, bu kavram çerçevesinde erkeklerin artık kendi iç dünyalarına döndüğü; kimim, ne istiyorum, nasıl bilinmek istiyorum, kendimi nasıl mutlu edebilirim, nasıl

daha fazla dikkat çekerim gibi soruları sormaya başladıkları görülmektedir. Kendileri için yaşayan, kendi isteklerini ciddiye alan, “kendi merkezli yaşayan” erkekler kendilerini ifade etmeye başlamışlardır. Bakımlı olmaktan daha fazlasını içeren metroseksüel erkek kavramı, erkeklerdeki ve erkeklik kavramına ilişkin göndermelerdeki değişimlere önemli bir örnek oluşturmaktadır. Erkeklik çalışmalarıyla birlikte ister gelişmiş ister gelişmekte olsun tüm toplumlarda erkekler ve erkekliğe ilişkin bilinmeyenler su yüzüne çıkartılmaya çalışılmaktadır. Erkeğe ilişkin bilinmeyen yönlerin ortaya çıkarılması, özellikle toplumsal cinsiyet bağlamında yapılan kadın çalışmalarına tamamlayıcı bir nitelik oluşturması açısından önem teşkil etmektedir.

K A Y N A K Ç A

- Acara, Eda; Sarıtaş, Ezgi, “Çocuk da Yaparım, Kariyer de”, Kadın Çalışmalarında Disiplinlerarası Buluşma 1-4 Mart 2004 Sempozyum Bildiri Metinleri, İkinci Cilt, Yedi Tepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, İstanbul, 2004, s. 69-77
- Adler, Alfred, **Cinsiyetler Arasında İşbirliği**, Çeviren: Seçkin Selvi, Payel Yayınevi, İstanbul, 1999
- Akyüz, Sinan, **Etekli İktidar**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2003
- Alemdaroğlu, Ayça; Demirtaş, Neslihan, “Biz Türk Erkeklerini Böyle Bilmezdik!: Mynet’te Erkeklik Halleri”, **Toplum ve Bilim**, Sayı 101, Birikim Yayınları, 2004, s. 206-224
- Allroggen, Ulrike, “Almanya’da Toplumsal Cinsiyet”, **Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet Tartışmaları**, Proje Sorumlusu: Dr. Ulrike Dufner, Semahat Sevim, Sena Ofset, İstanbul, 2007, s. 9-16
- Altan, Ahmet, **Aldatmak**, Can Yayınları, İstanbul, 2002
- Arslan, Şengül Altan, **Ders Kitaplarında Cinsiyetçilik**, T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü, Ankara, Aralık 2000
- Asker, Ayşe, “Medyada Cinsiyetçilik ve Kadın Gazeteciler”, **Kadın Çalışmalarında Disiplinlerarası Buluşma 1-4 Mart 2004 Sempozyum Bildiri Metinleri**, İkinci Cilt, Yedi Tepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, İstanbul, 2004, s.79-86
- Atay, Tayfun, “ “Erkeklik” En Çok Erkeği Ezer!”, **Toplum ve Bilim**, Sayı 101, Birikim Yayınları, 2004, s. 11-30
- Backleh, Nadia Hajal, “Filistin’de Toplumsal Cinsiyet: Kısa Bir Harita”, **Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet Tartışmaları**, Proje Sorumlusu: Dr. Ulrike Dufner, Semahat Sevim, Sena Ofset, İstanbul, 2007, s. 23-31

- Batı, Uğur, “Tüketilen Kadın Bedeni: Kadın Bedeninin Parfüm Reklâmlarındaki Görünümünün Gösterge Bilimsel Çözümlemesi”, **Kadın Çalışmaları Dergisi**, Sayı.2, Cilt. 1, Mayıs-Ağustos 2006, Editör, Lütfi Sunar, s. 78–89
- Bilton, Tony; Bonnett, Kevin; Jones, Pip; Lawson, Tony; Skinner, David; Stanworth, Michelle; Webster, Andrew, **Sosyoloji**, Çeviri Editörü: Kemal İnal, Siyasal Yayınevi, Ankara, 2008
- Bly, Robert, **Sert Erkek Güçlü Erkek**, Çeviren: Gülderen Dedeoğaç, Gendaş Kültür, İstanbul, 2004
- Bora, Aksu, **Sivil Toplum Kuruluşları İçin Toplumsal Cinsiyet Rehberi**, Odak Ofset Matbaacılık, Ankara, 2008
- Canatan, Kadir, “Klasik Dönem İslam Yorum Geleneğinde Cinsiyetçilik Düşüncesinin Anatomisi”, **Kadın Çalışmaları Dergisi**, Sayı.2, Cilt. 1, Mayıs-Ağustos 2006, Editör, Lütfi Sunar, s. 18–37
- Connell, R. W., **Gender & Power**, Polity Press, 1998
- Connell, R. W., **Toplumsal Cinsiyet ve İktidar, Toplum, Kişi ve Cinsel Politika**, Çev: Cem Soydemir, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1998
- Cournut, Jean, **Erkekler Kadınlardan Neden Korkar**, Çeviren: Bülent Arıbaş, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005
- Cüceloğlu, Doğan, **İnsan ve Davranışı**, Remzi Kitabevi, 10. Basım, İstanbul, 2000
- Çelenk, Sevilay; Timisi, Nilüfer, “Yerli Dramalarda Kadın Temsili ve Şiddet”, **Televizyon, Kadın ve Şiddet**, Derleyen: Nur Betül Çelik, Dünya Kitle İletişimi Araştırma Vakfı Yayınları, Ankara, 2000, s. 23-64
- Demez, Gönül, **Kabadaydan Sanal Delikanlıya Değişen Erkek İmgesi**, Babil Yayınları, İstanbul, 2005

- Dermen, Çağdaş, “Ataerkillik ve Erkeklik Biçimlerinin Karşılıklı İlişkileri ve Etkileşimleri”, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Antropoloji Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2001
- Diamond, Jed, **Erkeklerin İyileşmesi Yeryüzünü de İyileştirecektir**, Çeviren: Tijen İnaltong, Mavi Okyanus Yayıncılık, İstanbul, 1998
- Diamond, Jed, **Hırçın Erkek Sendromu**, Çeviren: İlker Gülfidan, Sistem Yayıncılık, İstanbul, 2006
- Dökmen, Zehra Yaşın, **Toplumsal Cinsiyet Sosyal Psikolojik Açıklamalar**, Sistem Yayıncılık, İstanbul, 2006
- Durugönül, Esmâ, “Küreselleşme ve Toplumlar”, **Sosyolojiye Giriş**, Editör: İhsan Sezal, Martı Kitap ve Yayınevi, Ankara, 2002, s. 751-779
- Freud, Sigmund, **Cinsiyet Üzerine**, Çev: A. Avni Öneş, Say Yayınları, 13. Baskı, İstanbul, 2006
- Giddens, Anthony, **Sosyoloji**, Yayına Hazırlayan: Cemal Güzel, Hüseyin Özel, Ayraç Yayınevi, Ankara, 2000
- Gökçe, Birsen, **Toplumsal Bilimlerde Araştırma**, Savaş Yayınevi, Genişletilmiş 3. Baskı, Ankara, 1999
- Güçlü, Sevinç, “Eğitim Kurumu”, **Kurumlara Sosyolojik Bakış**, Editör, Sevinç Güçlü, Birey Yayıncılık, İstanbul, 2005, s. 283-323
- Hablemitoğlu, Şengül, **Toplumsal Cinsiyet Yazıları Kadınlara Dair Birkaç Söz**, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 2004
- Helvacıoğlu, Firdevs, **Ders Kitaplarında Cinsiyetçilik 1928–1995**, Kaynak Yayınları, 1996

- Illich, Ivan, **Gender**, Çeviren: Ahmet Fethi, Ayraç Yayınevi, Ankara, 1996
- Kağıtçıbaşı, Çiğdem, **Yeni İnsan Ve İnsanlar**, Evrim Yayınevi, 10. Basım, İstanbul, 1999
- Kandiyoti, Deniz, **Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar Kimlikler ve Toplumsal Dönüşümler**, Çev: Aksu Bora ve diğerleri, Metis Yayınları, İstanbul, 2007
- Kardeşoğlu, Semra, **Metroseksüel Erkekler Bakımlı Erkeklerin Kitabı**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2004
- Kayıran, Yücel, “Türk Şiirinde Erkek İmgesi”, **Toplum ve Bilim**, Sayı 101, Birikim Yayınları, 2004, s.104-126
- Kocabıçak, Ece, **Teknolojik Değişimin Toplumsal Cinsiyet Üzerindeki Etkisi**, İstanbul, 2004 Yüksek Lisans Tezi
- Kowalczyk, Izabela, “Polonya’da Toplumsal Cinsiyet”, **Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet Tartışmaları**, Proje Sorumlusu: Dr. Ulrike Dufner, Semahat Sevim, Sena Ofset, İstanbul, 2007, s. 17-22
- Kudat, Ayşe, **Satılık Erkeklik – Tarihten Günümüze Erkek Cinselliğinin İstismarı**, Doğan Kitapçılık, İstanbul, 2006
- Lindsey, L. Linda, **Gender Roles**, Pearson Education, New Jersey, 2005
- Lips, Hilary M., **Sex & Gender An Introduction**, McGraw-Hill, New York, 2008
- Maral, Erol, “İktidar, Erkeklik ve Teknoloji”, **Toplum ve Bilim**, Sayı 101, Birikim Yayınları, 2004, s. 127-143
- Marshall, Gordon, **Sosyoloji Sözlüğü**, Çevirenler, Osman Akınhay, Derya Kömürcü, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 1999

- Moir, Anne; Jessel David, **Beyin ve Cinsiyet**, Çeviren: Tarık Demirkan, Pencere Yayınları, İstanbul, 2002
- Navaro, Leyla, **İki Boy Ufak Pabuç – Sağlıklı Depresif Tepkiler**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2006
- Navaro, Leyla, **Tapınağın Öbür Yüzü Kadınlar ve Erkekler Üzerine**, Varlık Yayınları, İstanbul, 1996
- Onaran, Oğuz, “Televizyonda Gösterilen Yabancı Filmlerde Kadının Sunumu”, **Televizyon, Kadın ve Şiddet**, Derleyen: Nur Betül Çelik, Dünya Kitle İletişimi Araştırma Vakfı Yayınları, Ankara, 2000, s. 213-247
- Özbay, Cenk; Baliç, İlkay, “Erkekliğin Ev Halleri!”, **Toplum ve Bilim**, Sayı 101, Birikim Yayınları, 2004, s. 89-103
- Özdamar, Serpil, **Bankacılık Sektöründe Cinsiyete Dayalı Ayrımcılık**, T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü, Ankara, Ocak 2000
- Polat, Nurhak, “Cinsiyet ve Mekân: Erkek Kahveleri”, **Toplum ve Bilim**, Sayı 112, Birikim Yayınları, 2008, s. 147-157
- Reed, Evelyn, **Bilim ve Cinsiyet Ayrımı**, Çeviren: Şemsa Yeğın, Payel Yayınları, İstanbul, 2003
- Rowbotham, Sheila, **Kadın Bilinci Erkek Dünyası**, Çeviren: Şükrü Alpagut, Payel Yayınları, İstanbul, 1998
- Sancar, Serpil, **Erkeklik: İmkânsız İktidar – Ailede, Piyasada ve Sokakta Erkekler**, Metis Yayınları, İstanbul, 2009
- Saraçgil, Ayşe, **Bukalemun Erkek**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005

- Savcı, İlkey, “Toplumsal Cinsiyet ve Teknoloji”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, No: 54/1, Ocak-Mart, 1999, s. 123-142
- Savran, Gülnur Acar, **Beden Emek Tarih**, Kanat Kitap Pusula Yayıncılık, İstanbul, 2004
- Sayılğan, Emine; Yılmaz, Emel, “Yazılı Basında Kadınlara Yönelik Bilgilendirici Haberler ve Medyanın Sosyal Sorumluluğu”, **Kadın Çalışmalarında Disiplinlerarası Buluşma 1-4 Mart 2004 Sempozyum Bildiri Metinleri**, İkinci Cilt, Yedi Tepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, İstanbul, 2004, s. 51-58
- Sayın, Aysun, “Toplumsal Cinsiyet ve Çalışma Hayatı”, **Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet Tartışmaları**, Proje Sorumlusu: Dr. Ulrike Dufner, Semahat Sevim, Sena Ofset, İstanbul, 2007, s.35-42
- Scott, Joan W., **Toplumsal Cinsiyet: Faydalı Bir Tarihsel Analiz Kategorisi**, Agora Kitaplığı, Çev: Aykut Tunç Kılıç, İstanbul, 2007
- Segal, Lynne, **Ağır Çekim Değişen Erkeklikler Değişen Erkekler**, Çeviren: Volkan Ersoy, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1992
- Şen, Leyla; Akmut, Gülçin, “Toplumsal Cinsiyet Perspektifinden Güçlen(dir)me Yaklaşımı: Kars Kırsalında Kadın Örgütlenmeleri”, **Kadın Çalışmaları Dergisi**, Sayı.1, Cilt. 1, Ocak-Nisan 2006, Editör, Lütfi Sunar, s. 44-51
- Tolun, Elif Okur, “İktidar Masal Reklam”, Çankaya Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Journal of Arts and Sciences, Sayı. 3., Mayıs 2005, s. 107-118
- Topkara, Mustafa, **Erkek Psikolojisi**, Karma Kitaplar, İstanbul, 2008
- Tutar, Hasan; Yılmaz, Kemal, **Genel İletişim**, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2005

- Türk, H. Bahadır, “Eril Tahakkümü Yeniden Düşünmek: Erkeklik Çalışmaları İçin Bir İmkân Olarak Pierre Bourdieu”, **Toplum ve Bilim**, Sayı 112, Birikim Yayınları, 2008, s. 119-146
- Türker, Yıldırım, “Erk İle Erkek”, **Toplum ve Bilim**, Sayı 101, Birikim Yayınları, 2004, s. 8-10
- Türkoğlu, Nurçay, **İletişim Bilimlerinden Kültürel Çalışmalara Toplumsal İletişim**, Babil Yayınları, İstanbul, 2004
- Wharton, Amy S., **The Sociology of Gender: An Introduction to Theory and Research**, Blackwell Publishing, 2006
- Yüksel, N. Aysun, **Tarkan Yıldız Olgusu**, Çivi Yazıları, İstanbul, 2001
- <http://www.bianet.org/bianet/kategori/bianet/102852/toplumsal-cinsiyet-esitliginde-turkiye-sondan-10> (18.03.2009)
- <http://bianet.org/bianet/kategori/bianet/112236/ders-kitaplari-insan-haklari-ihlalleriyle-dolu> (15.03.2009)
- <http://eski.bianet.org/2005/03/18/56726.htm> (12.09.2007)
- <http://www.insanbilimleri.com/ojs/index.php/uib/article/viewFile/29/40> (25.05.2008)
- <http://www.komikdunya.com/komikresim/turkiyemden-manzaralar/1654/erkeklik-diploması> (22.04.2009)

Ö Z G E Ç M İ Ş

Adı ve SOYADI : Özge ZEYBEKOĞLU

Doğum Tarihi ve Yeri : 06.01.1984, Antalya

Medeni Durumu : Bekâr

Eğitim Durumu

Mezun Olduğu Lise : Antalya Anadolu Lisesi

Ön Lisans Diploması : Anadolu Üniversitesi, Açık Öğretim Fakültesi, Halkla İlişkiler

Lisans Diploması : Akdeniz Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji

Yüksek Lisans Diploması : Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji

Anabilim Dalı

Tez Konusu : Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Erkeklik Olgusu

Yabancı Dil/ Diller : İngilizce

Bilimsel Faaliyetler : Zeybekoğlu, Özge, “Sosyal Problem Boyutuyla Aile”, Sosyal Problemler Sosyolojisi, Editör: Nurşen Adak, Siyasal Kitabevi (Baskıda)

İş Deneyimi

Stajlar : ---

Projeler : ---

Çalıştığı Kurumlar : Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, Araştırma Görevlisi, 2007- ...

Adres : Akdeniz Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji

Bölümü, Kampus / ANTALYA

Tel. no : 0242 310 61 56